

Oud Hoorn

Kwartaalblad

2010

4

32^e Jaargang

V O O R W O O R D

Engelbewaarderskerk

Uiteraard waren we als bestuur van Vereniging Oud Hoorn bijzonder verrast en niet minder ingenomen met het voornemen van het nieuwe College van Burgemeester en Wethouders om de Engelbewaarderskerk op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. Te gemakkelijk verdwijnen in ons land fraaie kerkgebouwen en andere architectonische hoogstandjes uit de wederopbouwperiode, een periode die, als het om stedenbouw en architectuur gaat, te lang achteloos als van weinig waarde opzij is geschoven. Eigenlijk zou de Monumentenwet zo aangepast moeten worden dat ook jongere monumentale gebouwen niet langer vogelvrij zijn. De Commissie Welstand en Monumenten steunde indertijd ons verzoek om deze kerk naar een ontwerp van architect ir. W.A.S. Witlox te beschermen. Het vorige college wees het echter af. Met 'stille diplomatie' en met het buitengewoon interessante artikel van Gerard Weel over zijn Engelbewaarder in het eerste nummer van ons Kwartaalblad van dit jaar, probeerden we het gemeentebestuur op andere gedachten te brengen. Ook vanuit de politiek werd druk uitgeoefend. Het bezwaarschrift van het Cuypersgenootschap, waarvoor we heel erg dankbaar zijn, heeft zonder twijfel de beslissende duw gegeven om tot dat andere besluit te komen. Ere wie ere toekomt. Het Cuypersgenootschap betoogde dat de onderbouwing van de weigering om de kerk de status van gemeentelijk monument te verlenen, niet kon steunen op de opvattingen over de waarde van de kerk, met haar bijzondere ontwerp, de op het werk van Le Corbusier geïnspireerde toren en het schitterende glas-in-betonraam van Berend Hendriks. Het is moedig van het nieuwe college om op het eerdere besluit terug te komen. Ook wat dat betreft: ere wie ere toekomt. Want het betekent ook dat dit college zich medeverantwoordelijk voelt voor de toekomst van het gebouw. Er zal wel naar een nieuwe, passende functie voor het gebouw gezocht moeten worden. Wonen is al eens geopperd, maar er zullen toch ook andere functies denkbaar zijn. Functies die niet de concurrentiestrijd met andere kerkgebouwen aangaan. Elk goed idee is welkom. Wij hebben voorgesteld om het onderwerp te bespreken in het Platform Religieus Erfgoed dat eerder dit jaar werd opgericht. Dat platform nam zich voor om in principe twee keer per jaar bijeen te komen om met elkaar de gezamenlijke zorgen en problemen en eventuele oplossingen te bespreken op het terrein van het beheer van religieus erfgoed bij teruglopende restauratie-, onderhouds- en exploitatiesubsidies. Het jaar is nog net niet om.

Egbert Ottens

Westfries Museum

Roode Steen 1, Hoorn,
0229 - 280 022

Geopend: 1 april t/m 31 oktober,
maandag t/m vrijdag, 11.00-17.00 uur.

Geopend: 1 november t/m 31 maart,
dinsdag t/m vrijdag, 11.00-17.00 uur.

Het gehele jaar: zaterdag en zondag,
13.00-17.00 uur.

Westfries Archief

Blauwe Berg 5c, Hoorn, 0229 - 282 500

Studiezaal open:

dinsdag t/m vrijdag, 9.00-17.00 uur

Avondopenstelling: elke 2e en 4e donderdag
van de maand van 18.30-21.30 uur.

Museum v.d. twintigste eeuw

Maquette Hoorn anno 1650.

De maquette is eigendom van Vereniging
Oud Hoorn.

Bierkade 4, 4a, Hoorn, 0229 - 214 001

Geopend: dinsdag t/m vrijdag van 10.00 tot
17.00 uur

Zaterdag en zondag van 12.00 tot 17.00 uur

Vereniging Oud Hoorn

Onder de Boompjes 22

1621 GG Hoorn

Tel.: 0229 - 27 35 70

Email.: info@oudhoorn.nl

www.oudhoorn.nl

Geopend:

dinsdag en donderdag: 10 - 16 uur

zaterdag: 10 - 14 uur

COLOFON

Kwartaalblad Vereniging Oud Hoorn

Losse nummers:

leden: €4,50

niet-leden: €6,00

Bestellingen:

ING: 21 44 888

Bestuur:

Egbert Ottens, voorzitter,

Rita Lodde, secretaris,

Piet van Iersel, penningmeester,

Eddy Boom, Jaap Bronkhorst,

Coen Droog, Jan Floris,

Hieke Stapel.

Lidmaatschap:

Minimaal €20,50 per jaar,

incl. Kwartaalblad.

Gezinslid: €10,00 per jaar.

Lid voor het leven:

Indien ouder dan 45 jaar:

eenmalig €572,00

Indien ouder dan 55 jaar:

eenmalig €409,00

ledenadministratie:

ING 72 29 54

Het lidmaatschap geldt voor een heel kalenderjaar.

Lidmaatschap uiterlijk één maand voor einde kalenderjaar schriftelijk opzeggen.

Foto's en illustraties:

Jubileaboeken van de Hoornse voetbalverenigingen.

Joop van Diepen

Femke Uiterwijk

Vereniging Oud Hoorn, collectie Van der Zel

Westfries Museum

Westfries Archief

Frans Zack

Bij de voorplaat

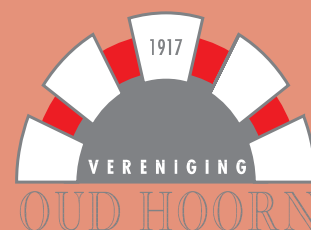
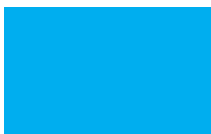
Al weer geruime tijd komen Trudy de Rooij, Marit Veerman en ondergetekende bij elkaar om de tweede tentoonstelling met kaarten van Giel van der Zel samen te stellen. We kiezen bijvoorbeeld kaarten die een route door de oude stad aangeven of die over een bepaald onderwerp gaan, zoals de kaasmarkt. Het maken van onderschriften is ons huiswerk en dat valt niet altijd mee. Uit welk jaar dateert de kaart en wat verdient op de afbeelding enige toelichting. De onderschriften mogen niet te lang zijn, want het gaat om de afbeeldingen. De voorplaat komt ook uit de verzameling van Giel van der Zel, maar is niet in de tentoonstelling opgenomen. Het gaat hier om de Korenmarkt zo'n kleine honderd jaar geleden. Wat opvalt zijn de kinderen met de hoeden, maar ook dat in die tijd de Korenmarkt nog gebruikt werd als los-en laadkade voor vrachtschepen, die toen op zee nog van hun zeilen gebruik konden maken. Begin januari 2011 moet onze tentoonstelling klaar zijn. We hopen, dat velen van u 'onze' tentoonstelling komen bekijken. In ons pakhuis staat de koffie en de thee op dinsdag, donderdag en zaterdag altijd klaar!

Femke Uiterwijk

I N D I T N U M M E R

KOPJE

Tekst

HOORN ALS GARNIZOENSTAD¹ DEEL 2

JAAP TOES*

In Hoorn waren gedurende de 19^e eeuw bataljons infanterie gelegerd, die jaar in jaar uit in voortdurende afwisseling moesten worden gekazerneerd. Aan de eisen van huisvesting en de daarbij passende noodzakelijke voorzieningen kon het gemeentebestuur vaak met moeite voldoen in de afweging met andere noodzakelijkheden, zoals de zorg voor de eigen burgers en de aandacht voor de armen. De aanwezigheid van het garnizoen stelde het stadsbestuur ook voor andere dilemma's en niet-burgerlijke taken, zoals het rapporteren over de tenuitvoerlegging van het vonnis van krijgsraad en militair gerechtshof en het opsporen van deserteurs.²

J.J. Aghina, 1e luitenant
bij de Hoornse schutterij,
ca 1860-1870

Een afschrikwekkend voorbeeld

Op 23 maart 1824 stond de 28-jarige fuselier Felix Brébant in Haarlem terecht voor de krijgsraad van Noord-Holland. De Franssprekende Brébant, geboren in Bergen (Henegouwen), was ingedeeld bij een compagnie van het algemeen depot van de landmacht in het Hoornse garnizoen. Brébant was wegens slecht gedrag, met herhaalde dronkenschap, gedegradeerd van korporaal tot soldaat. Op 30 juli 1823 was hij zó dronken op de parade, dat hij naar de politiezaal in de kazerne werd gebracht. Zijn compagniescommandant besloot dat hij de volgende dag dertig rietslagen zou krijgen.³ Toen Brébant op het punt stond ten overstaan van de compagnie zijn straf te ondergaan, haalde hij een knipmes uit zijn zak en riep “le premier qui s’approche, je lui planterai la couteau au ventre”, - de eerste die in mijn buurt komt steek ik een mes in zijn buik - er aan toevoegend liever te sterven dan slaag te krijgen. Wild om zich heen stekend verwondde hij een korporaal “aan de linkerzijde onder de korte ribben” en een kapitein “aan de linkerzijde van de onderbuik even boven de deij-slagader en ruim twee duimen door de spieren doordringend”. Aldus de beschuldiging in de processtukken. Na de fatale steekpartij hoorde de auditeur-militair verscheidene getuigen aan. Ook Brébant werd aan de tand gevoeld. Omdat hij de Nederlandse taal niet machtig

was, werd een Frans sprekende tolk ingeschakeld. De fuselier kon nauwelijks iets tot zijn verdediging aanvoeren. Hij bleek in de veronderstelling te hebben verkeerd dat de straf van rietslagen verlenging van diensttijd zou betekenen. “En ik had al tussen de vijf en zes maanden bijgediend zonder te zijn gestraft”. De auditeur-militair verwees in zijn requisitoir naar het Crimineel wetboek voor het krijgsvolk te lande.⁴ Beklaagde moest worden gestraft met de kogel tot de dood er op volgde. Voorts werd geëist dat het vonnis tot voorbeeld en afschrikking van anderen, binnen de garnizoenplaats Hoorn zou worden voltrokken. Na het vonnis van de krijgsraad kon het Hoog Militair Gerechtshof “na rijpe deliberatiën” geen verzachtende omstandigheden vinden. Militairen van het Alkmaarse garnizoen assisteerden bij de uitvoering van het vonnis op 23 juni 1824. Het detachement bestond uit 25 man, 1 officier-curassier, 44 infanteristen en 2 officieren.⁵ Op 2 juni berichtte de burgemeester van Hoorn de gouverneur van Noord-Holland: “De executie van het doodvonnis van Felix Brébant heeft hedenmorgen op het exercitieveld plaats gevonden en is met de meeste orde afgelopen”.⁶

Meer geluk

Meer geluk had de 32-jarige in Rusland geboren Wasselie Wannom. Hij diende in een compagnie van het tiende bataljon West-Indische Jagers die op 13 december 1814 van Beverwijk naar Hoorn marcheerden.⁷ In de buurt van Alkmaar weigerde hij verder te lopen, met als argument: “krank aan voet”. Wannom begon uitdagend te fluiten toen een sergeant-majoor hem beval verder te gaan. “Waarom slaan?” vroeg hij, toen de sergeant-majoor hem met een stok een paar tikken gaf. Na tóch weer een paar stappen te hebben gezet, draaide hij zich plotseling om en gaf zijn superieur met de kolf van zijn geweer een harde slag tegen het hoofd, met als gevolg, zo staat in het dossier, “het verlies van een stuk van diens kakebeen met eene kies eraan”. Wannom werd overgebracht naar het provoosthuis in Alkmaar. Tijdens het onderzoek voor de krijgsraad van het provinciaal commando, voerde hij tot zijn verdediging aan, dat hij beschonken was geweest en door de stokslagen van de sergeant-majoor balorig was geworden. De sergeant-majoor, die Wannom ondanks alles prees als een goed militair met een blanco strafblad, kon niet zeggen of de soldaat dronken was geweest. Maar dat wist je nooit. Hij had hem wel eens in een tijd van drie uur vier flessen brandewijn zien drinken, zonder tekenen van dronkenschap te vertonen. Wannom kon met

* Jaap Toes (Den Helder, 1919) was werkzaam in de journalistiek, laatstelijk lid van de hoofdredactie van het NHD. Bij zijn afscheid van de krant ontving hij de zilveren legpenning van de gemeente Hoorn. Dit is het tweede deel van een serie van vier over Hoorn als garnizoenstad in de 19^e eeuw.

de dood worden bestraft. Maar hij had geluk. De krijgsraad veroordeelde hem tot de straf van de kruiwagen - gevangenhouding en dwangarbeid, naar de aard der werkzaamheden geketend aan een kruiwagen - voor de tijd van zes jaar, met ontslag uit de militaire dienst. Het vonnis werd uitgesproken op 27 januari 1816 en een dag later door het Hoog Militair Gerechtshof bekrachtigd.⁸

Watervoorziening

Bij de zorg om het welzijn van de militairen in het Hoornse garnizoen, speelde de watervoorziening steeds een belangrijke rol. Ook het departement van Oorlog wees de burgemeesteren – naderhand het college van burgemeester en wethouders – op hun verantwoordelijkheid. Zo schreef de Intendant-Generaal in 1816 dat de gemeente aan het garnizoen weliswaar vers water van verderaf gelegen gebouwen leverde, maar dat noodgedwongen wel moest doen omdat de kazerne over onvoldoende regenbakken beschikte. Daarin was de stad tekort geschoten. Reden waarom de rekening voor geleverd water niet werd geaccepteerd.⁹

Op 11 oktober 1844 verzocht de luitenant kolonel, commandant van het flankbataljon 3^e regiment infanterie, om plaatsing van een regenbak in de buurt van de kazerne aan het Waaitje. Burgemeester en wethouders besloten de grote regenbak van de Noorderkerk voor de flankeurs beschikbaar te stellen. Hun besluit deelden zij mondeling mee aan de onderadjutant. De commandant van het garnizoen vroeg een maand later om reactie op zijn brief. Hij wist niets van een besluit waarvan het college meende dat het hem was doorgegeven. “Wij leefden in de veronderstelling dat deze mondelinge kennisgeving de kortste weg was”.¹⁰ De commandant ging er blijkbaar van uit dat het water uit de bak bij de Noorderkerk door personeel van de gemeente zou worden aangevoerd. Hij wachtte af en toen eind januari 1845 nog geen water was geleverd hief hij een klaagzang aan. “Door de ontstane vertraging hebben zij (de manschappen) op het bepaalde tijdstip hun middageten niet kunnen nuttigen”. Hij liet in het midden hoe lang de hongerige flankeurs dagelijks op hun warme hap hadden moeten wachten. De commandant wilde weten wie met het brengen van het drinkwater was belast, “opdat ik in het vervolg de tussenkomst van u niet hoeft in te roepen”.¹¹ De regerende burgemeester Van Akerlaken haastte zich te vragen hoeveel water voor de bereiding van maaltijden, voor drank en voor eventuele andere doeleinden nodig zou zijn. Hij vond dat ook van belang te weten, omdat de

Infanterie, 1815

gemeente eveneens moest voorzien in de behoefte van het correctiehuis op het Oostereiland en de daaraan verbonden garenkokerij. De commandant kon geen juiste opgave verstrekken. Hij schatte de behoefte op 6.000 kan (= 6.000 liter) per dag.

De majoorgarnizoenscommandant maakte zich in 1862 zorgen over gevallen van oogontsteking onder militairen van het garnizoen. Hij had een sterk vermoeden van de oorzaak. Er was onvoldoende regenwater beschikbaar. “Het gebruik van welwater schijnt voor de reiniging der manschappen nadelig te zijn”.

Het college keek van deze mededeling vreemd op en besloot de commandant te herinneren aan de regenbuien van de laatste dagen “en het daardoor ophouden van het ten deze opgegeven bezwaar”.¹²

Deserteurs en zieke manschappen

In 1829 ontving de burgemeester de instructie van de gouverneur van de provincie Noord-Holland “Hoe te handelen met de premie van f5 voor het opsporen van deserteurs”. De commandant van het garnizoen moest een reçu afgeven als bewijs van de aanhouding. Via het gemeentebestuur ging het naar de auditeur in Haarlem, waarna de ontvanger der registratie voor de uitbetaling zou zorgdragen.¹³ Een jaar later namen Burgemeester en wethouders kennis van informatie aan de commanderende officier van de mobiele schutterij verstrekt. Het departement van Oorlog gaf toestemming om de schutters van wie de vrouwen in een bewijsbare zwangere staat verkeerden, uit de dienst te ontslaan. Maar de dienst moest worden hervat als de redenen van afwezigheid niet meer bestonden. Een publicatie in het Provincieblad van 8 december 1832 getuigde van overigens begrijpelijke argwaan. Met ziekteverlof achterblijvende militairen moesten

zich zo snel mogelijk naar de militaire ziekenzalen of hospitalen begeven, teneinde niet als deserteurs te worden aangemerkt en vervolgd.

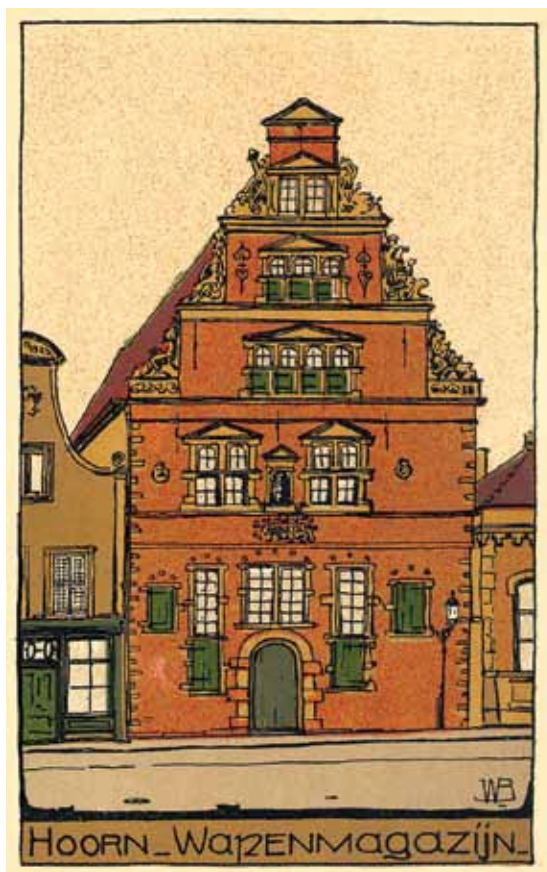
Munitiebrood

In de 19^e eeuw werd het brood dat voor het garnizoen in Hoorn gebakken werd ook officieel munitiebrood genoemd. Op verzoek van de plaatselijke commandant benoemden burgemeester en wethouders keurmeesters, die op hun beurt te maken hadden met een commissie van toezicht op keuring en distributie van het brood. De commissie had in mei 1833 bij de directeur-generaal van Oorlog een klacht ingediend over onvoldoende kwaliteit. De keurmeesters zouden niet met de vereiste “onzijdigheid” te werk zijn gegaan. Om de beschuldiging met bewijzen te staven, had de commissie de directeur-generaal brood gestuurd waarover klachten waren gerezen. Ofschoon mag worden aangenomen dat het baksel er door de verzending naar Den Haag niet beter op was geworden, had de directeur-generaal geconstateerd dat het niet gaar was en niet voldeed aan de vereisten van levering. Hij schreef burgemeester en wethouders het van het grootste belang te achten

dat de soldaat goed brood kreeg. Daarom ook drong hij er bij B en W op aan de keurmeesters te laten beëdigden alvorens zij aan hun taak konden beginnen. Burgemeester Van de Blocquerie vernam met “leedwezen” dat de directeur-generaal de keurmeesters niet vertrouwde. Hijzelf twijfelde niet aan hun eerlijkheid. Maar om ieder wantrouwen weg te nemen hadden B en W besloten niet twee, maar drie keurmeesters te benoemen, die intussen ook waren beëdigd. Hij zei dat op het “zedelijk gedrag” van het drietal lieden uit den burgerstand, niets viel aan te merken. Van de Blocquerie wist heus wel wat de oorzaak was van alle narigheid. De vorige bakker van het munitiebrood was er op uit om zijn opvolger te benadelen. Tenslotte gaf hij de directeur-generaal de verzekering dat de keurmeesters ook bij het geringste plichtsverzuim van hun functie zouden worden ontheven.

Geen Militaire Academie in Hoorn

“Burgemeester, wethouders en raden der stad Hoorn, provincie Noordholland, nemen eerbiedig de vrijheid langs dezen weg tot Uwe Majesteit te naderen en Hoogstdezelfen kennen te geven dat het hun van verschillende kanten is gebleken dat het de intentie van Uwe Majesteit schijnt de Militaire Academie, thans te Medemblik gevestigd, geheel of gedeeltelijk naar elders te verplaatsen”. Aldus in 1835 het begin van een brief aan de koning, ondertekend door burgemeester Van de Bloquerie. Hij hield een vurig pleidooi voor Hoorn, om in aanmerking te mogen komen als stad waar de Militaire Academie naar kon worden overgebracht. Hoorn, aldus de burgemeester, kon ooit onder de eerste steden van het gewest worden gerekend, als zetel van hoge colleges als de admiraliteit der Oost- en West-Indische Compagnieën en de gecommitteerde Raden van West-Friesland en het Noorderkwartier. Nu was de stad nog steeds de hoofdplaats van het arrondissement Hoorn. Van de Bloquerie vervolgde dat in de loop der jaren de welvaart “tot in den grond (was) gefnuikt”. Dankbaar herinnerde hij aan “de weldadige zorgen” van Zijne Majesteit die hadden geleid tot vestiging van een bedelaarsgesticht en – na de opheffing daarvan – van het huis van correctie. Allerlei kwaliteiten van Hoorn werden de koning onder ogen gebracht, zoals de ligging van de stad, zo makkelijk te bereiken over de “avenuen” en over de Zuiderzee; de erkende gezondheid der plaats, de belangrijke percelen, thans dienende voor openbare instellingen die tot etablissementen van grote omvang konden worden gemaakt.¹⁴ Van de Bloquerie stuurde een kopie van

Huidige Boterhal, in 19e eeuw Kleding- en Wapenmagazijn van het garnizoen. Prentbriefkaart uitgegeven door A. Beurding

het adres van de koning naar Provinciale Staten. Hij schreef erbij er op te vertrouwen dat het bestuur van de provincie zou instemmen met de gedachte dat het vestigen in Hoorn van de Militaire Academie of een gedeelte daarvan alleszins wenselijk zou zijn. Hij vroeg om krachtige steun.¹⁵ Een kort briefje van de directeur-generaal van het departement van

aan de directeur-generaal van Oorlog in Den Haag, alles te zullen doen om de verwachte grote aantallen militairen voorlopig onder dak te brengen. De burgemeester wees daarbij nadrukkelijk op de nadelige gevolgen voor de gemeentelijke financiën, die vooral de armen en instellingen van liefdadigheid zouden treffen. Het liefst zou hij daarom van hun komst verschoond blijven.

Wapenschilden (aquarel) van de burgemeesters Van de Bloquerie en Van Akerlaken (1930; WFM)

Oorlog en zijn collega van Marine sloeg echter alle hoop op de vestiging van een belangrijk militair opleidingsinstituut de bodem in. Zij schreven dat het overbrengen van de opleiding in Medemblik niet werd overwogen.¹⁶

Nieuwe troepen

De grenzen van de mogelijkheden voor de stad dreigden in 1841 ver te worden overschreden door een aankondiging van garnizoenscommandant majoor Bruyns. Hoorn zou op korte termijn de komst tegemoet kunnen zien van zo'n 300 man garnizoenstroepen, die bij het hier al aanwezige veldbataljon infanterie moesten worden ingedeeld. De majoor was niet karig in het formuleren van zijn wensen. Hij verzocht B en W:

- voor de vestiging van de garnizoenstroepen de lokaliteiten aan te wijzen;
- deze lokaliteiten met de daarbij behorende keukens en stookplaatsen in orde te brengen;
- voor de gehuwden woningen te verschaffen.

Nauwelijks van de schrik bekomen schreef burgemeester Van de Bloquerie namens het college

Van de Bloquerie vroeg de medewerking van de directeur-generaal voor blijvende vestiging van een bataljon infanterie zoals dat nu al tot geruststelling van veel ingezetenen voor bewakingsdienst was ingeschakeld bij de gevangenis. Daarin waren meer dan 500 gevangenen, volgens de burgemeester in de kracht van hun leven. De ervaring leerde dat zij slechts met moeite in bedwang konden worden gehouden. De meesten waren onder de wapenen geweest. Zij zouden weinig of geen respect hebben voor een wacht van garnizoenstroepen.¹⁷

Binnen tien dagen na de vorige brief aan de directeur-generaal van Oorlog schreef de burgemeester hem dat de 300 man van verschillende wapens bereids in Hoorn waren gearriveerd, vergezeld van een aantal vrouwen en kinderen. Burgemeester en wethouders hadden, zo schreef hij, de nodige orders gegeven voor een behoorlijk logement van de manschappen. Het was echter zeer moeilijk om voor 60 gehuwden "voegzame" woningen te vinden, dan wel hun in de kosten daarvoor tegemoet te komen. En wéér liet de burgemeester er geen twijfel over bestaan dat het gemeentebestuur het grote aantal militairen en de

Kazerne Veemarkt,
voor demping, ca
1870. Prentbriefkaart
uitgegeven door H.
Stumpel, fotograaf G.D.
Sieuwens

gezinsleden liever kwijt was dan rijk.¹⁸ Inmiddels stond het in Hoorn gelegerde bataljon van het negende regiment infanterie op het punt uit de stad te vertrekken en te worden afgelost door een bataljon van het achtste regiment. Dat bestond uit 17 officieren, 359 onderofficieren en manschappen en twee paarden. De pas gearriveerde garnizoenstroepen zouden niet als vanzelfsprekend in de voorlopig vrijgekomen kazerne aan het Waaitje – Veemarkt – kunnen trekken, omdat er verscheidene reparaties moesten worden uitgevoerd. En bovendien: het leek de burgemeester verstandig de commandanten van respectievelijk het vervangende bataljon en de garnizoenstroepen, zelf te laten uitmaken welk korps zijn intrek zou mogen nemen. Het was een listig gevonden oplossing om te voorkomen in een lang niet denkbeeldig conflict te worden betrokken. “Want het is ons meermalen gebleken dat er verschil van opiniën tusschen die heeren bestaat, over het gezamenlijk bezetten der gebouwen; en waaromtrent door onze tusschenkomst en het verschaffen van afzonderlijke lokalen voor gehuwden bereids ernstige botsingen zijn voorkomen”. De directeur-generaal werd aldus goed geïnformeerd. Volgens Van de Bloquerie “Om te voorkomen dat rapporten van de militaire autoriteiten die deswege aan het departement mochten gemaakt worden,

eenigen ongunstigen indruk bij Uwe Excellentie zouden teweeg brengen”. Voor het toewijzen van de grote kazerne ging de voorkeur van de burgemeester duidelijk uit naar het infanteriebataljon.

Eigenzinnige Bruyns

Garnizoenscommandant majoor Bruyns lapte alle argumenten van Hoorn aan zijn militaire laars en plaatste een deel van de garnizoenstroepen in de kazerne aan het Waaitje. Burgemeester en wethouders klaagden over dit eigenmachtig handelen bij de commandant van Noord-Holland in Haarlem. Bruyns was zijn zelfgekozen weg gegaan, ook nadat B en W hem nog hadden gevraagd de kazerne niet te “occuperen”. En wéér schreef de burgemeester in bewogen bewoordingen over de plotselinge komst van 300 man plus wel 200 vrouwen en kinderen die in diverse lokaliteiten en logementen moesten worden ondergebracht. Bruyns had nog wel schriftelijk laten weten dat hij de garnizoenstroepen zou onderbrengen, waarmee hij weigerde de kazerne voorlopig leeg te houden tot de komst van het vervangende bataljon en dan de beslissing over de kazernering te beschouwen als een zaak van de dan commanderende officieren. Wat bij B en W ook ergernis had gegeven: Bruyns was niet ingegaan op een voorstel een lokaliteit te

bestemmen voor zieke militairen. Het college had bezwaren willen vermijden tegen het verblijf van gezonden en zieken in één ruimte. De burgemeester verzocht de commandant van Noord-Holland dringend van de majoor te eisen de grote kazerne te ontruimen in afwachting van nadere bevelen van het departement van Oorlog. Bij zijn brief sloot hij ook een afschrift in van het schrijven van Bruyns, “waaruit UwEdGestr. blijken zal dat de gemelde majoor vermeent de vrijheid te hebben om naar eigen goeddunken en zonder onze toestemming over bij de stad aanwezige gebouwen te kunnen beschikken”.¹⁹ Er zal crisisberaad zijn geweest in de kamer van burgemeester en wethouders. Een ernstig conflict leek onafwendbaar. Het college hoopte – wellicht tegen beter weten in – dat een gesprek met de garnizoenscommandant de standpunten nog kon verzoenen. Er volgde een pittig onderhoud met de majoor, die de grote kazerne zonder meer voor zijn troepen opeiste en tot nuancering in zijn starre houding niet te bewegen was. Aldus konden B en W in dit stadium niet anders doen dan nog eens schriftelijk ook hun onwrikbare mening duidelijk te maken en te proberen steun te krijgen van hogere autoriteiten. De brief aan majoor Bruyns, gedateerd 24 juni 1841, luidde: “Naar aanleiding van het tusschen UwEdGestr. en den heer Burgemeester dezer stad gehouden discours, hebben wij gemeend UwEdGestr. te moeten verzoeken om in afwachting van het antwoord op onze, in dato 22 dezer aan Zijne Excellentie den heer directeur-generaal van Oorlog te dezer zake gezonden missive, af te zien van het voornemen om de groote kazerne op het Waaitje alhier door de troepen onder UEdGestr. bevel te doen bezetten”.²⁰

Prestigestrijd

De snelle opeenvolging van uitgaande correspondenties bewees de actualiteit van de kwestie, maar paste ook in de strategie van burgemeester en wethouders. Er was een prestigestrijd aan de gang, waarin geen van de partijen van wijken wilde weten, tenzij een van hen zou zwichten door de kracht van argumenten of door het inschakelen van een hogere autoriteit. De burgemeester legde nu in een brief aan majoor Bruyns ook de nadruk op het eigendomsrecht van de gemeente op de kazerne. “Daar wij als eigenaren van het gebouw ook meester geacht moeten worden om hetzelfde in de gegeven omstandigheden al dan niet te doen bezetten, een denkbeeld dat bij ons zo gevestigd is dat wij er niet van af zullen gaan”.²¹ Van de Bloquerie liet er opnieuw geen twijfel over bestaan dat de huisvesting

van de troepen een grote last voor Hoorn betekende. Wellicht dacht hij daarbij aan stadgenoten die inkwartiering moesten ondergaan, maar zeker ook aan kosten die de stedelijke uitgaven voor armlastigen zouden doen verminderen. Als blijk van goede wil gaf hij de garnizoenscommandant nog een tussenvoorstel in overweging. De troepen konden worden ondergebracht in de infirmerie, met gelijktijdige verplaatsing van de zieken naar de kazerne in de Muntstraat. Maar de majoor reageerde niet. Burgemeester en wethouders gaven de garnizoenscommandant een laatste waarschuwing die er niet om loog. “Wij hebben de agent van kazernering gelast de groote kazerne niet aan UwEdG. over te geven en hij dus bij de weigering daarvan in onzen naam handelt”. De burgemeester noemde de door majoor Bruyns genomen maatregelen “geheel en al tegen ons doel inlopend”. Het departement van Oorlog zou daarvan in kennis worden gesteld. De gevolgen voor de wederrechtelijke handeling waren voor verantwoording van de garnizoenscommandant.²²

Sancties

Voor burgemeester Van de Bloquerie was de maat nu vol. Hij had de zekerheid dat majoor

Commandant

Infirmierie aan de
Modderbakken

Bruyns de kazerne aan het Waaitje door een deel van de pas aangekomen manschappen had laten bezetten. B en W hadden daarvan “zijdelings” bericht gekregen. Namens het college herinnerde hij de garnizoenscommandant aan de brieven die al geschreven waren, waaruit bleek dat het gebouw vooralsnog niet beschikbaar zou zijn. “Niettegenstaande dat dit UwEdGestr. op eene beleefde wijze door ons was medegedeeld, hebben wij ons met geen antwoord van uwentwege vereerd gezien “In hoeverre deze handelwijze met de kiesheid ten onzen aanzien strookt, willen wij aan uw oordeel overlaten. Wij willen UwEdGestr. niet ontveinzen dat wij die beschouwen op zijn zachtst gezegd, aangenomen als overschrijding uwer bevoegdheid”. Van de Bloquerie liet vervolgens de hoffelijke toon in zijn brief aan Bruyns varen, met de aankondiging van een aantal scherp geformuleerde sancties. De garnizoenscommandant werd daarmee in het defensief gedrongen; een positie die hem met grote ergernis zal hebben vervuld. De burgemeester gaf aan zijn brief een passend slot. “Wij verzoeken UwEdGestr. nog éénmaal en ten overvloede, dit laatste te willen bewerkstelligen en ons in de uitoefening onzer regelen en met betrekking onzer eigendommen geene verdere hinderpalen in de weg te leggen”.²³ Bruyns leek nog altijd niet onder de indruk. Nog dezelfde dag gaf hij een ontwijkend antwoord. “Ik acht mij niet bevoegd met UwEdachtb. over zaken van het kazernement, welke het plaatselijk commandement aangaan, te kunnen of mogen beschikken”.²⁴ In een brief aan de directeur-generaal van Oorlog schreef de burgemeester dat zij het komende bataljon van het 8^e regiment infanterie in de kazerne aan het Waaitje wilden onderbrengen. “Met nietige voorwendsels gaf majoor Bruyns ons te kennen dat ZEdGestr. deszelfs voornemen om de kazerne door zijn manschappen

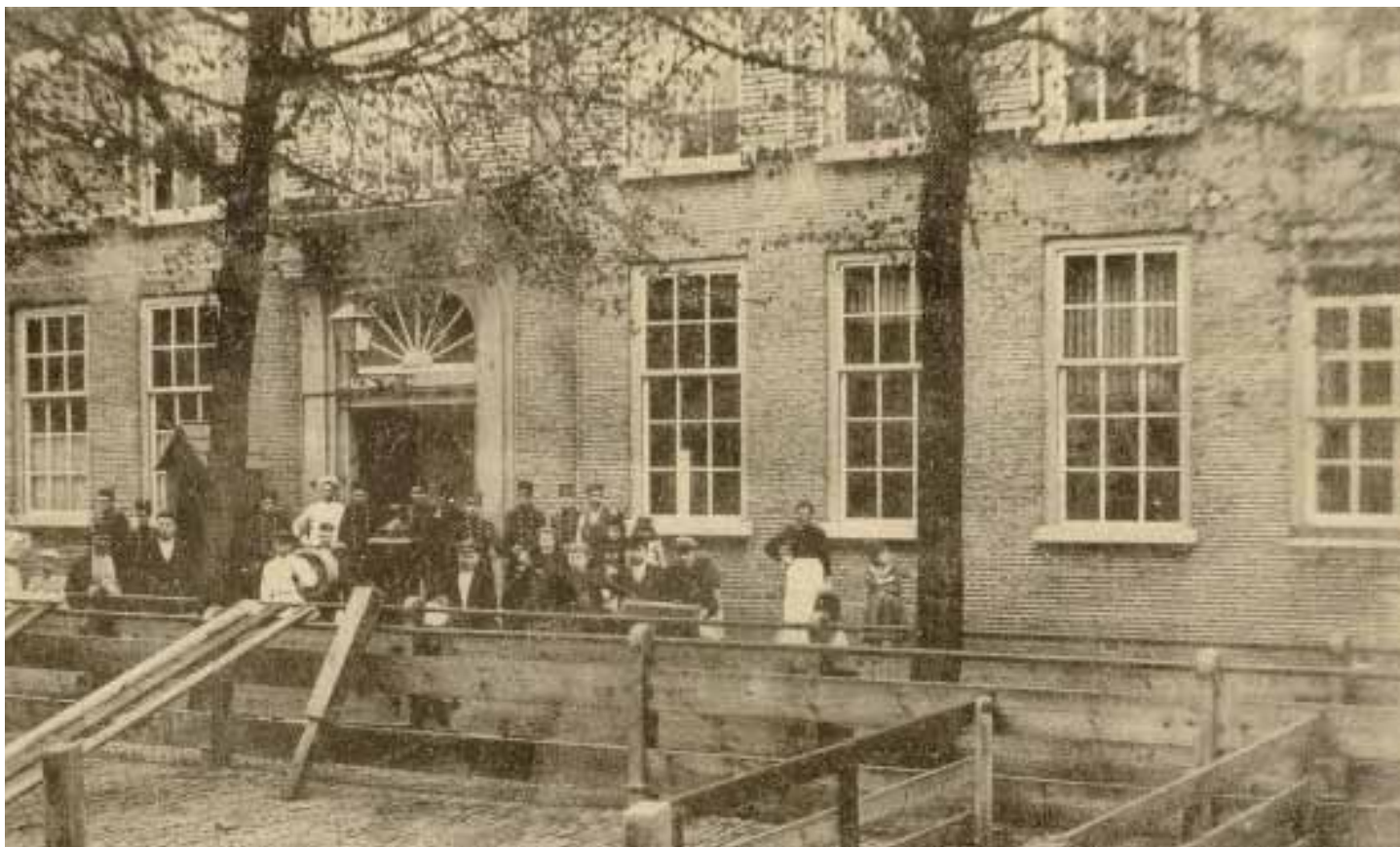
te doen occuperen, zou doorzetten, gelijk dat dan ook gisteren heeft plaats gehad”. Hoe hoog het conflict was opgelopen blijkt uit het vervolg van het verslag aan de directeur-generaal. Sommige door de gemeente afgesloten lokalen, hadden de militairen met geweld opengebroken. De “casernmeester” die belast was met het inrichten van de kazerne, was de toegang ontzegd, met de order van majoor Bruyns: “Al was het de burgemeester zelf, niemand mocht worden toegelaten!” De burgemeester vroeg de directeur-generaal dringend maatregelen te nemen om de stad van het voortdurend verblijf van deze garnizoenstroepen te verlossen, “uit hoofde van het groot aantal vrouwen en kinderen, dat nu reeds de last der inwoning en persoonlijk verblijf dubbeld doet gevoelen”. Ook de gouverneur van Noord-Holland werd op de hoogte gesteld van de laatste ontwikkelingen. Gevraagd werd diens “vermogende invloed” voor een bevel tot ontruiming van de kazerne.²⁵

Zelfs de provinciaal commandant in Haarlem was van oordeel dat de grote kazerne “bij voorkeur” moest worden bestemd voor het bataljon van het achtste regiment dat het bataljon van het negende regiment zou vervangen. Hij had de majoor verzocht met de commanderende officier de meest geschikte maatregelen ter huisvesting van de troepen te overwegen.²⁶ De burgemeester zal met deze reactie in zijn nopjes zijn geweest, ook al had de hoge militaire autoriteit het noodzakelijk gevonden enige vriendelijke woorden aan de majoor te wijden. Deze schreef o.a. dat de garnizoenscommandant niet alleen verantwoordelijk was voor de kazernering en huisvesting van die troepen, maar ook verplicht was te zorgen voor het welzijn van “een hoop ongelukkigen, veelal met zware huishoudens beladen”. Er was dus sprake van een dubbele last voor de reeds “tot hoge jaren” gekomen majoor. Volgens de brief was Bruyns uitgenodigd zich met de burgemeester “op het minnelijkst” te verstaan. Hij zou alle hulp mogen verwachten die hij nodig had, bij het aanwijzen van de lokaliteiten voor “herberging” van het garnizoen. Moeilijk zou het blijven om het grote aantal gehuwden huisvesting te bezorgen. En opnieuw werd Van de Bloquerie gevraagd de majoor bij te staan, in het besef van diens moeilijke positie en hoge leeftijd. De provinciaal commandant noemde een goede verstandhouding tussen het gemeentebestuur en het plaatselijke commandement hoogst belangrijk, vooral in een stad met een gevangenis. De garnizoenscommandant moest immers ook voor de rust en veiligheid van de ingezetenen zorgen.

Winnaar

Geen misverstand mogelijk: burgemeester Van de Blocquerie was winnaar in de prestigiestrijd met de rebelse garnizoenscommandant. Hij kwam volop aan zijn trekken in een brief van de directeur-generaal van Oorlog, het antwoord op de bittere klachten over het optreden van Bruyns. De directeur-generaal schreef dat hij de majoor had bevolen de grote kazerne onverwijld door de garnizoenstroepen te laten ontruimen, met terugkeer naar vorige

herhaalde de burgemeester de mening van de provinciaal commandant in diens brief van 29 juni, dat rekening moest worden gehouden met “eenen man van hooge jaren”. Maar hij kon toch niet nalaten ten aanzien van de majoor een kritische noot te plaatsen. De corpscommandanten hadden altijd ondubbelzinnig hun dankbaarheid getoond voor de zorg die zij van de gemeente hadden ondervonden. “Des te vreemder kwam ons nu de handelwijze voor van den heer majoor Bruyns, daar ZEdGestr. zich

locaties. Ook moest de majoor, overeenkomstig het verlangen van de burgemeester, er voor zorgen dat het bataljon van het achtste regiment infanterie over enkele dagen zonder problemen de kazerne kon betrekken. Bruyns had zich bij de directeur-generaal moeten verantwoorden. Het was hem duidelijk gemaakt dat hij zich voortaan anders moest gedragen.²⁷

Van de Bloquerie was er van overtuigd dat het vooral aan de directeur-generaal was toe te schrijven dat Bruyns moest inbinden. Hij stuurde hem een brief met dank- en huldebetuiging, hetgeen hij rekende tot zijn “onvermijdelijke plicht”. Met instemming

nimmer heeft kunnen beklagen over eene mindere behartiging zijner belangen bij die van de andere corpsen en wij telken reize zijne wenschen hebben trachten te voldoen”. De burgemeester schreef met neerbuigende welwillendheid gaarne te geloven “dat de veelvuldige bemoeijingen en ongewone drukten voor eenen man van hooge jaren hem de zaak uit een ander oogpunt hebben doen beschouwen”. Hij verzocht de directeur-generaal dan ook majoor Bruyns niet te zeer de gevolgen van zijne excellenties ontevredenheid te willen doen gevoelen “Hoe stellig ook zijne uitlatingen zijn geweest en hoe weinig égarde hij ons ook heeft betoond, vleijen wij ons dat hij van de te hooge denkbeelden zijner magt

Kazerne Veemarkt, ca
1910. Prentbriefkaart,
uitgegeven door A.
Beurding, fotograaf D. v.
Creveld

wel eenigszins zal zijn teruggekomen en wij gaarne evenals bevorens hem in de belangen zijner troepen zoo veel mogelijk zullen tegemoet komen”.²⁸

Militairen en gezinnen onderdak

De noodzaak en de plicht om de militairen een redelijk onderkomen te bieden, bleven burgemeester en wethouders bezig houden. Een goede oplossing leek in de loop van juli 1841 te zijn gevonden, met het plan om de twee Oost-Indische pakhuizen aan Onder de Boompjes – waaronder dus het huidige verenigingsgebouw van Oud Hoorn – tot

Infanteristen, ca 1840

kazerne te laten inrichten. De pakhuizen waren tot dan toe als militaire magazijnen in gebruik. Naar schatting zouden 295 ongetrouwen er onderdak kunnen vinden. Voor de getrouwen werd gedacht aan de onderste vertrekken van de kazerne aan de Muntstraat, plus de helft van de eerste verdieping en voor het overige aan woningen in de stad. In de toen geheten Pakhuissteeg konden tonnen worden geplaatst voor het opvangen van vers water. Daar was ook de mogelijkheid een ruim lokaal in te richten als kookgelegenheid voor de militairen van Onder de Boompjes. Een van de benedenzalen van de infirmerie zou worden ingericht als magazijn. Burgemeester Van de Bloquerie stelde de opvolger van majoor Bruyns – majoor Camps – op de hoogte van de voorgenomen reorganisaties. Enkele weken

later waren ze wat betreft de huisvesting van de ongetrouwen gerealiseerd.²⁹

In 1842 ontving de garnizoenscommandant een bericht van burgemeester en wethouders dat hij met gemengde gevoelens zal hebben gelezen. “Wij zijn er in geslaagd een lokaal voor gymnastiek oefeningen voor uwe manschappen te vinden. Het voldoet met lengte, breedte en diepte aan alle eischen en is de stal van Willem Rens aan het Waaitje, even voorbij de Baanstraat”.³⁰

Kosten

Een maand nadien schreef de burgemeester aan de directeur-generaal van Oorlog, dat burgemeester en wethouders er met veel moeite in waren geslaagd de garnizoensstroepen behoorlijk te huisvesten. De daaraan verbonden kosten van f2000,- had het college zich graag getroost, in de verwachting dat de vestiging van een garnizoen in Hoorn definitief zou zijn en van belang voor de bewakingsdienst van het huis van correctie, oftewel de gevangenis. De burgemeester wees de directeur-generaal op de zorg van B en W voor de huisvesting van de getrouwen: 74 huishoudens, “bezwaard” met ongeveer 200 kinderen. Sommige gezinnen kregen alleen een woning, andere bovendien een wekelijkse toelage van 50 tot 75 cent, afhankelijk van het aantal kinderen. De burgemeester verzag dat bij een min of meer langdurig verblijf van deze gezinnen, de kosten voor de gemeente buitensporig hoog zouden worden. Het algemeen armbestuur had al geprobeerd de reeds verstrekte bijdragen terug te krijgen van de gemeenten waaruit de gezinnen afkomstig waren. Tevergeefs. Meestal vonden de aangeschreven gemeentebesturen dat het Rijk financieel verantwoordelijk was.³¹

De burgemeester vroeg de gouverneur van Noord-Holland om te bemiddelen dat de betrokken gemeenten tot betaling aan Hoorn zouden worden verplicht. Ofwel: dat Hoorn in de toekomst van die zorg zou worden verlost. Mogelijk heeft de gouverneur zich hier beperkt tot het geven van een advies. Dat zou kunnen worden afgeleid uit de brief van de burgemeester aan de garnizoenscommandant. Hij schreef dat de ongunstige toestand van de stedelijke financiën ingrijpende maatregelen noodzakelijk maakten. Bij de verdeling van de toelagen zou voortaan rekening worden gehouden, niet alleen met het aantal kinderen, maar ook met de soldijen. “Om deze reden zal door niemand van UwEdgstr. inferieure meer op enigerlei andere toelage kunnen worden gerekend”.³²

Niet pronken met nieuwe uniformen

De directeur-generaal van Oorlog, aldus de gouverneur van Noord-Holland in 1832, heeft bepaald dat de kleur van het laken der overrokken en pantalons, voor de kleine tenue der officieren van de mobiele schutterij blauw zal zijn, terwijl de pantalons in gewone dienst van een witte bies zullen voorzien zijn.

Officieren die meenden snel met nieuwe uniformen te kunnen pronken, moesten wel rekening houden met de waarschuwing van de directeur-generaal “zijnde het echter gegund om de aanwezige kledingstukken van andere kleur af te dragen”.

Deliberatiën 1830-1831. Vergadering 26 maart 1832. De gouverneur aan de burgemeester

Noten

1 Waar in de voetnoten bij de berichten en artikelen letters en cijfers zonder nadere aanduiding worden vermeld, betreft het steeds vindplaatsen in het Westfries Archief. vHet woord deliberatiën komt herhaaldelijk voor. Burgemeester en wethouders hebben daarmee een omschrijving gegeven van de notulen van hun vergaderingen.

2 Rijksarchief in Noord-Holland. Krijgsraden 1824, inventarisnummer 58, rolnummer 980

3 Rietslagen werden gegeven door twee korporaals “met taaije rieten ter dikte van een gewonen mans kleine vinger. G.L. Coolen: Ontwikkeling van de militaire rechtspraak sinds het begin van de 19^e eeuw. Militaire Spectator 2003, p. 666.

4 De straf met de kogel werd uitgevoerd door een bekwaam getal militairen aan den veroordeelde, knielend en geblinddoekt. Coolen p 666.

5 M 594 Archief gemeente Hoorn, ingekomen stukken, 23 juni 1824

6 idem, uitgegane missives 25 juni 1824

7 G.J. Coolen, Ontwikkeling van militaire strafrechtspraak sinds het begin van de 19^e eeuw. Militaire Spectator 2003, blz. 664 en 665

8 idem Coolen, blz. 665

9 M 297 Ingekomen missives 1816. Intendant van Oorlog aan burgemeesters d.d. 12 maart

10 M 186 Deliberatiën 1844 d.d.. 11 oktober

11 M 364 Ingekomen missives 1845 brief van garnizoenscommandant d.d. 1 februari

12 M 186 Deliberatiën B en w 1862. Vergadering 1 april n.a.v. brief garnizoenscommandant d.d. 25 maart

13 M156 Deliberatiën 20 april 1831- 27 maart 1832.

Instructie van de gouverneur

14 M 159 Deliberatiën 1835 d.d. 23 september, folio 186-188, no 346

15 Uitgezonden missives 5 mei 1834-30 december 1835.

Brief aan de Prov. Staten 21 september 1835, folio 35
16 M 160 Deliberatiën B en W, reactie directeur-generaal 21 en 31 oktober 1835

17 M 591 Uitgegane missives 1841. Brief d.d. 13 juni aan directeur-generaal van Oorlog, folio 88

18 M 591 Uitgegane missives 1841. Brief d.d. 22 juni aan directeur-generaal van Oorlog, folio 92

19 M 591 Uitgegane missives 1841. Brief d.d. 24 juni aan commandant van Noord-Holland, folio 90

20 M 591 Uitgegane missives 1841. Brief d.d. 24 juni aan commandant Bruyns, folio 94

21 M 591 Uitgegane missives 1841. Brief d.d. 25 juni aan commandant Bruyns

22 M 591 Uitgegane missives 1841. Brief d.d. 26 juni aan commandant Bruyns

23 M 591 Uitgegane missives 1841. Brief d.d. 27 juni aan commandant Bruyns

24 M 347 Ingekomen missives 1841. Brief d.d. 27 juni van commandant Bruyns, folio 2

25 M 591 Uitgegane missives 1841. Brief d.d. 27 juni aan directeur-generaal van Oorlog

26 M 347 Ingekomen missives 1841. Brief d.d. 29 juni van provinciaal commandant, folio 14a

27 M 347 Ingekomen missives 1841. Brief d.d. 29 juni van directeur-generaal van Oorlog, folio 14c

28 M 591 Uitgegane missives 1841. Brief d.d. 2 juli aan directeur-generaal van Oorlog

29 M 591 uitgegane missives 1841. Brief aan garnizoenscommandant d.d. 25 juli

30 M 592. Uitgaande missives 1842. 10 september. Aan de commandant van het 2^e bataljon 8^e regiment infanterie. folio 138.

31 idem brief aan de directeur-generaal

32 M 592 Uitgegane missives 1842. Brief aan de garnizoenscommandant d.d. 14 januari

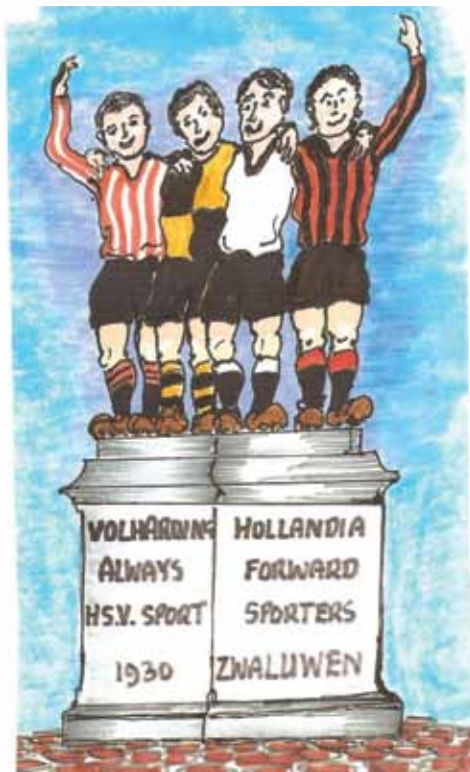
LINKSPOTEN: ZIJN DAT BIJZONDERE

Ko Kok

Het eerste gedeelte gaat over het ontstaan van de Hoornse verenigingen. Ontzettend veel mensen hebben zich hiervoor ingezet.

Die mensen hebben er enorm veel tijd en energie in gestoken. Dan praten we over vele honderden medewerkers die hiervoor een standbeeld moeten krijgen, maar daar is de Rode Steen te klein voor. Wellicht een standbeeld met 4 clubiconen in hun clubkleuren. Zoals hierbij aangegeven.

We vermijden echter daarbij het stelselmatig noemen van namen omdat op voorhand vaststaat,

Tekening standbeeld

dat mensen teleurgesteld zijn, wanneer hun naam niet in de rij der prominenten wordt genoemd. De meeste informatie over de verenigingen komt uit de schitterende jubileaboeken van deze clubs, en uit vele gesprekken met de mensen die veel weten van HSV Sport, Hollandia, Always Forward en Zwaluwen en veel hebben betekend voor deze verenigingen. Het tweede gedeelte van dit historieverhaal gaat over de lichter die nu nog grotendeels in leven is, namelijk zij die geboren zijn, net voor, tijdens of net na de Tweede Wereldoorlog. De spelers die in de selecties stonden van deze verenigingen tussen 1955 en 1970.

HSV SPORT

We beginnen met HSV Sport. Dit is namelijk officieus de oudste vereniging van Hoorn. Tevens een van de oudste verenigingen van Nederland. Waarom niet officieel leggen wij U straks uit. De initiatiefnemers van het opzetten en organiseren van deze vereniging waren vooral de middenstanders en ondernemers van Hoorn. De mensen van HCC Sport deden al jaren aan cricket. Dat was de basis van deze vereniging, maar een aantal van hen wilde er ook een voetbalclub van maken. Dat gebeurde in 1889. De cricketvereniging hield rond 1900 op te bestaan. Officiële voetbalcompetities waren er toen nog niet. In 1902 richtte HSV Sport, met Alcmara Victrix (Alkmaar) en ZVV (Zaandam) de Noord-Hollandse voetbalbond op. Enige tijd daarna trad Ajax 2 toe in deze competitie. De eerste wedstrijd van HSV Sport werd gespeeld in Alkmaar. Men reisde toentertijd met een Jan Plezier, een door paarden getrokken wagen. De thuiswedstrijden werden gespeeld aan de Buitenluiendijk, in het huidige Julianapark naast de drie schietbergen, waar er nu nog een van over is.

Die locatie was het eerste complex van HSV Sport. Heel bijzonder van deze vereniging is dat ze op alle

HSV Sport elftal uit 1912: J. Schermer, H. Houweling, Pijnenburg, A. van Duin, P. Bakker, D. Reek, G. Eyken, A. Langereis, J. de Waal, G. Israëls, P. Smits

Hoornse locaties gespeeld hebben. Eerst waar nu Hollandia speelt. Het seizoen 1912-1913 op het terrein achter de Westerdijk aan de Westersingel, waar nu de parkeerplaats Lambert Meliszweg is. Daarna in het Wilhelminapark op het HBS veld. Ook heeft HSV Sport van 1954 tot 1976 samen met Zwaluwen gespeeld op het complex aan de Geldelozeweg, en later zelfs nog twee seizoenen op het huidige Zwaluwen complex aan de Middenweg. Nu heeft HSV Sport een fantastisch complex in Risdam Noord. Het feit dat de oude leeftijd van

MENSEN?

HSV Sport (15 mei 1889) niet door de KNVB geaccepteerd is, komt omdat de vereniging in 1920 de toenmalige bond NHVB vaarwel moest zeggen. De oorzaak was dat een groot aantal eerste elftal spelers Hoorn verliet en men geen plaatsvervangers kon vinden. Tevens startte Always Forward in 1920. En de katholieke geestelijken vroegen alle katholieken die bij HSV Sport voetbalden, lid te worden van Always Forward, hetgeen gebeurde. Veertien spelers liepen weg. De club bleef wel bestaan maar alleen voor 'gelegenheidswedstrijden'. Op 28 juni 1934 werd in de 'Keizerskroon' HSV Sport nieuw leven ingeblazen. Vanaf 1934 verschenen de geelzwart geblokte kleuren weer op de voetbalvelden in competitieverband.

VOLHARDING – HOLLANDIA

In 1898 werd Hollandia opgericht. De startnaam van Hollandia was Volharding. De voetbalclub ontstond doordat vele clubjes jonge jongens altijd op straat voetbalden. Het plein achter de Grote Kerk werd als sportveld uitverkoren. Dit tot grote ergernis van de aldaar woonenden. De klompen waarop ze speelden, veroorzaakten veelal grote problemen. Ze vlogen vaak door de ruiten. Gedreven door een sociaal gevoel voor de arbeidersklasse, combineerde 'n zekere juffrouw

Elfalfoto Hollandia uit 1910

Groot, die een kartonnagefabriek had aan de Gravenstraat haar werk met de sportjeugd en haar werknemers. De heer Holzmüller – een lid van HSV Sport – hielp haar om de vereniging op te richten. Dit gebeurde met nog vijf bestuursleden. In het begin speelde Volharding alleen maar onderlinge oefenwedstrijden en gelegenheidswedstrijden tegen HSV Sport. De eerste echte wedstrijd werd gespeeld tegen een vereniging uit Bloemendaal in de buurt van de Hembrug. De eerste officiële thuiswedstrijd was tegen 'Hard gaat ie' uit Den Helder. Veel werd er geoefend tegen net opgerichte clubs uit Enkhuizen en Zaandam. Al deze oefenwedstrijden werden gespeeld van 1903 tot 1906. In 1906 begon het voetbal in officieel verband in de Noord Hollandse Voetbal Bond, de NHVB. Op 7 oktober 1906 werd de eerste wedstrijd gespeeld en op 24 maart daarop werd Volharding reeds kampioen in Zaandam. In deze competitie werd twee keer gespeeld tegen Sparta Enkhuizen, de voorloper van Westfrisia. Volharding won met 6-1 en 9-1.

In de kartonnagefabriek van de familie Groot aan de Gravenstraat werd de oprichtingsvergadering van Volharding gehouden. Hoornse straatjongens gingen op een veld buiten het stadje voetballen

Het behalen van de titel in de tweede klasse gaf 'Volharding' in 1907 het recht uit te komen in de hoogste klasse van de NHVB. Op 1 september van het jaar 1908 bestond Volharding 10 jaar. De vereniging telde inmiddels ruim 40 leden. In het seizoen 1908-1909 werd Volharding weer kampioen en promoveerde naar de derde klasse van de NVB. Omdat er in de NVB reeds een vereniging met de naam Volharding uitkwam, werd gekozen voor de schitterende naam Hollandia. Een van de mooiste sportnamen van Nederland. Op zondag 3 oktober 1909 speelde Hollandia haar eerste officiële wedstrijd in de NHB tegen Rapiditas uit Weesp. In Hoorn was de speellocatie nog steeds aan de Buitenluiendijk. Omdat de Afsluitdijk nog niet was aangelegd, stond bij veel regen of hoogtij het hele complex onder water. Men had demontabele doelen en menig keer verdween de bal in zee. Na 1922 speelde Always Forward zeven jaar op deze accommodatie en kreeg men te kampen met dezelfde problemen. Een oud huisje van de schietvereniging diende als kleedgelegenheden en het wassen moest aan de slootkant gebeuren. Op 30 juli 1922 werd door Hollandia een schitterende nieuwe accommodatie in gebruik genomen. Het nieuwe Hoornse stadion kreeg een grote houten zittribune en een aantal kleedkamers voor de twee velden. Vrijwel alle verenigingen waren gezegend met veel bezoekers. Gemiddeld twee à

drieduizend toeschouwers. We hebben het hier over de twintiger jaren toen Hoorn nog maar 11.000 inwoners telde.

ALWAYS FORWARD

Met grote nadruk op r.-k. (rooms katholiek) werd Always Forward in 1921 opgericht. Omdat Hoorn geen katholieke voetbalclub had, wilden vooraanstaande katholieken per se zo'n eigen club oprichten. Hiermee konden ze zich afzonderen van de 'neutrale' invloeden (zoals HSV Sport en Hollandia). Toen in 1940 de katholieke voetbalbond de IVCB opging in de NVB (later KNVB) betekende dat het begin en het einde voor Always Forwards predikaat: katholiek. Always Forward begon op de locatie Westersingel achter de Westerdijk, waar nu de parkeerplaats Lambert Meliszweg is. Dat was in 1921. In 1922 verhuisden ze reeds naar de Buitenluiendijk (bij Hollandia) en in 1929 naar het HBS-veld langs het Zwarte Pad naast het Wilhelminapark. In 1934 kon Always Forward eindelijk beschikken over een eigen accommodatie en velden waar ze nu nog spelen en een prachtige accommodatie hebben. Toentertijd was tussen het A- en B-veld de locatie van drie tennisverenigingen, onder andere Juliana. De balopvanghekken achter de doelen waren niet hoog en het gebeurde regelmatig dat een bal die over het doel ging over de tennisbanen stuiterde. Op die locatie heeft Always

Op 10 april 1921 speelde Always Forward 1 tegen Hollandia 2 op het terrein achter de HBS, Hollandia won met 1-0. Het Always Forward elftal tussen de jeugdige supporters. Achterste rij: N. Bouman, M. Lippits, J. Kaag, H. Kwaad. Knielend: J. Smal, P. Kaag, F. Botman. Zittend: W. Groentjes, J. Botman, G. de Barbanson, N. Commandeur en G. Lippits

Forward nu die hele mooie sporthal, kantine en kleedkamers. Heel bijzonder was dat in die tijd – ca. 1920 – de latere legendarische voorzitter Jan (Brunie) Kaag bij Hollandia voetbalde. Zijn vader was hier heel boos over, toen hij de naam van zijn zoon in de opstelling van Hollandia had gelezen. “Sticht zelf een katholieke voetbalclub”, had de oude Kaag geroepen en dat werd een feit. Ook andere katholieken speelden en werkten een hele tijd voor Hollandia. Bijvoorbeeld Michael Lieshout, de opa van de huidige technisch directeur en ex-trainer van Hollandia Michel Lieshout. Opa Michael zat van 1914 tot 1939 in het bestuur van Hollandia, bij zijn afscheid werd hij benoemd tot erelid. Verdere verhalen hierover in deel twee van Always Forward.

Always Forward startte in 1921 met een hele jonge ploeg spelers. Allemaal leerlingen van de HBS. De allereerste wedstrijd werd gespeeld tegen VVM uit Medemblik en met 1-0 gewonnen. In het seizoen 1921-1922 maakte Always Forward zijn opwachting in de 2e klasse van de DHVB. Na een tweejarig verblijf in die afdeling promoveerde ze naar de Federatie (de NKF). Later promoveerde Always Forward naar de overgangsklasse en kwam toen in de IVCB uit, de bond van katholieke voetbalclubs in Nederland. Tot beter begrip: de DHVB en de IVCB verhieldden zich tot elkaar, zoals in onze jaren bijvoorbeeld de afdeling Noord-Holland en de KNVB. In het eerste oorlogsjaar 1940 besloten de voetbalbonden tot een fusie. Always Forward werd toen in de 3e klasse van de NVB ingedeeld, onze latere KNVB

HCSV ZWALUWEN

Een stel leerlingen van de Christelijke Ulo School voetbalde heel vaak op straat. Hun speelveld was meestal de Noorderveemarkt. Vaak werden partijen gespeeld tegen andere schooltallen of buurtteams. De politie verbood dit echter en pakte regelmatig de ballen af. Men begreep, dat ze niet zo verder konden gaan en dat was de reden om een echte club op te richten. Dat vond plaats op 15 februari 1930 en haar eerste naam was: CVV DE ZWALUWEN. Voetballen op zaterdag was in 1930 nog een vreemd verschijnsel. Een competitie bestond nog niet. Omdat Zwaluwen niet over een eigen veld beschikte, moest steeds geprobeerd worden om een tegenstander te vinden die op haar terrein tegen Zwaluwen wilde spelen. Echter in 1932 kreeg Zwaluwen de beschikking over een eigen terrein, namelijk aan de Geldelozeweg, waar de PEN transformatoren stonden. Thans behoort

Zwaluwen jubileumwedstrijd 1941 100ste wedstrijd van keeper Paul Haanstra. V.l.n.r.: W. Haanstra sr, J. Kingma (supporter), N. Mons (supporter), C. Posthuma, J. Slijkerman, W. Haanstra (supporter), A. Groen, W. van Dijk, H. v.d. Bovenkamp (supporter), C.J. Teunissen, F.G. Tros, P Weiling, P. Haanstra, S. Fonteijn, C.P. Meilof, N. Mix

dit terrein tot het industriegebied van de Dr. Van Aalstweg. In de beginfase was Zwaluwen geen club van geweldige voetbalprestaties. Kampioenschappen van het eerste team waren er niet. In 1948 kwam er een speciale zaterdagmiddagcompetitie, waardoor Zwaluwen ineens promoveerde van de eerste klasse NHVB naar de vierde klasse van de KNVB, waar alle (Christelijke) clubs die op zaterdag speelden werden ingedeeld. Ook promotie naar de derde klasse ging zonder kampioenschap gepaard. Zwaluwen stond – behalve voor voetbal – ook bekend als een gezelligheidsvereniging. De feestavonden werden gevierd in de zaal van Harmonie Crescendo, in de kazerne aan de Mosterdsteeg. Ook kregen ze veel waardering door zich in te zetten voor de actie voor de bouw van een volière op de Vest (Achter de Vest). Zwaluwen speelde een benefietwedstrijd tegen de bewoners van het Nieuwland, batig saldo ruim duizend gulden. Dat was in die tijd, 1932, een enorm bedrag. De volière was er in één klap. Nog meer bekendheid kreeg Zwaluwen door het organiseren van allerlei evenementen. Zwaluwen bezat diverse leden, die graag op de planken

stonden. In de periode tussen 1944 en 1955 werden vier revues opgevoerd die in totaal elf maal een uitverkochte parkschouwburgzaal opleverde.

HISTORIE HOORNSE VOETBALCLUBS EN HOORNSE VOETBALLERS

De spelers die in de vijftiger en zestiger jaren in de selecties van de Hoornse verenigingen stonden, hadden in hun jeugd vooral op straat leren voetballen. Dit gebeurde op een heleboel locaties. Vooral op de Westerdijk, Kerkplein, Vale Hen, Achterom, Totoveldje en andere velden in het Julianapark, Commandeur Ravenstraat, Noorderveemarkt, etc. Gelukkig was er toen weinig autoverkeer, nadeel

Heel leuk was het liedje dat de vele supporters van Hollandia en Always Forward zongen tijdens de thuiswedstrijden. Echt een beschaafd liedje. Als volgt: Westfriesland is niks, Westfriesland is niks, ze weten niet eens wat voetballen is, ze hebben een keeper zo slap als een pieper, de bal komt eraan en de keeper laat hem gaan.

Gemiddeld trokken Hollandia en Always Forward, de verenigingen met de meeste leden, in die tijd bij hun thuiswedstrijden 1000 à 2000 toeschouwers. De stad Hoorn groeide in die tijd van 18.000 naar 24.000 inwoners. Terwijl Hoorn momenteel ruim 70.000 inwoners telt. Ook de nieuwe wijken Grote

HSV Sport, kampioenselftal 1968-1969. Staand v.l.n.r. grensrechter Jaap Bron, trainer Steef Nijenhuis, voorzitter Arie Weiland, Daaf Bron, Siem Beemster, Daaf Aay, Kees Kuiper, Jaap Bron jr., Wim Ursum en Piet Ieew. Zittend v.l.n.r. Gerard Houter, Gerit Jan Spoelder, Rick de Block, Leo Peetoom, Henk Horst, Joop Dontje en Dirk-Jan van Lijnen-Noomen

van op straat voetballen, de politie pakte vaak de ballen af.

Iedere zondagmiddag ging een massa mensen, na de voetbalwedstrijden naar het Grote Noord, waar het Noord Hollands Dagblad een kantoorpand had en vader Lips met zoon Adrie de voetbaluitslagen van de KNVB en de afdeling Noord-Holland, maar vooral van de Hoornse verenigingen bekend maakte. Weinig mensen hadden toen telefoon en mobiel bestond nog niet. Het gaf wel altijd gezelligheid.

Waal, Risdam en Kersenboogerd bestonden nog niet.

Bijzonder was in de naoorlogse tijd in de vijftiger en zestiger jaren, dat er een enorme verzuiling was. Als je katholiek was speelde je bij Always Forward en beslist niet ergens anders. Hetzelfde gold voor de protestants-christelijken, die speelden in principe alleen bij Zwaluwen. De 'neutralen' speelden bij Hollandia en HSV Sport. Details over spelers die toch elders gingen spelen, kunt u lezen bij deel twee van de verenigingen.

De verzuijing was destijds in alles aanwezig. Kijkt u maar naar de drie geweldige harmoniekorpsen die Hoorn toen rijk was. De protestants-christelijken waren lid van 'Crescendo', de neutralen van 'Kunst na Arbeid' en de katholieken van 'Apollo'. Ook de pers was verdeeld, de katholieken waren geabonneerd op het NHD en de neutralen op het 'Dagblad van Westfriesland'.

HSV SPORT IN DE ZESTIGER JAREN

De tijd waar we nu over spreken staat bij HSV Sport, toen vooral 'Sporters' genoemd, bekend als de vereniging van de Kakkers en de Kampers. Kakkers omdat het van origine de ondernemers van Hoorn waren die deze vereniging overeind hielden. Het waren ook vooral HBS-ers die hier lid van waren. De vaders hadden doorgaans goede banen: artsen, ondernemers, leraren etc. Uiteraard werden hun zonen dan ook lid. Ze waren echter ook heel sociaal, want de zogenaamde Kampers, met andere woorden de woonwagenbewoners aan de Bobeldijkerweg, konden zich ook altijd bij Sporters opgeven en doorgaans speelde een aantal Kampers in de elftallen mee. Er waren bij Sporters vier spelers die ongeveer 16 jaar permanent in het eerste team speelden. Dan hebben we het over Daaf Aay, Henk Horst, Wim Ursum en Leo Peetoom. Gemiddeld 400 à 450 wedstrijden per persoon. Sommigen begonnen reeds op hun 15e jaar met hun debuut in het eerste team. In de zestiger jaren speelde Sporters in de afdeling Noord-Holland en verbleven regelmatig in de 2e of 3e klasse van deze afdeling. In het seizoen 1971-1972 kwam eindelijk de promotie naar de hoofdklasse van de afdeling NH. Dat was echter ook de tijd dat grote volksverhuizingen hadden plaatsgevonden tussen alle Hoornse verenigingen.

Van 1968-1971 kwamen vanaf Always Forward Joop Dontje, Ton Schouten, Ko Kok, Thiery Spruit, Bert van Veen en Ton Entius. Het jaar daarna vanaf Hollandia Wim de Best, Aad Broersen, Rob Vermeulen en Nico van Kalken. Allemaal oud-eerste elftalspelers. De Always Forward-mensen werden als geintje nog jarenlang 'De Papen' genoemd door een aantal collega's van het eerste elftal. Tevens werd ook jarenlang de kreet geuit van 'We gaan boeren slachten' zo gauw er buiten een stad gevoetbald werd, bijvoorbeeld tegen Andijk, Blokkers, Woudia, Hauwert, etc, etc. Daarna kwamen de nieuwe generaties uit de nieuwe wijken. Wat voor Sporters in de zeventiger jaren heel bijzonder had kunnen zijn,

na de trainerscarrière van Piet Hoeben had de toenmalige voorzitter Leo Peetoom vernomen, dat een oud betaald voetballer net zijn trainersdiploma had gehaald en dat de man in Avenhorn woonde. Die man heette Louis van Gaal. Leo belde hem om te vragen of hij trainer wilde worden bij Sporters, maar Van Gaal vertelde dat hij bezig was met ADO '20, wat niet doorging. Daarna werd hij hulptrainer van Ajax en deed hij nog een paar 'clubjes'.

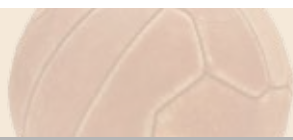
HOLLANDIA IN DE ZESTIGER JAREN

In de jaren vijftig, speelde Hollandia bijna permanent in de 2e klasse. Enorm bekend waren altijd de derby's tegen Westfriesland. In die periode, want daarna speelden de Enkhuizers minder hoog. Gemiddeld trokken deze derby's drie tot vierduizend toeschouwers en waren altijd heel spannend en populair. In het seizoen 1959-1960 werden Hollandia 1, 2 en 3 kampioen. De grote talenten hadden zich aangemeld en waren doorgebroken. In deze tijd hingen de opstellingen voor het publiek in de Nieuwsteeg bij de sportzaak van Jan Bos. Deze legendarische spits speelde van 1951 tot 1958 in het eerste team van Hollandia, daarvoor speelde hij voor HSV Sport. In die periode scoorde Jan Bos – vooral door zijn kopkracht – 127 doelpunten voor Hollandia. Ook hing de rood witte vlag uit als de thuiswedstrijd doorging.

De jaren zestig waren hele mooie jaren voor Hollandia, want ze speelden tussen 1960 en 1970 acht jaar in de eerste klasse van de amateurs. Voor Hollandia waren heel bijzonder de seizoenen 1964-1965 en 1965-1966. Op 9 mei 1965 moest er een degradatiewedstrijd gespeeld worden tegen HRC Den Helder in Schagen, omdat ze gelijk

**Hollandia 1 seizoen
1965-1966 staand v.l.n.r.:**
**J. Holman, A. Vortman,
grensrechter Bijhouwer, T.
Mulder, R. Mantel.
D. Koedoder,
B. Schuurman,
W. Boonstra, C. Havik,
H. Emmerink en trainer
G. van Wulfen. Gehurkt
v.l.n.r.: W. Holman,
W. Volten, S. Bruin, S. Slot,
M. Majoor, T. Schaap,
W. Groot, en C. v.d. Werdt**

geëindigd waren op de één na onderste plaats. Hollandia verloor met 2-1. De wedstrijd werd gespeeld voor bijna vijfduizend toeschouwers. Dat was precies een week nadat Always Forward, een beslissingswedstrijd had gespeeld om het kampioenschap van de derde klasse tegen ADO '20. Die wedstrijd won Always Forward met 2-1. Het gevolg was, dat de beide Hoornse teams voor het eerst in 26 jaar elkaar tegenkwamen in de voetbalcompetitie. Voor Always Forward zeldzaam om in de tweede klasse uit te komen. Hollandia won beide wedstrijden met 2-0. Ook bij deze wedstrijden waren er ruim 4000 toeschouwers. Aan het eind van dit seizoen, op 19 mei 1966 (Hemelvaartsdag) werd Hollandia weer kampioen en promoveerde het naar de hoogste amateurklasse.

Als Hollandia al die grote talenten die in die periode deel uitmaakte van het eerste team, had weten te behouden, zou Hoorn ook minstens een eerste of tweede divisieclub gecreëerd hebben. Daarom geven wij een overzicht van alle oud voetballers, die via Hollandia naar de betaald voetbalclubs overgingen:

Wim Groot; Volendam
Wim Visser; Alkmaar 54
Jan Visser; Alkmaar 54
Piet Beets; Alkmaar 54
Jan Boekestein; Telstar, Go Ahead
Jan de Visser; AZ, Heerenveen, Feyenoord
Peter Vissie; Volendam
Hans Geerlings; Volendam
Nico Prins; Ajax
Mattieu Boots; Volendam, Mechelen, Japan
Bob van Rijssel; Alkmaar 54
Feiko Inia; Alkmaar 54
Peter Duinmayer; Alkmaar 54
Meeuwis Majoor; Volendam
Ruud Heus; AZ, Feyenoord
Silvian Inia; AZ
Eric te Paske; AZ
Ruud Kool; AZ, Twente
Rick Hooiboer; AZ, Haarlem
Eric Heyblok; Haarlem, Ajax, Graafschap, AZ
Lorenzo Ebercilio; Ajax
Willy Overtoom; Heracles
Bob Koning; Telstar

In het seizoen 1965-1966 was Piet Beets topscorer in de eerste divisie met 21 treffers bij Alkmaar '54 (nu AZ).

De oorzaak van het weglopen van een aantal spelers bij Hollandia in deze jaren kwam door het zaalvoetbal. Hovocubo was voor veel spelers net zo

belangrijk als het veldvoetbal. Ze waren daarmee zelfs kampioen van Nederland geworden. Dus werd er gekozen voor een andere Hoornse of Westfriese vereniging. Bijvoorbeeld HSV Sport en Westfriezen. De grote 'motoren' die Hollandia de laatste dertig jaar op het topniveau van de amateurklasse hebben weten te handhaven zijn: Klaas van Kalken, Bob Nooy, Jan Hoogland en Michel Lieshout. Een groot compliment voor al deze supervrijwilligers.

ALWAYS FORWARD IN DE ZESTIGER JAREN

In de vijftiger en zestiger jaren speelde Always Forward bijna permanent in de derde klasse van de KNVB. Doorgaans met veel publieke belangstelling en net als Hollandia in die jaren met veel goede voetballers. Bij Cor Bakker, bestuurslid van Always Forward, woonachtig hoek Lange Kerkstraat/ Kruisstraat hingen altijd de opstellingen en programma's van Always Forward. Ook hier hing de zwart-witte vlag uit als de thuiswedstrijd van het eerst team doorging. Dit was wel handig want de leden van Always Forward gingen toen allemaal nog naar de kerk aan het Grote Noord. Tevens zaten alle jongens op de St. Jozefschool op het Achterom, waardoor ze bijna allemaal langs dit adres liepen. In die jaren beschikten Always Forward over twee velden in het Wilhelminapark; de jeugd (welpen en aspiranten) voetbalde hun wedstrijden altijd op het C-veld. Dat was gelegen langs de Schellinkhouerdijk, waar nu de brandweerkazerne staat. In de jaren vijftig, zestig en zeventig gingen toch behoorlijk veel spelers, die hoger wilden spelen naar Hollandia. Na de oorlog was dat bijna heiligschennis met hun katholieke achtergrond, maar ze deden het toch. Eerst waren het Wim Biezen, Henk Pieterse en Ton Schaap. Ook andere jongens met dezelfde achtergrond speelden bij Hollandia en dat werd hen op school regelmatig verweten. Dat waren o.a. Henk Hakhoff, Peter Schotten en Peter Duinmayer. Peter Duinmayer vertelde dat zelfs de pastoor van de r.-k. kerk bij zijn vader en moeder was geweest met de vraag waarom Peter geen lid was van Always Forward? Peter Schotten zijn vader en moeder deden heel veel voor de jeugd van Hollandia vandaar dat Peter bij Hollandia speelde. Na de ontkerkelijking aan het eind van de jaren zestig liepen er veel meer weg bij Forward, ondanks dat ze het allemaal een geweldig gezellige vereniging vonden. Bij HSV Sport staan de namen van zeven spelers die naar Hollandia gingen; Michel Lieshout, Peter Tol en John Verberne. Bart Nannings en Hennie Vergeest verlieten Always Forward voor Zwaluwen.

Heel bijzonder waren de seizoenen 1963-1964 en 1964-1965. In 1964 had Always Forward een juniorenteam dat in de hoofdklasse ongeslagen kampioen werd. Dit gebeurde onder leiding van 'Ome' Jan van de Molen. Het eerste elftal eindigde dat jaar in de derde klasse onderaan met KVV en Roodwit A. De degradatiewedstrijd op het veld van Purmerstein werd wel gewonnen zodat men zich

was dat Always Forward eind jaren zestig drie hele goede keeperstalenten had. Dat waren Han de Zwart, die op zijn 16e naar de jeugd van Ajax ging, Nico van Diepen, die vele jaren de goede keeper van Always Forward was en Frans Hoek die op jonge leeftijd naar Volendam ging. Deze Frans Hoek had nog andere talenten want hij bedacht specials voor doelvrededigers. Hij begon een winkel in Hoorn

Kampioenselftal Always Forward 1965. Op de achterste rij v.l.n.r.: Freek van der Vliet, Bart Nannings sr., Co Bleeker (legendarische tassendrager), Hennie Vergeest, Wiggert Entius, Guus Bouchier, Arie van Diepen, Bertus van de Pol, Joop Nannings, Ben van Meel en Piet Schoon. **Op de voorste rij v.l.n.r.:** Jac. Karel, Rein Renckens, Maarten Corbier, Jaap de Greeuw, Ton Schouten, Cees van Dulmen, Ko Kok, Thierry Spruit, Peter Kwaad, Gerard Neefjes, Theo Vissie, Jan Neefjes, Bart Nannings en geestelijk adviseur kapelaan Wijnker

wist te handhaven. Het volgende seizoen speelde Always Forward aangevuld met drie junioren (Guus Bouchier, Kees van Dulmen en Ko Kok) en eindigden ze gelijk bovenaan met ADO '20. In de competitie had Always Forward tweemaal van ADO verloren met 2-1 en ze moesten op 2 mei 1965 op neutraal veld van CSV in Castricum de kampioenswedstrijd spelen. Always Forward won met 2-1 door twee goals van Thierry Spruit. Er waren ruim 5000 toeschouwers. Heel bijzonder was dat Always Forward gedurende zes jaar met de gebroeders Jan en Gerard Neefjes en de gebroeders Bart en Joop Nannings in het eerste team speelden.

In het volgende seizoen 1965-1966 in de tweede klasse werd Hollandia weer kampioen en eindigde Forward op de derde plaats. Een jaar later degradeerde Always Forward naar de derde klasse. Gelukkig had Always Forward daarna een groot aantal goede voetballers die de club nog een tijd op behoorlijk niveau wisten te handhaven. Bijvoorbeeld spelers als Wil Loos, Martin de Boer, Andre van de Molen, Hennie Caspers. Bijzonder

waar de keepers speciale handschoenen en kleding konden kopen. Ook zette hij een "keeperschool" op. Later werd hij keeperstrainer en assistent van Louis van Gaal bij Ajax en Barcelona. Een van zijn grootste talenten was Edwin van der Sar. Vele verenigingen gingen het in zijn tijd heel goed doen. Zoals in 2010 Bayern Munchen. Iedereen denkt dat ze kampioen van Duitsland werden en tweede in de Europa-League door mensen als Louis van Gaal, Robben, of Van Bommel. Wij Horinezen weten ondertussen dat het vooral door Frans Hoek komt.

ZWALUWEN IN DE VIJFTIGER EN ZESTIGER JAREN

Zwaluwen was een principieel christelijke vereniging. Na de oorlog veranderde dit karakter geleidelijk, al bleef het zijn sportevenementen op zaterdag uitvoeren. Doorgaans had Zwaluwen ook in de vijftig- en zestiger jaren weinig jeugd. Maar met de nieuwbouwwijken om zich heen begon het aantal jeugdleden te groeien. In deze tijd speelde men op het oude complex van Hollandia

**Cor Meilof vijftig
jaar bestuurslid van
Zwaluwen**

aan de Geldelozeweg. Vanaf 1958 speelde Zwaluwen op zaterdag in de NHVB. In 1959 een kampioenschap en promotie naar de 4e klasse van de zaterdag KNVB. In 1968 zowaar kampioen van de 4e klasse en promotie naar de 3e klasse. In 1969 een geweldige competitie. Dit

was de tijd dat er vele voetballers van andere Hoornse verenigingen bij Zwaluwen gingen voetballen. O.a. Albert Versteeg, Peter Duinmayer, Feiko Inia, Peter Schuffel, Sjoerd en Klaas Prins, Nico Mantel en Rob Mantel, Wim Groot, Bart Nannings en Piet en Wim Evers. Bijna allemaal ex Hollandia mensen.

In deze tijd begon Zwaluwen ook veel meer publiek te trekken. Mede door de nieuwe spelers en de betere resultaten. Tijdens de competitie van 1969 was de verwachting weer een kampioenschap: Vijf wedstrijden voor het einde nog steeds ongeslagen en vijf punten voorsprong op IJmuiden. Daarna ging het volledig mis en werd IJmuiden – hoe kon het mogelijk zijn – toch kampioen. Door verschillende oorzaken verlieten vele eerste elftalspelers in de jaren daarna Zwaluwen. Gevolg: degradatie in 1973 en tevens in 1974. In 1975 tegen Opperdoes toch weer een gewonnen kampioenswedstrijd. In 1974 bouwde Zwaluwen bij het in gebruik nemen – na de verhuizing van het Noordersportpark aan de Geldelozeweg – zelf op het nieuwe huidige Sportcomplex Middelweg aan de Berkhouterweg – een sporthal, kleedkamers en kantine. Door brandstichting in 1979 ging alles in vlammen op. Gebouwen waaraan door vele leden duizenden uren was gewerkt. Men kon weer helemaal opnieuw gaan bouwen. Inmiddels staat er een geheel herbouwde accommodatie. Zo hoog als Zwaluwen nu speelt hebben ze nog nooit gedaan. De grote animators achter deze prestatiespurt zijn: Ger Husmann en Hennie Vergeest. Het ziet er schitterend uit met het glimmende kunstgrasveld en de vernieuwde tribune.

VERSCHILLEN TOEN, NU, EN DE TOEKOMST...?

In alle gesprekken met de ca. 40 oud-voetballers van de vijftiger en zestiger jaren, ging het ook vaak over de huidige voetballers en de Hoornse verenigingen. De meeste van deze ex-voetballers gaan af en toe nog kijken bij hun oude verenigingen. Bijna iedereen was het erover eens, dat de huidige

spelers individueel beter zijn dan dat ze zelf waren in hun glorie-dagen. De balbehandeling is beter en men is fysiek beter en sneller. De trainingen zijn waarschijnlijk meer in aantal en intensiever. Ook de manier van voetballen is anders. Het heeft ook veel meer met tactiek te maken. Vroeger had je veel meer ruimte. Kijk maar naar de beelden van Johan Cruijff etc. Iedereen vindt dat de wedstrijden van toen ook veel mooier waren om te zien.

Waar de ex-voetballers zich enorm aan ergeren is het fysieke geweld tijdens het voetballen. De armklemmen, grepen om de middel en de elleboogstoten. Dan hebben we het niet alleen over het betaald voetbal, maar zelfs af en toe bij onze eigen amateurs. De voorbeelden nemen ze helaas over van de ere-divisievoetballers.

Wat iedereen heel jammer vindt voor de Hoornse verenigingen, is de enorme terugloop van toeschouwers. De stad Hoorn had in de vijftiger en zestiger jaren 14.000 tot 18.000 inwoners. Bij Hollandia en Always Forward waren doorgaans tussen de 1000 en bij speciale wedstrijden 3000 toeschouwers. Om die reden was bij de KNVB door deze twee verenigingen het verzoek neergelegd om zondags niet tegelijk thuis te spelen. Momenteel heeft Hoorn ruim 70.000 inwoners en de Hoornse verenigingen trekken nu gemiddeld 500 tot 600 toeschouwers. Deze enorme groei kwam mede door de gemeentelijke herindeling van begin 1980, toen kwamen Zwaag en Westerblokker bij de gemeente Hoorn. Deze twee dorpen hadden uiteraard hun eigen voetbalvereniging – en nog steeds – West Friezen en Blokkers. Beide verenigingen hebben ieder een ledenbestand van 800 à 900 leden en doen in grootte niets onder voor de in dit overzicht genoemde verenigingen. De huidige Hoornse clubs spelen allemaal – op Always Forward na – veel hoger en beter. De meeste mensen hebben tegenwoordig, helaas voor de Hoornse clubs, veel minder binding met verenigingen. Vroeger had je er een soort familieband mee. Mede door de verzuiling, de scholen en kerken was dat ontstaan. Tegenwoordig hebben de mensen veel meer eigen dingen, zoals computers, tennis, golfen, tv met ere-divisie live. Daardoor is er duidelijk minder belangstelling voor de Hoornse verenigingen. Heel fijn zouden de Hoornse verenigingen het vinden als al die oud-voetballers en leden zich meer laten zien en komen bij de thuiswedstrijden. De entreegelden zijn naar verhouding heel voordelig als het vergeleken wordt met andere vormen van uitgaan en de gezelligheid in de kantines is nog steeds geweldig.

Hoorns elftal speelt tegen F.C. Volendam

In 1962 trok een wedstrijd van het Hoornse elftal tegen F.C. Volendam in het Julianapark grote belangstelling. Het Hoornse elftal (in donkere shirts) speelde met v.l.n.r. staande Ton Schaap, Peter Verberne, Wiggert Entius, Feiko Inea, Joop Nannings en Henk Kerel Emmerik.

Gekniel: Gerard Neefjes, Cees van Dulmen, Siem Slot, Lex Bijhouwer, Wim Holman, Meeuwis Majoor. Naast Gerard Neefjes de befaamde Volendamse schutter Dick Tol (de Knoest), achter hem Gerrie Mühren. Klaas Karregat (de Blubber) knielt als enige. Tweede van rechts deken Grootte, de laatste geestelijk adviseur van Always Forward.

Geheel rechts Hylke Dijkstra een bekende Hoornse muzikant, op wiens initiatief wedstrijden voor een goed doel werden gehouden.

Een bijzondere foto uit de naoorlogse periode. Oud spelers van Hollandia en Always Forward spelen een wedstrijd tegen elkaar.

Staande v.l.n.r.: Jan Freesen, Klaas van der Kooy, Wim Groot, Chef Swinkels, Chris van der Berg, Jaap Holman, Ab Koopmans, Jan Bos, Leo Zandbergen, Wim van der Gracht, Bertus van de Pol, Rinus Boon, Joop Groot, Dick de Greeuw, Arie Wit, Theo Valk, Co De Rooy, Bart de Zwart, Theo Vissie, Bart Nannings en scheidsrechter Jac. Duim.

Knielend v.l.n.r.: Cor Schouten, Piet Oerlemans, Jaap de Flart, Wim Biezen, Dirk Schouten, Gerard Brandt, Bep Hart, Henk Pieterse, Jan Holtkamp, Henk van Dijke en Chris Zandbergen

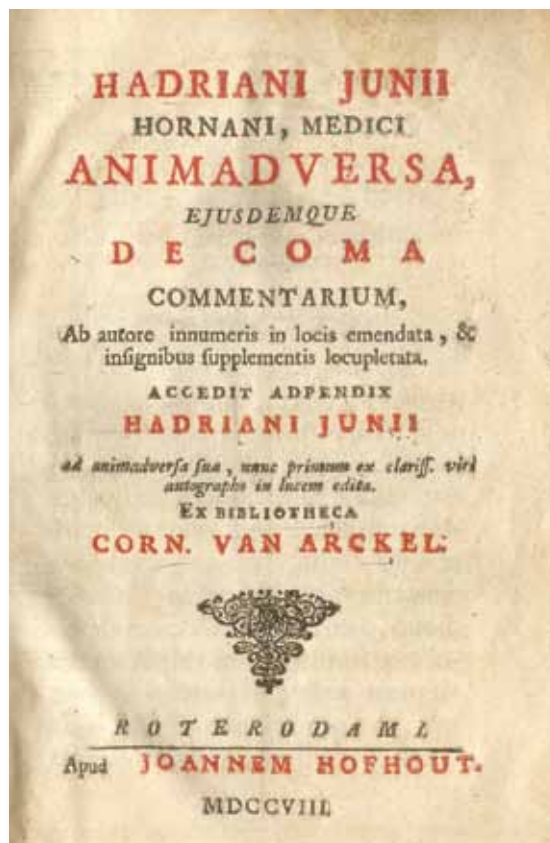

HADRIANUS JUNIUS DRAAGT GEEN

BEN LEEK

Als in het voorjaar en de zomer van het komende jaar de festiviteiten rond de 500ste geboortedag van Hadrianus Junius (1511–1575) zullen gaan plaatsvinden, kan geen enkele inwoner van Hoorn meer in onwetendheid verkeren over leven en werken van deze grote stadsgenoot uit de 16e eeuw. Dat althans is de bedoeling van de redactie van Oud Hoorn. Vandaar dat ik met onderstaand artikel de aftrap geef van het Junius-jaar. Overzichtsartikelen over zijn leven, zijn belangrijke historische werk en het muzikale en culturele leven in zijn tijd volgen in de komende afleveringen van dit tijdschrift. Ook zullen deelnemers aan het symposium, dat ter gelegenheid van zijn geboortedag aan Hadrianus Junius zal worden gewijd dergelijke aspecten behandelen. Bij deze gelegenheid beperk ik mij tot een van zijn minst bekende werken, dat weliswaar maar één aspect vormt van het totale oeuvre van Junius, maar wel typerend is voor de uitgebreide kennis, die humanistische geleerden hadden van de klassieke oudheid. Het geeft ons bovendien een mooi inkijkje in het literaire leven van die tijd. Aan het einde van mijn verhaal zal ik daar nog op terugkomen

Op 27 maart 1556 zet Hadrianus Junius Hornanus, ofwel Adriaan de Jonge uit Hoorn, een dikke punt achter de inleiding van zijn verhandeling over hoofdhaar (De Coma), die hij een plaats geeft in zijn bundel met de titel *Animadversa* (Observaties)¹ Hij was zijn verhaal begonnen met de vaststelling dat “de kracht en de dwingelandij van de gewoonte om al wat ongewoon en nieuw is te veroordelen en zich tevreden te stellen met wat door langdurige ervaring is aangenomen, groot is en geheel in de lijn past van wat knorrige oude mensen gewoon zijn te doen. Het gevolg is dat nieuwe dingen nooit op hun waarde worden geschat en zelfs roemloze zaken van vroeger instemming en goedkeuring blijven wegdragen”. Daarop volgt dan geen filosofisch betoog of hoogstaande ethische verhandeling, maar de vaststelling dat er bij zijn terugkeer uit Italië (waar hij in Bologna zijn studie in de medische wetenschap had afgerond) vreemd werd gekeken naar zijn haardracht. Er werd openlijk gezegd dat dit een handelswijze was die een serieuze man, zoals een arts behoort te zijn, onwaardig was. Junius was namelijk met een kort geknipte kruin teruggekeerd, omdat hij zich had aangepast aan de gewoonte van de mensen in Italië. Dat hij zich prettig voelde bij die gewoonte en kennelijk niet van plan was zijn haar weer te laten groeien, zoals de gewoonte was in Holland, had geleid tot een halsstarrige houding van zijn stadgenoten, “die nooit de grenzen van het vaderland hadden overschreden”, aldus Junius. Dat mensen die de regelmaat van hun vroegere gewoonte met hand en tand verdedigen, een betere leefwijze wel inzien maar die toch niet willen accepteren en

1 JUNIUS, HADRIANUS — *Animadversorum libri sex, omnigenae lectionis thesaurus, in quibus infiniti pene autorum loci corriguntur et declarantur, nunc primum et nati et in lucem deditio Ejusdem de coma commentarium*, Basileae, apud Isengrinum, 1556. Een posthume, maar vermeerderde druk, verscheen als *Animadversa, eiusdemque De coma commentarium*. Ab autore innumeris in locis emendata & insignibus supplementis locupletata. Accedit appendix H. Junii ad animadversa sua nunc primum ex clariss. viri autographa edita. Ex bibl. Corn[elii] van Arckel. Het betreft een tweede druk, vermeerderde druk, op basis van Junius' eigen exemplaar van de *Animadversa*, in het bezit van Van Arckel; in dat exemplaar, nu in de Leidse UB 765 F 21, heeft Junius zelf toevoegingen in aangetekend. Die toevoegingen zijn geïncorporeerd in deze druk van 1708. (Roterodami, J. Hofhout, 1708.) (in de bibliotheek van Oud Hoorn aanwezig!)

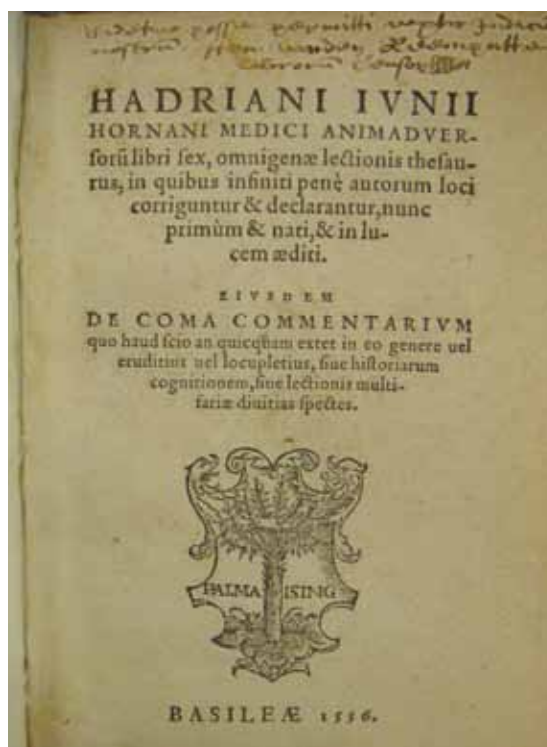
LANG HAAR MEER.

liever vast blijven houden aan de fouten van hun slechte eigenschappen, brengt Junius tot de slotsom dat hij een al eerder gekoesterd plan versneld moet gaan uitvoeren: een uitvoerige verhandeling schrijven over hoofdhaar, “een spel dat niet geheel en al van geleerdheid verstoken is”, zoals hij zelf opmerkt, “en dat zelfs ook ernstige zaken met zich meebrengt”. Overigens geeft hij ronduit toe dat de inhoudelijke waarde van deze verhandeling op zich genomen dun en mager is, maar “je verlagen tot heel onbeduidende dingen kan soms ook leuk zijn” aldus Junius.

Om mee te tellen in intellectuele kringen in de 16^e eeuw moest je naar de Latijnse school zijn geweest en daarna een universiteit hebben bezocht. Dan had je Latijn leren lezen en spreken en voldoende kennis van het Grieks opgedaan om moeiteloos je weg te kunnen vinden in de literaire werken uit de klassieke oudheid. Het literaire werk van Junius was dan ook uitsluitend bestemd voor de gestudeerde elite, die, net als Junius, onderling correspondeerde in het Latijn, elkaar in het Latijn of Grieks geschreven gedichten toestuurde en elkaars publicaties las. Omdat deze situatie in grote delen van Europa identiek was, konden hun boeken gemakkelijk verspreid worden buiten Holland. Sinds het midden van de 15e eeuw waren drukkerijen gemeengoed geworden. De technische mogelijkheden om op korte termijn teksten te drukken en te verspreiden hadden bijgedragen aan het tot stand komen van een Europese cultuur, die geënt was op een grondig gebruik maken van teksten uit de klassieke oudheid. Sinds het begin van de 19e eeuw zijn wij deze periode het Humanisme gaan noemen.

Junius, die door zijn tijdgenoten werd beschouwd als de meest geleerde Hollander sinds Erasmus (die een halve eeuw eerder leefde, 1466–536), speelt in *De Coma* een literair spel en beroept zich daarbij op vele beroemde voorgangers uit de klassieke oudheid, schrijvers die lofzangen hadden geschreven over allerlei onderwerpen zoals een mug, een zijderups of een houtworm. Ook aan hard werken, armoede, kaalheid, malaria of zout waren uitgebreide verhandelingen gewijd en onlangs nog, in 1511, het jaar van Junius' geboorte, had Erasmus een *Lof van de Zotheid* gepubliceerd. Het tractaat van Junius staat daarmee in een literaire traditie van de zogeheten ‘paradoxe lofrede’, een lofrede op een onbeduidend onderwerp. Junius schrijft een boek van 170 bladzijden over hoofdhaar met hoofdstukken over o.a. knippen, verven, scheren, stileren, over grijs

worden en over kaal worden. Een mengelmoes van observaties uit de klassieke literatuur vermengd met waarschijnlijkheidsredeneringen, geheel in lijn met de geleerde verhandelingen uit de 16e eeuw, maar geschreven als een spel dat de ongelofelijke belesenheid en kennis van de schrijver weergeeft. Voortdurend varieert hij daarbij in zijn taalgebruik, gebruikt nooit twee keer hetzelfde woord, maar probeert altijd synoniemen te vinden, precies zoals ook zijn bronnen steeds maar weer variëren en weer andere aspecten belichten.

Titelpagina van Junius' handexemplaar van de Baselse editie van Animadversa uit 1556 (Universiteitsbibliotheek Leiden, signatuur 765 F 21), waarin zijn werk over de haardracht is afgedrukt. Op de titelpagina staat in het Latijn geschreven: 'Naar ons oordeel schijnt het [boek] te kunnen worden toegestaan - Hendrik Vanden Leemputte, boekencensor'. Deze opmerking houdt verband met het feit dat Junius' geen onverdachte auteur was in katholieke kringen: zijn naam verscheen op de Index van Verboden Boeken. Aanvankelijk werd Junius' gehele oeuvre veroordeeld, maar na protesten van zijn kant, werd de veroordeling beperkt tot een opdrachtbrief aan een protestantse koning, afgedrukt in een Grieks-Latijns woordenboek van Junius' hand. Een Henricus Vanden Leemputte (1588-1657) gaf vanaf 1616 les aan het seminarie in 's-Hertogenbosch. Misschien was hij het die dit boek keurde, bijvoorbeeld alvorens het kon worden opgenomen in de bibliotheek van het seminarie

Om een indruk te geven van waar Junius zich dus naast zijn praktijk als arts mee bezighield, heb ik het derde hoofdstuk uit de verhandeling over hoofdhaar vertaald; het onderwerp daarvan is de verzorging van haar en vooral het laten groeien daarvan. Junius geeft ons geen technische verhandeling of instructie over hoe te handelen met lang haar, maar beperkt zich tot een uitputtende opsomming van alles wat hij in allerlei bronnen uit de klassieke oudheid over dit onderwerp heeft kunnen vinden. De meeste Griekse

citaten voorziet hij van een Latijnse vertaling. Ik heb ervoor gekozen om de Griekse teksten weg te laten en alleen de door Junius zelf gegeven Latijnse vertalingen in het Nederlands weer te geven. Dat voorkomt dat u voortdurend tweemaal hetzelfde leest!

Lastiger op te lossen was het probleem van de eindeloze serie namen van klassieke auteurs, volkeren, goden en helden. Ze allemaal van een toelichting voorzien zou veel te veel ruimte aan voetnoten gaan innemen. Dat heb ik dus niet gedaan en ik ben er vanuit gegaan dat de lezer zelf ook een encyclopedie kan pakken of het internet kan raadplegen.

"Hoofdstuk 3 Haarverzorging

Een verzorgd kapsel komt ontegenzeggelijk neer op goed verzorgen of knippen daarvan, wat door Strabo in ongeveer evenveel woorden is gezegd. Beide gebeuren met haar. Welnu, het tweede, dat het haar verwijderd, heb ik ten volle ten uitvoer gelegd (*in hoofdstuk 2 namelijk, BL*); Om niets ongezegd te laten wat hierop betrekking heeft, lijkt het mij nu een mooi moment de bezigheid, die hiermee in strijd is, te gaan behandelen. Die taak om haar te laten groeien en te verzorgen (waarvoor Suetonius, Tacitus en Plinius een alternatieve formulering gebruikten) wordt in wetenschappelijke literatuur onderzocht en behandeld. Daartoe behoort ook de Lof op het haar, die, naar de overlevering luidt, door de zeer welsprekende Dion uit Prusia is geschreven. Zijn welsprekendheid heeft hem de bijnaam Chrysostomos (Goudmondje) opgeleverd op grond van zijn verrukkelijke wijze van spreken. Door zijn aanzien heeft hij naast keizer Traianus een triomftocht mogen houden in de gouden strijdswagen. Trouwens, hoe had uitgebreider of welsprekender gezegd kunnen worden door de redenaars, wat Ambrosius in het tweede boek van zijn Hexameron in de volgende woorden beknopt uiteen heeft gezet: bij oude mensen moet je haar associëren met ontzag, bij priesters met eerbied, bij militairen met een gevoel van angst, bij jonge mensen met schoonheid, bij vrouwen met goede verzorging en bij kinderen met lieflijkheid. In deze woorden is in het kort bijna alles samengevat wat over dit onderwerp gezegd kan worden in samenhang met elke leeftijd, sekse en maatschappelijke positie.

Maar wat hij alleen maar in woorden heeft gerealiseerd, hebben de inwoners van Lycië in de praktijk willen laten zien door zoveel waarde toe te kennen aan haar, dat zij zelfs niet gearzeld hebben een geldschuld wegens een boete af te lossen aan koning Mausollus van Carië, waardoor zij vrij konden zijn en gevrijwaard van het gezag van de wet, die openlijk de noodzaak afkondigde hun haren te knippen, zoals Aristoteles vermeldt in het tweede boek van zijn *Oeconomica*. Condalus, de rechterhand van de koning, had deze bepaling bedacht om hen over te halen tot een uitbetaling in geld over te gaan van de hoofdsom.

Naar hun voorliefde voor haar of, om het in de woorden van Plinius de Oudere te zeggen, op grond van hun ongeschoren hoofden, had Gallië de bijnaam 'langharig'. De Liguriërs in Noord-Italië worden door Plinius letterlijk 'langharige stammen' genoemd. En Lucanus, in het eerste boek van zijn

Pharsalia, sluit zich daarbij aan en zegt over hen, van wie hij in herinnering brengt dat zij ten tijde van de burgeroorlog hun haar lieten afknippen toen zij in slavernij waren gebracht, in de volgende woorden: "en nu zijn de Ligurische vrouwen geschoren, terwijl zij eens om hun sierlijke nekken met hun lange haren uitverkoren werden boven geheel Gallië". Bij de Geten werden degenen die de Langharigen worden genoemd zelfs in officiële gedichten verheerlijkt, getuige een opmerking bij Jornandes:

Bladzijde 347 uit de Animadversa. Deze pagina is genomen uit hoofdstuk drie van De Coma Commentarium. Junius voegde na het verschijnen ervan nog zaken toe in de marge. Deze toevoegingen werden opgenomen in de editie van 1708

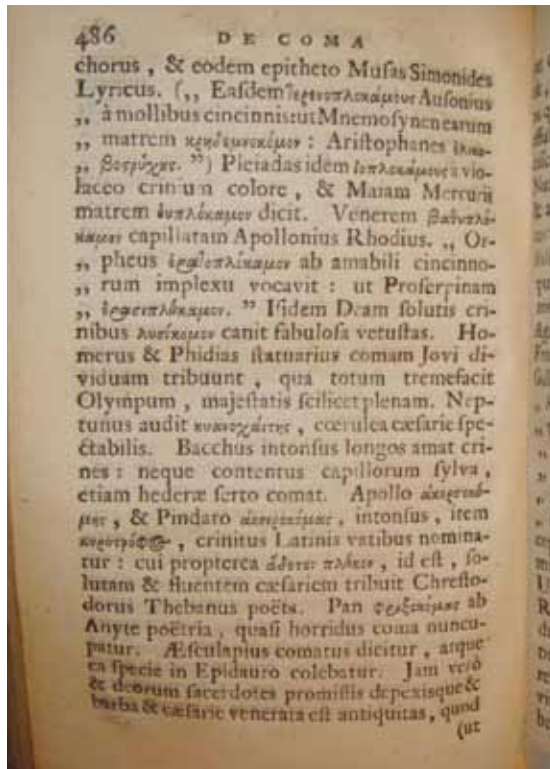
“zo duidt een Grieks epigram de Hunnen aan als ‘ongeknipten’”. Catullus noemt de Celtiberiërs langharig. Caesar vermeldt in zijn Commentaren dat de Britanniërs hun lange haren los lieten hangen, Solinus schrijft ook aan de Indiërs lang afhangend haar toe. Oppianus noemt in zijn Cynegetica de Parthen mensen met diepvallende haren vanwege hun loshangende haar. Ammianus Marcellinus vertelt in boek 23 van zijn Historiën dat de Perzen er ruig uitzien met hun lange haren. Bij Homerus heet het gehele leger van de Grieken langharig te zijn. Bij de Egyptenaren was de gewoonte ontstaan

om, als zij op reis waren, hun haar te laten groeien totdat zij weer naar huis gingen. Deze praktijk was aan Osiris ontleend die gedurende zijn gehele zwerftocht zijn haar niet eerder had laten knippen, voordat hij in zijn vaderland was teruggekeerd, iets wat door Diodorus uit Sicilië is gerapporteerd in zijn geschriften. Seneca schrijft dat de Parthen de gewoonte hadden hun haar los te laten hangen, de Germanen het samen te binden en de Skythen het alle kanten op te laten hangen. Een tragedie zegt over de Aethiopiërs dat het een ‘haarvoedend volk’ is. Homerus noemt in boek 4 van de Ilias de Thraciërs ‘hoogbehaard’, dat wil zeggen, zoals sommigen dat interpreteren, met haar bovenop hun kruin zonder een omlaag hangend woud van haren te laten groeien, maar tot een precieze en een soort van middenpositie behaard, zoals de zeer geleerde Eustathius bij die passage opmerkt.

Men zegt dat ook de Spartanen hun haar lieten groeien, dat zij, volgens Herodotus, gewoon waren te kammen als zij op het punt stonden een gevecht aan te gaan. Zo komt het dat die 300 man, die met het gehele leger van de Perzen onder leiding van Leonidas fanatiek strijd hebben geleverd, nadat zij de nauwe doorgangen bij Thermopylae hadden bezet en daarbij een gigantische slachting onder de vijanden aangericht hebben, voor het gevecht druk bezig waren geweest met het kammen van hun haar, zoals de overlevering vertelt. Hoewel door de Perzen hierop aanvankelijk werd neergekeken, is dat spoedig tijdens het gevecht in verbazing veranderd en bijna in rouw omgeslagen. Daarentegen ontkent Heraclides dat de Spartanen hun haar los mochten laten hangen.

Tot nu toe hebben wij bijna alleen maar namen van volkeren behandeld, waarvan de getuigenissen bij klassieke auteurs laten zien dat zij hun haar lang droegen. Nu zullen wij verschillende categorieën van goden en mensen en sommige privé personen in het kort de revue laten passeren. Want in de oude tijden vereerden de mensen godinnen met loshangend en over de rug golvend haar, waarvan Lucianus zei dat het als het ware in de lucht beweegt en heen en weer schudt. Zo kent een oude afbeelding in het werk van Philostratus aan de Horen, die als beschermende godinnen van de jaargetijden werden beschouwd, ongebonden en loshangend haar toe. De Gratiën worden door Stesichorus geprezen als ‘mooiharigen’, en met hetzelfde bijvoeglijke naamwoord verheerlijkt de lyrische dichter Simonides de Muzen. Ausonius noemt dezelfde Muzen ‘de zachtharigen’ naar hun

zachte, gekrulde haarlokken. Precies zo noemde hij hun moeder, Mnemosyne, 'hoofddoekharig'. Aristophanes noemt hen 'vrouwen met gekrulde haren'. Dezelfde zegt van de Pleiaden dat de kleur

Bladzijde 486 uit de vermeerderde druk van de Animadversa uit 1708. De toevoegingen uit Junius' handexemplaar zijn nu in de lopende tekst opgenomen, en zijn daar aangeduid door middel van het teken „, vooraan in de regel (bovenste helft van de pagina)

van hun haar lijkt op die van viooltjes en Maia, de moeder van Mercurius, noemt hij 'die mooi-harige'. Venus wordt door Apollonius uit Rhodos 'de godin met de lange, neergolvende haren' genoemd. Orpheus gaf haar bijnaam 'liefde-lokkelig' op grond van de lieflijke verstrengeling van haarkrullen. Zoals hij ook Proserpina 'lieflokkig' noemde. De oude tijden, die zo rijk aan legenden zijn, bezingen dezelfde godin in de poëzie als 'de godin met de loshangende haren'

Homerus en de beeldhouwer Phidias geven aan Jupiter haar met een scheiding in het midden, waarmee hij de gehele Olympus laat sidderen, vol natuurlijk van zijn majesteit. Neptunus hoort zich 'die met de donkerblauwe haren' noemen, omdat hij opvalt door zijn hemelsblauwe haar. De ongeschoren Bacchus houdt van zijn lange haar en nog niet tevreden met een woud aan haar tooit hij het bovendien met een krans van klimop. Van Apollo wordt gezegd, ook al door Pindarus, dat hij jeugdig, lang haar droeg en door Latijnse dichters wordt verteld dat hij krullen draagt. Aan hem heeft bovendien de Thebaanse dichter Chrestodorus

loshangend en golvend haar toebedacht. Pan wordt 'borstelharig' genoemd door de dichteres Anytas alsof hij huiiveringwekkend heet vanwege zijn haar. Aesculapius werd ook langharig genoemd en in die gedaante werd hij in Epidaurus vereerd.

Ook al in de oudheid heeft men eerbied gehad voorde priesters van de goden met hun lange, afhangende baard en haar. Dat valt op te maken uit Heliodorus, waarbij ik andere namen weg laat. Zij dragen dat zo met evenveel recht alsook de goden zelf in wier dienst zij hun werk deden. Maenaden renden bij orgieën met lang afhangende, kronkelende haren alle kanten op tijdens hun zwerftochten. Nazianzenus accepteert dat niet van vrouwen, dat zij haar dragen dat alle kanten op wordt geslingerd en lucht geeft aan het gesuis van de wind.

Na de priesters komen de koningen, die als enigen in het rijk van de Franken hun haar mochten laten groeien. Op grond hiervan immers werd bij uitstek de eer van de koninklijke waardigheid beoordeeld, omdat alle onderdanen kort haar hadden, zo lezen we bij Agathias. Zo ook noemt Paulus Aemilius in zijn annalen van Gallië Clodio, de zoon van Pharamundus, de koning van de Franken, met diens bijnaam 'de langharige'. De beroemde Adonis, lieveling van Venus, koning van Cyprus, zoals Philostephanus zegt, of in ieder geval een prins, wordt door Orpheus in zijn hymnen 'met diep neervallend lang haar' genoemd en 'met opvallend lang haar'. Aan de uitmuntende keizer Trajanus (aan wie ook de belangrijkste positie verschuldigd was) schijnt men vanwege zijn lange haar zijn bijnaam te hebben gegeven: hij werd immers Ulpius Traianus Crinitus (de langharige) genoemd volgens Eutropius. Ook door Flavius Vopiscus wordt een zekere Ulpius, die commandant bij de grens van Illyrië en Thracië was onder keizer Aurelius, langharig genoemd. Lang haar sierde Scipio de Oudere, een man met een uitmuntend gezag, toen hij Masinissa tegemoet trad, vertelt Livius in boek 8 van zijn Oorlog met Carthago. Philostratus beschrijft de Cycloop als iemand die zijn rechtopstaande en breed uithangende haar heen en weer schudt als een pijnboom.

Martialis roemt in boek 12 het dichte, afhangende haar van Achilles, wanneer hij praat over de klaploper Menogenes, die tijdens het strelen zei dat hij gezien de langzame groei van zijn dunne haarbos afgezien had van een haardracht als van Achilles. Dit staat allerminst onduidelijk te lezen bij Philostratus in zijn Heroicus, wanneer hij over Achilles spreekt en hem dik haar toedicht, dat je met twee handen vast

kunt pakken, bekoorlijker en aangener dan goud, waarheen of hoe ook maar dit wordt bewogen, door de wind of door hem zelf. Dezelfde auteur, weer op een andere plek, zegt van hem dat hij, al toen hij een jonge man was, verspreid neerhangend lang haar had, als een beschaduwing van zijn voorhoofd en een aansporing tot dapperheid opdat hij daardoor des te onstuimiger zou zijn.

Mezentius wordt door Vergilius beschreven als iemand die zijn haren die hij zoals hij gewend was had gekamd, met zijn bloed bezoedelt, omdat volgens een oud gebruik weer in ere zou zijn hersteld dat mannen net als vrouwen hun haar bijeen binden, zoals Servius bij die passage noteert. Van Euphorbus wordt door Homerus beweerd dat hij lang haar droeg, dat er net zo uitzag als de krullen van de Gratiën, want dat haar beweent hij bij diens dood. Daarom wordt er door Tzetzes van hem gezegd dat hij ‘verleidelijk haar’ heeft, omdat hij de gewoonte zou hebben gehad kleine stukjes goud in zijn krullen te verwerken. Dezelfde auteur noemt Zethis en Calais, zonen van Boreas, ‘heerlijkharig’ vanwege de lieflijkheid van hun kapsel. Absalon, de zoon van die beroemde en gezegende David, heeft, naar men gelooft, alle mensen overtroffen door de schoonheid van zijn haar. Daar komt die spreekwoordelijke uitdrukking vandaan in de van alles en nog wat bevattende geschiedschrijving van Tzetzes Isacius, over mensen die door de bekoorlijkheid van hun haar zelfs Absalon zelf overtreffen. Laat staan dat ik hier melding ga maken van de goudblonde haren van Pterelaus, om niet hetzelfde twee keer te zeggen, omdat daarover een stukje verderop geschreven zal moeten gaan worden. Aan Empedocles uit Agrigentum schrijft Diogenes Laertius op grond van een getuigenis van Phavorinus laag neerhangend haar toe. Het verhaal wil ook dat de filosoof en magiër Apollonius uit Tyana lang haar heeft laten groeien. Tenslotte, om een afronding te maken aan dit hoofdstuk, moeten hier ook nog de woorden van Philostratus bij worden opgeschreven, waarin hij de schoonheid van haar aanbeveelt in een van zijn brieven. In de vertaling vanuit het Grieks naar het Latijn en vervolgens in het Nederlands klinkt dat zo: “een hoofd met weelderige haargroei is veel aantrekkelijker dan wat Pallas Athene heeft voortgebracht: deze burcht immers behoort allerminst kaal en onverzorgd gezien te worden”.

Tot zover Hadrianus Junius *De Coma*. Hoeveel boeken moet hij niet hebben gelezen, hoeveel aantekeningen moet hij niet hebben gemaakt om aan al dat materiaal te komen. En dan te bedenken dat

dit maar één hoofdstuk is uit dit zeer omvangrijke werk. Registers op woordgebruik bij allerlei auteurs en geavanceerde zoekprogramma's op het internet zouden het verzamelen van materiaal voor dit soort boeken heden ten dage een heel stuk eenvoudiger hebben gemaakt. Maar daarnaast moeten we ook vaststellen dat de auteur zelf te weinig inbrengt. Het blijft bij een vertoon van belezenheid, waarbij een lange reeks van citaten voorbijkomt, zonder dat daarin een duidelijke opbouw zit. De auteur die de citaten tot één verhaal maakt, die vergelijkingen en tegenstellingen opmerkt, of die de citaten gebruikt om zelf verder te denken ontbreekt. Junius kan andermans oordelen of bevindingen prima herhalen, maar voegt er zelf weinig nieuws aan toe. Maar daar ging het hem natuurlijk ook niet om. Hij wilde geen vernieuwende wetenschappelijke verhandeling schrijven of nieuwe wetenschappelijke wegen inslaan. Hij wilde zijn ongelooflijk grote kennis van de klassieke literatuur laten zien en daarmee zijn tijdgenoten imponeren. Junius wist dat er vanaf de tweede eeuw na Christus talloze van dergelijke samenvattende handboeken, citatenverzamelingen en bloemlezingen waren samengesteld. Hij plaatste zich als humanistisch geleerde maar al te graag in die traditie. Dat hij daarbij pedanterig overkomt, is niet zijn beeldvorming, maar die van ons. Zijn adellijke beschermheren hadden bovendien graag een dergelijke geleerde in hun midden. En hoewel het dus lijkt alsof Junius door alle autoriteiten uit de oudheid die zich positief uitlieten over lang haar bij elkaar te plaatsen, een pleidooi houdt voor het dragen van lang haar, had hij in hoofdstuk twee precies hetzelfde gedaan voor het afknippen van haar. Vertoon van geleerdheid was voor hem kennelijk belangrijker dan een verdediging van zijn eigen haardracht. Maar zijn keuze voor kort haar werd uiteindelijk dus wel degelijk volledig gedekt door de toonaangevende schrijvers uit de oudheid!

VAN BOEREN EN TUINDERS, EN HUN

JOOP VAN DIEPEN*

Voor stadsmensen is iedere niet-stedeling vaak een boer, wonend op het boerenland. Voor de dorpelingen gaat deze simplificatie niet op. Voor mensen in de Westfrie dorpen is er een groot onderscheid tussen boeren en tuinders en dat verschil is er altijd geweest.

Westfriesland is eeuwenlang vooral een verzameling dorpjes geweest met voornamelijk boerderijen. Veehouders voerden de boventoon. Dit land onder zeeniveau had constant het hoofd te bieden aan

De gerestaureerde
tuinderswoning
Dorpsstraat 5, Zwaag

het water. Niet alleen overstromingen waren een voortdurende zorg, maar ook het afvoeren van de neerslag: men was volledig afhankelijk van de molens, en door de combinatie veel-regen en geen-wind kampte het gebied regelmatig met flinke waterproblemen. Graslanden overleefden dit tijdelijk ongerief wel, voor akkerlanden met allerlei gewassen was het vaak fataal.

Toch waren de boerderijen – vaak op terpen –

* Joop van Diepen, Oosterblokker, gaf tijdens de najaarsledenvergadering 2010 een toelichting op het fenomeen tuinderswoning naar aanleiding van het toekennen van de monumentenprijs 2010 van Vereniging Oud Hoorn voor de restauratie van de tuinderswoning Dorpsstraat 5, Zwaag. Joop van Diepen is bestuurslid van het Westfries Genootschap, van de Boerderijenstichting Vrienden van de Stolp en van de Stichting Landelijk Schoon

niet alleen op veeveelt gericht. Het boerengezin was redelijk zelfvoorzienend. Chargerend kan ik stellen dat de slager, de groenteboer, de melkboer en de bakker geen boodschap hadden aan deze woongemeenschap, inclusief knechten en dienstbodes. Op het hoger gelegen erf, met zijn moestuin, boomgaard en graanakkertje was de boer tevens deeltijd-tuinder.

Ook om die reden waren er aanvankelijk niet veel echte tuinders, behalve als er een afzetmarkt in de buurt was. Zo was de Bangert al heel vroeg een echt tuindersgebied vanwege de nabijheid van Hoorn. Velius noemt het gebied al in de 15^e eeuw. Door de expansiedrift in de VOC-tijd bloeide ook de Bangert op. Door heel veel sloten te graven kwamen de akkertjes automatisch flink hoog te liggen; dit natuurlijk om het risico van wateroverlast drastisch te beperken.

Het Grootslag – globaal het gebied tussen De Streek en Andijk – is ook al heel lang een tuindersgebied. Zo gaat het verhaal dat rond 1700 de veepest een dermate verwoestende uitwerking had dat menig boer zijn toevlucht zocht tot andere middelen van bestaan. Ook hier werd door het graven van vele slootjes groenteteelt mogelijk gemaakt.

In de tweede helft van de 19^e eeuw maakten de stoomgemalen de beheersing van het waterpeil mogelijk en daarmee werd ook de omschakeling naar de tuinderij een stuk gemakkelijker.

Een factor die een grote rol heeft gespeeld bij de verspreiding van de tuinbouw is de komst geweest van de grote gezinnen. Derhalve vooral in de katholieke dorpen. Boerenbedrijven werden onder de zoons verdeeld. Op perceelsgrootten van – ik noem maar – 2 of 3 hectaren kon alleen een levensvatbaar bedrijf worden gesticht mits er overgeschakeld werd op de tuinbouw. Ook door migratie van tuinders, bijvoorbeeld uit de Streek naar Obdam of De Goorn, werd de tuinderij verspreid. Zo hoorde ik voorbeelden van boerenknechten, met een affiniteit voor groenten, die een akkertje huurden en geleidelijk zelfstandig tuinder werden.

En zo gaan ook de verhalen van hoe gemakkelijk je jezelf tot tuinder bombardeerde: je had wat gereedschap, een boot, wat gaasbakken, kisten en wat zaai- en pootgoed nodig en je was tuinder.

Het verschil tussen het boerenleven en het tuindersbestaan is altijd aanzienlijk geweest. Noem het een verschil in mentaliteit. De boer had een redelijk vast inkomen vanwege enigszins stabiele

BEHUIZING

kaas-, boter- en melkprijzen. Dat maakte hem soms wat behoudend en al te prijsbewust, hetgeen wel eens “boerenzuinigheid” wordt genoemd. De tuinder heeft altijd te maken gehad met sterk fluctuerende prijzen van zijn producten. En als hij eens een uitzonderlijk goed jaar had dan moest dat getoond worden door uitbundige aankopen of verbouwingen.

We zijn hier in Westfriesland zo vertrouwd met de behuizingen en opstallen van de veehouderij. De stolpboerderijen met die karakteristieke piramidedaken markeren het landschap en beheersen, samen met de kerken, het silhouet van een dorp. Noord-Holland telt nog zo'n 5500 stolpen. (Zie: www.stolpenstichting.nl)

Maar zijn er ook behuizingen die echt typisch voor de tuinderij zijn? In de 19^e eeuw werden de onderkomens van het tuindersgezin gekenmerkt door eenvoud. Nee, geen stolpboerderij; hoewel, soms werd een klein stolpje gebouwd voor een tuinder met een soort gemengd bedrijf. (Ik bewoon er zelf een). Hij had er ook twee of vier koeien bij;

soms het hele jaar rond of soms alleen voor de winter (zogenaamde opzetters).

De tuinder bewoonde een langwerpig huis met een schilddak (vier schuine kanten) of zadeldak (een tentdak, met twee schuine kanten en twee houten topgevels). Geslapen werd vooral in bedsteden beneden, boven was de opslagruimte voor het zaaien pootgoed.

Bij aanwezigheid van een schuur, een boet, met aanlegsteigers, was de bedrijfsopslag aldaar te vinden. De tuinderswoningen werden luxer, en in het begin van de vorige eeuw kregen we andere dakvormen; het mansardedak (gebroken kap) kwam in zwang want dit bood veel meer

Brug met rails voor lorry

ruimte op de (slaap)zolder. Ik nodig u uit te letten op de verscheidenheid aan dakpannen: vaak een indicatie van het bouwjaar van het pand. Had men aanvankelijk de rode Oudhollandse pan, later kwam de grijze variant. Rond de Eerste Wereldoorlog werd de minder stormgevoelige pan geïntroduceerd; de kruispan, de Duitse muldenpan, de Franse tuile-du-nord en de verbeterde Oudhollandse pan vrolijkten ook hier in Westfriesland de daken op. Niet alleen de stolpen, maar ook de burgermanswoningen; en daarmee ook de tuinderswoningen.

De door Oud-Hoorn gelauwerde tuinderswoning in Zwaag (Dorpsstraat 5) is een typische representant van de burgermansbouw uit die tijd (1930). Eraan ten grondslag ligt de situatie van een groot boerengezin (familie Buis), waarbij de zoons, met agrarische ambities, zich (noodgedwongen) op de groenten, fruit en kassenteelt stortten; in dit geval betrof het overigens de dochter met schoonzoon (familie De Jong).

De fraai opgemetselde woning, van na de Amsterdamse School, is getooid met verglaasde *tuile du nord* dakpannen met een stoere pinakel als een wimpel op het dak. Opvallend is het afgevlakte deel van het voordak (wolfskap); een modeverschijnsel dat destijds is overgewaaid uit het oosten des lands.

De voordeur (de oorspronkelijke is weg) met portiek; de trapeziummerker met glas-in-lood ramen en fraaie dakgoten geven, samen met het voornoemde dak, dit pand een sfeer van ingetogen voornaamheid. Het geheel vormt een lust voor het oog.

De woning is recentelijk uitgebouwd. De uitbouw is uitgevoerd in een stijl die recht doet aan hetgeen er al stond en in de sfeer-van-weleer. Jammer dat een groot deel van de oorspronkelijk tuile du nord dakpannen moesten wijken voor nieuwe.

De naastgelegen toegangsbrug laat de sporen overduidelijk zien van een agrarische verleden. De rails van de lorry reikten tot aan de openbare weg. De vrachtrijder zorgde voor verder vervoer naar de veiling. In dit gedeelte van Zwaag, de Buizenbuurt, werd destijds al niet meer gevaren: alles ging “via spoor”.

Erker van de woning
Dorpsstraat 5, Zwaag

EEN HOORNSE VOORLOPER VAN HET

Claes Stapel, collegiant en verzamelaar van stichtelijke poëzie

EGBERT OTTENS

Het is in dubbel opzicht wonderlijk dat de naam Claes Stapel voor de inwoners van Hoorn vooral aan het Vrouwenhofje aan het Munnickenveld is verbonden. Zijn geldelijke bijdrage aan de stichting van het hofje was de minste die de drie mannen

diens dood bleek het vermogen van Koeckebakker in de laatste jaren van zijn leven te zijn verdampt. De beloofde nalatenschap van f 20.000 voor het hofje was door tegenspoed in rook op gegaan. De schuldeisers, niet minder dan 45 in getal, verdrongen zich bij zijn sterfbed voor de deur. Onder hen was ook Claes Stapel, die niet voor zichzelf of het hofje opkwam, maar voor twee minderjarige kinderen waarvan hij voogd was. Ook Pieter Bos zou tegen het eind van zijn leven in financiële problemen verzeild

Titelpagina's Lusthof der Zielen, 1e druk 1681, 2e druk 1686

die het hofje lieten bouwen, inlegden. Afgesproken was dat elk, hoewel het 'geen menschen van zulk een groot vermogen' waren¹, drieduizend gulden zou bijdragen. Maar toen het zover was, bleek Stapel slecht bij kas te zitten, waarop Jan Jansz. Koeckebakker en Pieter Bos² het verschil bijlegden. Stapel stortte f 1.300 in de bouwkas en droeg nog eens f 50 bij ter dekking van de schoonmaakkosten. De twee anderen stelden elk f 3.640 beschikbaar. Na

raken. Hij leende twee keer flinke sommen geld uit de kas van het hofje zonder dat werd terugbetaald. Misschien dat daarom het hofje naar Stapel is genoemd en niet naar Koeckebakker of Bos. Hoewel Koeckebakkershofje... Maar dit terzijde.

Lusthof der Zielen

Van niet minder, misschien zelfs van grotere betekenis is Claes Stapel als verzamelaar van

LIEDBOEK VOOR DE KERKEN

stichtelijke poëzie. Zijn *Het Lusthof der Zielen*, officieel in 1681 voor het eerst in Alkmaar bij Jacob Pietersz. Moerbeek uitgegeven, beleefde tot ver in de daaropvolgende eeuw (1743) zeven drukken, bij uitgevers verspreid over het gehele land.³ Maar of deze informatie volledig is, is de vraag. Van der Aa noemt in zijn *Biographisch Woordenboek der Nederlanden*⁴ ook Amsterdamse drukken uit de jaren 1717, 1718 en 1726 en er zou volgens hem al in 1650 een eerste uitgave zijn verschenen, maar zonder de naam van de verzamelaar. Meer voluit luidde de titel van Stapels liedboek: *Het Lusthof der Zielen, beplant met verscheiden soorten van Geestelijke Gezangen, strekkende tot gezondmaking, voedsel, versterking en verkwikking des gemoeds. Gemaakt van verscheidene personen, waarvan vele nooit in druk zijn geweest en de overige uit gedrukte liedboeken gezocht en in order gesteld door C.S.* Twijfel aan de juistheid van Van der Aa over de wel zeer vroege publicatie wordt versterkt omdat zijn bewering dat de tweede druk in 1686 bij de Hoornse boekhandelaar Simon Boncq zou zijn verschenen niet klopt. Bonck was actief in Harlingen. Boncq en Stapel kenden elkaar vermoedelijk vanuit dezelfde doperse kringen waarin zij verkeerden. Visser⁵ noemt hem een ‘collegiante hobbyist en geen publicitaire professional’. Hij toont aan dat de eerste druk gelijktijdig bij Moerbeek en bij Boncq uitkwam, waarbij hetzelfde druksel werd gebruikt. Boncq was een kleine uitgever; die mogelijk een kleine drukpers bezat. Hij voorzag als glasmaker in zijn levensonderhoud. Het fonds van zijn uitgeverij-drukkerij bleef beperkt van omvang. Stapel was na het succes van de eerste druk van zijn *Lusthof* aan de voorbereiding voor een tweede druk begonnen. Door zijn overlijden in 1686 kon hij dat niet afmaken. Boncq nam de taak over en zette zich aan de bewerking, herziening en uitbreiding van de tweede druk, die inderdaad in Harlingen werd uitgegeven, *verrijkt met een Achterhofje, beplant met geestelijke Liedjes, waarvan eenige nooit voor dezen gedrukt zijn*. Van de 385 liederen in die tweede druk stonden 303 al in de eerste, 21 gedichten werden geschrapt, daarvoor kwamen in het *Achterhofje* 82 nieuwe.⁶ De uitgave van 1726 telde 468 liederen. Boncq was voor de wereldlijke en kerkelijke autoriteiten in zijn tijd een lastig personage. Hij was Sociniaan, volgeling van de verfoeide leer van de zestiende eeuwse Italiaanse Faustus Socinus die in Polen een eigen sekte stichtte. In zijn publicaties loochende hij de triniteitsleer evenals de twee naturen van Christus - God en mens. Hij beweerde dat de verlossing door Christus kruisdood niet de kern van het christendom was maar de navolging

van Christus, terwijl ook de wederopstanding werd ontkend. De gereformeerden waren er zeer op gebrand deze ketterij, die hen deed vrezen voor een herleving van de scherpe disputen tussen Arminianen en Gomaristen, de kop in te drukken. Een Harlinger gereformeerde predikant verlinkte Bonck bij de Friese autoriteiten omdat hij sociniaanse lectuur in zijn winkeltje zou hebben. Boncq werd gevangen gezet, veroordeeld, maar uiteindelijk door het Hof van Friesland vrijgesproken. Stapels bundel bleef in doperse en collegiante kringen tot diep in de 19^e eeuw in gebruik.⁷

Jan Luyken: 'Leezen der Heylige Schrift in de Gemeente, ets

Collegianten

Geboorte- en doopdatum van Claes Stapel zijn onbekend, evenals de naam van zijn moeder. Zijn vader Claes Claesz. Stapel, trouwde in 1642 met Lijsbeth Evers. Aangenomen mag worden dat zij, vanwege het huwelijksjaar, niet Claes juniors moeder was. Bovendien: een jongen van zeven of acht jaar geeft geen bundel stichtelijke liederen uit, aangenomen dat Van der Aa ook hier niet fout zit. Stapel zal waarschijnlijk omstreeks het tweede decennium van de zeventiende eeuw geboren zijn. Hij, telg uit een Fries doopsgezind geslacht, werd beambtschrijver, notaris, in Hoorn. Stapel behoorde tot de Friese stroming in de doopsgezinde gemeenschap, welke strenger in de leer was dan de 'Waterlanders', een andere stroming, die in de Nederlanden de overhand zou krijgen. Stapel was echter ruimdenkend, wat mogelijk tot zijn verwijdering uit de Friese denominatie leidde. Stapel voelde zich aangetrokken tot de Rijnsburgse Collegianten. Deze beweging, geen nieuw kerkgenootschap, was een direct gevolg van het besluit van de synode van Dordrecht (1618-1619) de remonstrantse predikanten uit hun ambt te zetten

HET LUST-HOF DER ZIELEN,

geplant met verscheiden soorten
van Seefelijc Gezangen heriden
gepron... 1711

en degenen die weigerden de Dordtse leerregels te onderschrijven, te verbannen. Dat laatste klonk ernstiger dan het was, want al binnen enkele jaren keerden de meesten naar hun oude gemeente terug. En als ze terughoudendheid betrachtten legden de burgerlijke autoriteiten in het vrij tolerante Holland van die dagen, hun weinig in de weg. Ook in Warmond keerde de verbannen predikant terug. Daar was de remonstrantse ouderling Gijsbert van der Kodde samen met zijn twee broers maandelijks bijeenkomsten gaan organiseren. Die bevielen hun zo goed dat ze geen behoefte meer aan hun predikant hadden. Hun beweging groeide in omvang en betekenis en verhuisde na enkele jaren naar Rijnsburg, waar ze haar naam aan te danken heeft. Hun *colleges* -vandaar de naam collegianten- waren bijeenkomsten van vrijdenkers uit verlicht-christelijke kringen, vooral van doopsgezinden en remonstranten. Daarin werd overigens wel het avondmaal gehouden. Iedereen was vrij om bij hun colleges binnen te lopen en vrijelijk aan dispuut en avondmaal deel te nemen. De Rijnsburgse collegianten kenden beroemde leden, zoals Spinoza, Constantijn Huygens en Coenraad van Beuningen. Na verloop van jaren werden in tal van steden colleges opgericht. In Amsterdam waren de geleerden Adam Boreel en Daniel de Breen en de doopsgezinde dominee Galenus Abrahamsz. de Haan lid. Ook hun opvattingen in belangrijke theologische kwesties strookten niet met de gangbare gereformeerde leer. Het kwam de drie op een rechtszaak te staan, waarin zij beticht werden het sociniaanse gedachtegoed aan te hangen. Van die beschuldiging werden zij vrijgesproken. Desondanks scheurde de Amsterdamse doopsgezinde gemeente.⁸

Voorloper der Verlichting

De volgelingen van de Rijnsburgse beweging waren het theologisch gehakketak van de eeuw beu. De collegianten preekten tolerantie, niemand had dé wijsheid in pacht; individuele geloofsvrijheid stond hoog in hun vaandel. Zij verwierpen de exclusiviteit van de kerken, wezen elke klerikale autoriteit af, en streefden naar het herstel van het vroegste christendom.⁹ Zij pleitten voor een universeel christendom, zonder dogma's. Elk dogma, stelden zij, was door mensen bedacht. De Dordtse leerregels, onder meer tegen de remonstranten, brachten hen in gewetensconflict. Het waren menselijke producten die voor hun gevoel op één lijn met de van God gegeven Bijbel werden gesteld. Menselijke hoogmoed dus. En hoogmoed paste de mens niet; bescheidenheid sierde de mens, zoals we ook uit

veel van de door Stapel verzamelde liederen leren. Voor de gereformeerden vormden de collegianten meer een aanfluiting dan een directe bedreiging. Toch vonden zij de beweging, hoewel geen kerkgenootschap, een gevaar omdat zij opnieuw een vruchtbare voedingsbodem zou kunnen vormen voor allerhande dwaalleren die ook naar hun gezindte konden overwaaien. En juist daarmee had de synode van Dordrecht, in het geschil tussen Arminius en Gomarus, met als huizen staande belijdenisgeschriften afgerekend. Het lukte de gereformeerde staatskerk hun angst voor de heterodoxie der collegianten op de Staten van Holland over te brengen, door hen ervan te betichten het verboden socianistisch gedachtegoed aan te hangen. Het verspreiden daarvan was op gereformeerd aandringen door de Staten verboden. Het drukken van sociniaanse boeken en traktaten werd beboet met f 3000, het verspreiden met f 1000. Bij herhaling kon verbanning worden opgelegd. De Staten wilden geen nieuwe godsdienstige twisten in het land, die hadden al genoeg beroering en tweespalt gebracht. Maar al te graag brachten de gereformeerden de gewelddadige gebeurtenissen rond de anabaptisten, een eeuw eerder in Münster, in herinnering.

Door sommigen wordt het collegiantisme wel als de bakermat van de Verlichting beschouwd. Na verloop van tijd ontstond ook binnen de doopsgezinde gemeenschap weerstand tegen de vrijdenkende collegianten. Dat leidde tot een breuk met de beweging in 1684. Vier jaar later werd Claes Stapel in Hoorn¹⁰ 'van de gemeenschap 'afgezonderd nadat hij enicheydt hadde gehouden -aan het avondmaal was gegaan- met diegene die Reynsburgers worden genoemd.¹¹ Vermoed wordt dat Stapel zich daarna aansloot bij de remonstrantse gemeente in Hoorn, maar daar valt in bronnen niets over te vinden.

Voor de Hoornse collegianten werd Stapel de belangrijkste man. 'Hij nam regelmatig deel aan disputen die men over verschillende religieuze onderwerpen voerde.¹² Maar in het tolerante Hoorn werd hem door de burgerlijke autoriteiten niets in de weg gelegd, ofschoon, zoals de keuze van zijn liederen onderstreept, hij niet verschoond was van het socianistische gedachtegoed.

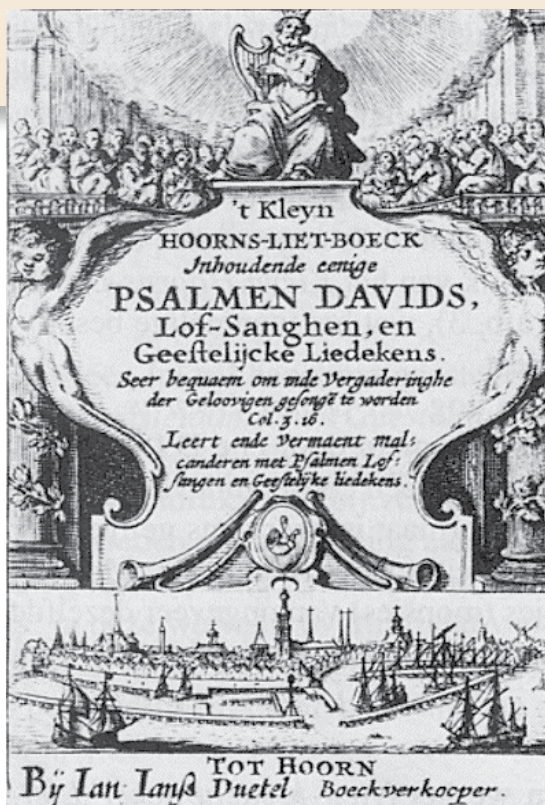
Niet alleen notaris

Claes Stapel was niet alleen beambtschrijver. Ook in theologische verhandelingen voerde hij de pen. Samen met de lutherse predikant Volkhard Visscher,

uit Alkmaar, wisselde hij in 1672 van gedachten met de gewezen remonstrantse leraar Frans Kuyper uit Alkmaar, die evenals Socinus, de doop door water, als een moreel onbelangrijke kwestie, afwees. Jezus had zich immers uitgesproken voor de doop door de geest. Stapel noemde de doop door water een noodzakelijkheid voor de christenen, terwijl hij zich in zijn verhandeling ook uitsprak over de eeuwige zaligheid. Een correspondentie met Kuyper was een groot waagstuk, want deze, één van de markantste figuren uit de kerkgeschiedenis van de 17e eeuwse Republiek, was een geducht en geharnast schrijver. Hij was van oorsprong predikant, maar kreeg het al snel in zijn eerste gemeente aan de stok omdat hij weigerde kinderen te dopen. Daarop legde hij zijn ambt neer en werd boekdrukker, uitgever en publicist. Hij stond bekend als querulant, ‘was licht ontvlambaar, deinsde er niet voor terug om te liegen dat het gedrukt stond en zijn tegenstanders te bekladden met laster en achterklap.’¹³ Als uitgever legde hij zich toe op sociniaanse lectuur. Hij was lid van de Amsterdamse collegianten. Hij overleed, cynisch genoeg, door een ‘tik van de molen’, toen hij bij het zoeken van kruiden door een draaiende molenwiek getroffen werd. Stapel nam Kuypers *Jaardicht op de verjaarde sterfdag van Jan Hartichveld*, in de tweede druk van zijn *Lusthof* op. Op de in de verhandeling geventileerde opvattingen volgden reacties vanuit kringen van de collegianten, hetgeen in 1680 tot de publicatie van een *Broederlijke Onderhandeling* leidde¹⁴. Later nam Stapel de van socianisme verdachte doopsgezinde dominee Foecke Floris tegen de gereformeerde Friese predikant Elgersma in bescherming in het *Klaar Vertoog dienende tot wederlegginge van de ongefundeerde beschuldigingen van Franciscus Elgersma*. Hoewel dat werk in 1689 anoniem verscheen en sommigen het aan Galenus Abrahamsz. de Haan toeschreven, stelt Galenus’ biograaf, Meihuizen, dat niet Abrahamsz. de schrijver is, maar Stapel¹⁵, ondanks dat het vertoog pas drie jaar na Stapels overlijden gedrukt het licht zag.

Inhoud van De Lusthof

De Lusthof bevat een rijke schakering aan gedichten van voorgangers en tijdgenoten van Claes Stapel. We komen bekende namen tegen van wetenschappers en kunstenaars, zoals Jan Luyken, Constantijn Huygens, Jeremias de Decker, Gerard Brandt en J. Bredenburg. Doopsgezinde dichters waren in de bundel ruim vertegenwoordigd: de Friese hervormer Menno Simonsz., Teeleman Jansz. van Braght en Galenus Abrahamsz. de Haan. Ook

't Kleyne Hoorns Liet-Boeck; uitgegeven door Jan Jansz. Deutel in Hoorn

gereformeerde dichters vonden een plek in de bundel, zij het dat zij vooral uit de piëtistische hoek kwamen - Jodocus van Lodensteyn, H. Uylenbroek, B. Busschof en J. Kloek. Qua religieuze beleving was er een duidelijke overeenkomst tussen de piëtisten en de doopsgezinden en collegianten. Uit de kring van de collegianten kunnen Barend Joosten Stol, Jan Evertsz. Geesteramus, Joost van Geel, Adam Boreel en Galenus Abrahamsz. de Haan worden genoemd. Bijzonder is dat Stapel zelfs enkele rooms-katholieke dichters plaats gunde in zijn bundel en tevens enkele dichters opnam, vijf in getal. Maria de Bakker, Neeltje Dirksdr. Beths, Soetje Gerrits, Vrouw Gerrits en Judith Lubberts¹⁶ De laatste was ook katholiek. Soetje en Vrouw hadden in de 16e eeuw naam gemaakt, de andere drie zijn onbekend, wat door Wijnman wordt betreurd voor Judith Lubberts, die in de twee van haar hand opgenomen liederen ‘een eigen, persoonlijk geluid’ laat horen. Het bevestigt dat Stapel onbevooroordeeld was. Niet de auteur was waar het om draaide, maar de inhoud van het lied.

Bijzonder is dat Stapel, voor zover deze hem bekend waren, de namen van de dichters noemt en zijn *Lusthof* aan het eind voorziet van een zaakregister en een namenlijst. Daaraan zal het beroep van Stapel, beambtschrijver, niet vreemd zijn geweest. Tot dan was het ongebruikelijk. Claes Jacobsz zegt in het voorwoord van *Het Ryper Liedt-Boeckken* dat er twee redenen waren om geen namen te noemen: schroom allereerst, omdat sommige dichters zich voor de ‘slechtheydt haers gedichts’, de eenvoud van hun

Jan Luyken: De Leraar,
uit: Het Menselijk Bedrijf,
ets

gedichten, zouden schamen. Ten tweede wilde hij voorkomen dat sommige zangers bepaalde liederen zouden verwerpen omdat zij de dichters 'niet seer toegedaen en zijn'.¹⁷ Gelukkig hield Stapel er andere ideeën op na. Daarmee zijn de namen van veel 16e eeuwse dichters bewaard gebleven, ook al kon hij de auteurs van 44 liederen niet achterhalen. In totaal bracht Stapel in de 1e druk 324 liederen bij elkaar. De 280 liederen waarvan de auteur genoemd kon worden zijn geschreven door in totaal 64 dichters.¹⁸

De keuze van Stapel

Sommige critici vinden dat Stapels bundel getuigt van weinig 'literaire smaak' en dat hij vooral 'middelmattige doopsgezinde rederijkerslyriek' opnam.¹⁹ Stapel plaatste inderdaad rijp naast groen en lette, zoals hij trouwens in de voorrede erkent, niet op artisticeit of literaire kwaliteit. 'Weshalve het mij vastelijk toescheen dat verscheidene der stichtelijksten gezangen, zo voor deze, als nooit gedrukt, uit te keuren, in een bekwame order bijeen te verzamelen, en ten dienste van zijn naaste te publiceren, geen vergeefse arbeid in de Heere wezen zou; en ik mij ook getroost heb, zo door vele vrienden als uit eigen beweging, om verschillende redenen opgepord, dit werk bij de hand te nemen: waarin ik niet zo zeer heb geacht op de keurigheid van kunst, als wel de stichtelijkheid van de stof, die ik boven de kunst waardeerde; omdat de kunst alleen de hersenen, maar de stichtelijke stof het hart bewerkt; en vele dichters, zelfs onvromen, wel tot zekere hoogte van kunst, maar weinig van rechte stichting steigeren: doch 't een bij 't ander komende, beken ik, dat de kunst aan de heilige stof geen kleine kracht en luister geeft. Ook heb ik geen onderscheid gemaakt in de Auteurs, van wat naam, gezindheid of volk ze ook mogen zijn, als ze anders maar de naam van de rechte Christenen konden dragen, Goddelijk en Heeregezind waren, en onder dat volk sorteerden die het Lam volgen, waar het ook heen gaat ...' Stapel koos voor de inhoud van de liederen en de zingbaarheid. In zijn zeer uitgebreide Voorrede levert hij tevens een lange, bijbelse beschouwing, gelardeerd met een overdaad aan bijbelteksten op het nut van het zingen van liederen. 'Niet zonder grote reden komen ons in de boeken van 't Oud' en Nieuwe Verbond alom voor, niet alleen verscheiden geboden en aanmaningen, om Psalmen, Lofzangen en geestelijke Liederen voor den Heere, ende tot leer- en vermaning van elkaar te zingen'... 'Niet zonder reden, zeg ik, om dat 't onder allen de zedeplichten der Christenen

geen is, die zo wel als 't heilig zingen over al en dikwijls schijnt te pas te komen, 't zij dezelve haar opzicht hebbe op de dienst die wij schuldig zijn aan de Heere onze God en Jezus onze Zaligmaker, of aan de naasten, of aan ons zelf; behalve alleen de Koninklijke hoofdeugd der liefde, die ook gelijk deze oefening van het gezang overal en altijd te pas komt, en mede nooit ophouden maar eeuwig blijven zal. Want door het Godsdienstig zingen worden de H. naam van de enige Opperste God, en van Jezus, zijn eniggeboren Zoon geëerd en verheerlijkt inzonderheid als de gezangen bestaan in gebeden, lof en dankzeggingen. ... de allerhoogste waardigheden verkondigd, roemt en groot maakt, Stapel somt nog meer positieve gevolgen op van het stichtelijk zingen: het leert over de 'loosheid en de boosheid' van de duivel, over Gods goedheid, macht en wijsheid, de ijdelheid der wereld; het brengt de deugden onder de aandacht van zangers en lezers, leert over de Hemelse volmaaktheid en de eeuwige vreugde, het draagt bij tot bekering van zondaars, 'afpadigen' worden weer op het goede pad gebracht, 'de ongeregelde wordt vermaand, de trage aangeprikkeld, de moedeloze opgebeurd, de zwakke versterkt, de bedroefde getroost, de onwetende onderwezen, en de ijverige Christen bevestigd, aangezet en vuriger gemaakt'. En weer volgt een reeks bijbelteksten en voorbeelden van bijbelse figuren om alles te onderbouwen, waarna de Voorrede als volgt eindigt: 'En voor wie niet over de gave van het zingen beschikt kunnen de liederen gelezen worden, uit het hoofd geleerd voor wie niet lezen kan. Het kan verkeerde gedachten

doen verdwijnen, stof tot meditatie geven en als schietgebedje en verzuchting naar God worden gezonden.'

Nog is de voorbeschouwing niet voorbij, want na de Voorrede volgt een *Waarschuwing voor de lezer of zanger*, geheel op rijm, van de hand van Stapel.

Let wel, die uit dit boek of zingen wilt of lezen, Tot Gods of 's naasten dienst, dat zulks nooit geschied / Uit eerezucht, fleur, gewoont, of losheid: maar laat wezen' / Steeds stem en ziel vereend. Gods Geest geveinstheid vlied'. / En 's haters oog ziet scherp. Niets vruchtbaars te verrichten / Dan, als door eenvoud uit een waar Godsdienstig hart: / Die, schoon z'is ongesierd, veel krachtiger kan stichten Als alle schone schijn en stem van 't hart verveerd.

....

Doe alles wat gij doet van harte, als de Heere En niet de mensen, uit een blank' eenvoudigheid Beoog in alles, God en zijn Gezalfde t' eren Zo is de eeuw'ge vreugd' u zeker toegeleid.

En alsof het nog niet genoeg is volgt op deze *Waarschuwing* nog een, laten we maar zeggen, Voorlied, op rijm, van de doopsgezinde dichter Barend Joosten Stol, getiteld *Op de inhoud van 't Boek*. Dat gedicht verklaart ook de door Stapel gekozen titel. Het moest gezongen worden op de wijs van *De Tien Geboden*, of: *Die door des Werelds woeste baren*, en telt maar liefst 28 coupletten!

I Komt Christenschaar / uw tijd besteden
In 't Lusthof, dat uw ziel vermaakt
Bezie hoe 's werelds ijdelheden
En hoe men word' in Deugd volmaakt.

28 Noch lucht / noch aarde worden gevonden
O Dag! O schrikkelijke dag!
Wacht u / o mensen voor de zonden
Opdat elk die ontvlieden mag.

De eigen liederen van Stapel

In de eerste uitgave van Stapels Liedboek stonden twaalf gedichten van zijn hand. In de derde druk werd nog een lied van hem opgenomen, terwijl de bundel uit 1726 veertien liederen van Stapel bevatte.

Titels van door Stapel gedichte liederen²⁰:

- 81 Veel geroepen, maar weinig uitverkoren
- 281 Morgenbede
- 288 Avond-Bede

- 378 Op de Paaschdag, over de opstanding van de Heer Jesus Christus
- 416 Christen Huwelijk aldervolmaaktst
- 457 Tegenzang
- 458 Toezang
- 459 Bekrchtigde wensch; Bruiloftsrijm
- 464 Plicht der bruiloftsgasten
- 466 Aanleiding tot de Hemelse bruiloft
- 474 Plicht der Getroude
- 499 vertroostende aanpak van een zalige afgestorven ziel aan haar vrienden
- 695 Vrucht van der kind'ren Godsvrucht

Alle liederen in de bundel van Claes Stapel waren bedoeld om gezongen te worden. In de eredienst of thuis. Natascha Henrice Hardy Veldhorst merkt in *Zingend door het leven: het Nederlands Liedboek in de Gouden Eeuw (2004)* op dat de 17^e eeuwse Nederlander de hele dag, van vroeg tot laat zong. En van de wieg tot het graf. Zij noemt de vele liedboeken met een knipoog naar deze tijd, de mp3-spelers van de 17^e eeuw. Stapel noteerde bij elk lied de titel van een daarvoor bruikbare melodie. Dat leidt in onze ogen tot soms merkwaardige combinaties. Stapels eigen *Morgenbede* dient te worden gezongen op de wijs van: *Hoort toe matrozen al tezaam!*

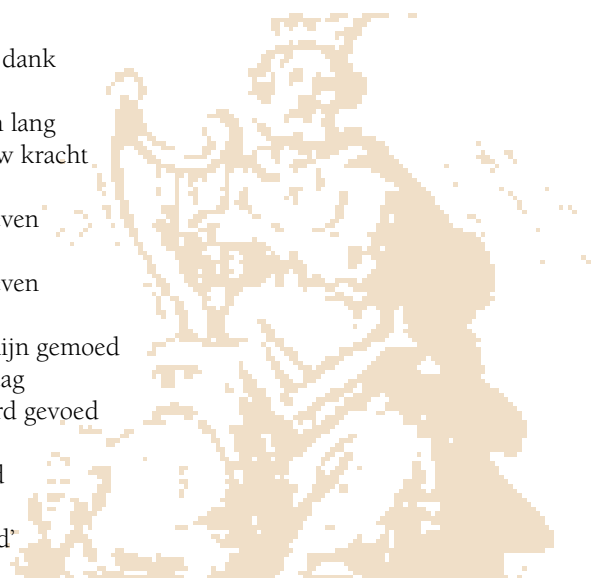
Morgenbede

I O grote God! Ik zeg u dank
Dat Gij mij deze nacht
En ook mijn ganse leven lang
Door uw goedheid en uw kracht
Genadig hebt bewaard
Tot beet'ring van mijn leven
En zaligheid gespaard
Uw naam zo hoog verheven

4 Dat uw goedheid in mijn gemoed
Baart zulk een diep ontzag
Dat nooit in mij iets word gevoed
Dat u mishagen mag
Maar dat ik vol ootmoed
En lust tot heiligheden
Naar uwen wil mij spoed'
Met ijver in gebeden.

De uniciteit van Stapels Lusthof

Het samenstellen van liedbundels was een algemeen verbreid verschijnsel in de late 16e en de 17e eeuw. Er waren honderden liedbundels in ons land in omloop. Daarmee liep Nederland ver voorop in Europa. Nergens verschenen zoveel liedboeken als in ons land.²¹ Dure, goedkope, exclusieve.

LUSTHOF DER ZIELEN,

Beplant met verscheiden soorten
van Geestelijke Gezangen,

Gemaakt van verscheiden Personen / waar van
veele nooit in d'zulk geweest / en de overigen
uit gedrukte Lied-boeken gezogt / en in
o'rdre gestelt zijn / door

C. S.

DEN DERDEN DRUK.

Verrijkt met een ACHTERHOFJE,
beplant met geestelijke Liedjes, op nieuws
vermeerdert met eenige Gezangen.

Nooit voor dezen gedrukt.

Te ROTTERDAM,
By PIETER TERWOUT,
1692.

Titelpagina's Lusthof der
Zielen, 3e druk 1692, 6e
druk 1726

Misschien wel de bekendste liedbundel is *Valerius Gedenckclanck* uit 1626. Het bevat veel liederen die nog steeds op het vaderlandse repertoire staan. Het liedrepertoire van de 17^e eeuw bestond uit vrolijke, droevige, schunnige en geestelijke liedjes en liederen.²² Wellicht dat kerkelijke dichters erop gebrand waren om liedboeken met geestelijke liederen uit te geven als tegenwicht tegen de vaak zedeloze liedjes die gezongen werden (zie Stapels Voorrede). Stapels bundel haalde niet minder dan zeven drukken, maar daarmee was hij geen kampioen. Dirk Rafaelsz. Camphuysen (1586-1627), die in 1624 zijn bundel *Stichtelijke Rymen* het licht deed zien, overtrof hem vele malen. Zijn liederenbundel beleefde tot 1759 liefst 45 drukken.²³ De volgende regels uit een van zijn gedichten zullen ook nu nog velen bekend in de oren klinken:

*Ach! waren alle Menschen wijs,
En wilden daerby wel.
De Aard waer haer een Paradijs,
Nu is se meest een hel.*

Enkele van zijn gedichten wisten zich na eeuwen nog een plek te verwerven in het thans nog in gebruik zijnde Liedboek voor de Kerken. Volgens Visser bood Camphuysen namelijk een aantrekkelijk alternatief voor de 'reumatische ritmes en rochelende rijmen' van Petrus Datheen, die overigens de Geneefse melodieën handhaafde.²⁴

LUSTHOF DER ZIELEN,

Beplant met verscheide soorten van
GEESTELYKE GEZANGEN,

Streckende tot gezondmaking, voedsel, ver-
sterking en verquikking des gemoeds.

Gemaakt van verscheide Personen / waar van veele
nooit in d'zulk geweest / en de overigen uit gedrukte
Lied-boeken gezogt / en in o'rdre gestelt zijn /

DOOR C. STAPEL.

Verrykt met een ACHTERHOFJE, beplant
met nieuwe Geestelyke Liedjes.

De zesde Druk.

TE AMSTELDAM,
By KORNELIS VANDER SYS, Boekverkooper
in de Beurs-straat, in de drie Raapen, 1726.

Gedigitaliseerd door Google

In veel Hollandse steden verschenen liedboeken. Vooral Noord-Holland, West-Friesland voorop, stond om haar vele bundels bekend. In De Rijp stelde de doopsgezinde 'leraar' en boekhandelaar Claes Jacobsz. in 1624 het *Ryper Liedt-Boeck* samen, dat ook tal van profane liedjes bevatte.²⁵ Stapel nam een aantal liederen uit deze bundel over. Medemblick kende al in 1631 het *Nieu Medemblicker Liet-Boeck* van Jan Claesz. Westerman, wat doet vermoeden dat er al een eerder Medemblicker liedboek moet zijn geweest. En in Hoorn kennen we uit de doperse traditie het *Hoorns Liedt-Boeck* uit 1630, dat door de 'Vlamingen' werd gebruikt. Een jaar of tien later verscheen het *Kleyn Hoorns-Liet-Boeck* bij Jan Jansz. Deutel, dat heel populair geweest schijnt te zijn. Het is een compilatie uit verschillende doperse liedboeken wat erop duidt dat het speciaal is samengesteld nadat de verschillende stromingen elkaar weer hadden gevonden. Dit liedboek werd in 1647 gevolgd door het *Groot Hoorns Liedtboek*, gedrukt door Pieter Zachariasz. Hartevelt en samengesteld door ene D.I.²⁶ Grijp veronderstelt dat dit boek weinig populariteit genoot. Mogelijk door de meer conservatieve geest die het ademt. Het *Boeck der Gesangen* van de Alkmaarse doopsgezinde ouderling Hans de Ries, een 'Waterlander', werd wel aangeduid als het *Hoornsche Gesangboek*. De eerste druk daarvan verscheen in Hoorn in 1618. Deze bundel werd vijf maal herdrukt.

Zagen we de titel van Stapels *Lusthof* in het gedicht van Stol verklaard, ook het begrip 'lusthof' was weinig origineel. Vijftig jaar eerder had de doopsgezinde Waterlander Jean Schabaelje, ook in Stapels bundel vertegenwoordigd, een *Lusthof des Gemoets* uitgegeven, en nadien verschenen er veel bundels met toespelingen op geestelijke bloem-, kruid- en lusthoven.

Eerste voorloper Liedboek voor de kerken

Zingen diende om religieuze en andere gevoelens aan te wakkeren, niet om de verschillen in de leer te versterken, vond Stapel. In de *Lusthof* was daarom niet geselecteerd op geloofsrichting, evenmin op artistiek vakmanschap. Van doorslaggevende

betekenis was of een dichter de naam van Christen kon dragen.²⁷ *Het Lusthof der zielen* was uniek door zijn brede keuze van dichters. Stapel bracht een bonte verscheidenheid van liederen samen, uit verschillende kerkelijke tradities: doopsgezinden, remonstranten, gereformeerden, zelfs een enkele katholiek. De *Lusthof* was ook geen sociniaanse liedbundel, ondanks de grote aantrekkingskracht die het socianisme op Stapel had. Ook in die zin is de *Lusthof* uniek. Door de grote variëteit van de liederen is het liedboek van Stapel door Visser terecht gekarakteriseerd als 'de vroegste voorloper van het Liedboek voor de Kerken.'²⁸

Noten

1 Voor deze en andere biografische informatie over de stichters van het hofje en Claes Stapel is onder andere gebruik gemaakt van *Het Claes Stapels Hofje* van Willeke Jeeninga, uitgegeven door Publicatiestichting Bas Baltus en nog te verkrijgen in de winkel van Oud Hoorn.

2 Over Jan Jansz. Koeckebakker is weinig in de archieven te vinden. Zijn naam staat niet in de ondertrouwregisters vermeld. Er worden ook geen kinderen in het doopregister gevonden. Hij was vermoedelijk koopman, ooit welgesteld, en lid van de Doopsgezinde gemeente. Pieter Bos was eveneens koopman, eerst gehuwd met Lijsbet Heyndrik, welk huwelijk hoogstwaarschijnlijk kinderloos bleef. Na haar overlijden trouwde Bos met Vrouwje Outgens. Uit dat huwelijk werden twee kinderen geboren.

3 Alkmaar 1681, Boncq, Harlingen 1686, Terwout, Rotterdam 1692, 1698, weduwe Arentsz. en later Van der Sijs, Amsterdam 1711, 1726, 1743

4 In 12 delen in Haarlem uitgegeven in de periode 1852-1878

5 Piet Visser, *Op zoek naar collegiantische liederen* in: *Socianisme in de Nederlanden*, Amsterdam, 2004

6 idem

7 H. F. Wijnman, *Judith Lubberts, een Amsterdamse dichteres uit de 17e eeuw*, 1937, Amstelodamum

8 A. J. van der Aa, *Biographisch Woordenboek der Nederlanden, deel 1*, 1852

9 Piet Visser in *Christelijke Encyclopedie*, Kampen, 2005 onder redactie van G. Harinck

10 Gerard Weel, *Kerkgebouwen en geestelijke groepen in Hoorn, Kwartaalblad Vereniging Oud Hoorn, 2009 nummer 1*. Het eerste kerkje van de doopsgezinden 'stond op een binnenterrein tussen het Gerritsland en de Peperstraat. Hun tweede schuilkerk stond tot 1800 achter de Lutherse schuilkerk. De kerk was zowel door een steeg -Arminiaanse Glop- vanaf de Ramen als door een

steeg vanaf de Nieuwsteeg bereikbaar.

11 S.B.J. Zilverberg, in *Biografisch Lexicon van de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme*

12 Willeke Jeeninga, *Het Claes Stapelshofje*

13 Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme, W. van Bunge, 1988

14 *Broederlijke Onderhandeling van de waterdoop tussen Claes Stapel en Frans Kuyper, in welk met eene van het bloed- en verstikte-eten, alsmede van het voetwassen werd gehandeld, ende wederleyd de noodzakelijkheid van de waterdoop door Volkaert Visser tegen F. Socinus staande gehouden.*

15 W.H. Meihuizen, *Galenus Abrahamsz.* Haarlem, 1984

16 H.F. Wijnman, *Judith Lubberts, een Amsterdamsche dichteres uit de 17e eeuw*, 1937, Amstelodamum

17 Louis Grijp, 1992, *De Rotterdamse Faem-Bazuyn; De lokale dimensie van liedboeken uit de Gouden Eeuw*

18 Piet Visser, *Socianisme in de Nederlanden*

19 H. F. Wijnman, *Judith Lubberts*

20 De nummers verwijzen naar de pagina's in de derde druk. Via: books.google.nl is het mogelijk Stapels *Lusthof* in te zien, al zijn de pagina's soms slecht gekopieerd. *Lubberts*

21 Natascha Henrice Hardy Veldhorst, *Zingend door het leven*

22 idem

23 Piet Visser, *Socianisme in de Nederlanden*

24 Piet Visser, idem

25 Louis Grijp, *De Rotterdamse Faem-Bazuyn; De lokale dimensie van liedboeken uit de Gouden Eeuw*

26 idem

27 Natascha Henrice Hardy Veldhorst, *Zingend door het leven: het Nederlands Liedboek in de Gouden Eeuw*

28 Piet Visser, *Het lied dat nooit verstomde: vier eeuwen doopsgezinde liedboekjes*. 1988, Den IJp

EEN HONDERDJARIGE IN DE JOHAN

BEN LEEK

Het is een mooie gewoonte van ons college van B&W om een inwoner van onze stad te feliciteren bij gelegenheid van het bereiken van de 100ste verjaardag. Voorzien van een grote taart en een bos bloemen gaat de (loco)burgemeester op huisbezoek en laat dat door een fotograaf en een verslaggever vastleggen. Of dat ook bij een gebouw gebeurt, weet ik eigenlijk niet. Het komt in ieder geval niet zo vaak voor dat een bedrijf of instelling 100 jaar lang gebruik maakt van hetzelfde onderkomen.

Dat laatste zal op 4 januari 2011 het geval zijn bij de Openbare Scholengemeenschap West-Friesland, tegenwoordig onderdeel van het Atlas College, maar in historisch perspectief voortgekomen uit de in 1867 gestichte Hogere Burgerschool. In 1911 werd door de Rijks Hogere Burgerschool een nieuw gebouw in gebruik genomen aan de huidige Johan Messchaertstraat.

Deze school bestond als onderwijsinstelling al sinds 1867, toen “den 15en November in deze gemeente een Hoogere Burgerschool met 4-jarigen cursus werd geopend in het voormalig Oost-Indisch Huis, staande aan de Muntstraat”, aldus H.J. Room, gemeentesecretaris van Hoorn, in zijn Vervolg op de Kronijck van Hoorn 1858–1931. Na de uitbreiding in 1880 tot een 5-jarige cursus en de toelating van meisjes in datzelfde jaar “voor zoover er plaats was”,

volgde er in 1900 opnieuw een aanpassing. Room schrijft: “De Hoogere Burgerschool, die geleidelijk groeide, moest worden uitgebreid, waarvoor de gemeente een naast de school in de Muntstraat gelegen perceel aankocht voor 3200 gulden. De verbouwing, welke op zeer te betreuren wijze werd uitgevoerd, kostte 10000 gulden”.

Dat de jaarlijkse uitgaven voor de HBS te zware eisen stelde aan de gemeentekas, is dan al enige tijd duidelijk geworden. Het gegeven dat een deel van de leerlingen van deze gemeenteschool van buiten de gemeente kwam en dat de ligging en inrichting van het gebouw het onmogelijk maakte om de nodige verbeteringen aan te brengen ten behoeve van de gewenste aanpassing bij nieuwe opvattingen van onderwijs en hygiëne, bracht het college van B&W er in 1901 toe een schrijven te richten aan de minister van Binnenlandse Zaken, met het verzoek te willen bevorderen dat de HBS een rijksinrichting zou worden of dat de rijksbijdrage in de kosten van de school zou worden verhoogd. Aanvankelijk koos

RHBS bij oplevering

MESSCHAERTSTRAAT

het ministerie voor het laatste, maar enige jaren later keerde de minister op zijn schreden terug.

In 1907 besluit de gemeenteraad om bij overname van de Hogere Burgerschool door het Rijk kosteloos het benodigde terrein te verstrekken voor de stichting door het Rijk "van een nieuw gebouw voor de HBS met gymnastieklokaal en conciërgewoning". Tevens wil zij een bijdrage verlenen aan de stichtingskosten en onderhoudskosten van het nieuwe gebouw. Zodra bekend is geworden dat de regering inderdaad heeft besloten tot overname van de HBS, koopt de gemeente Hoorn het benodigde terrein. Mevrouw Fabius-Chais van Buren staat het terrein, gelegen aan de Draafsingel, aan de gemeente af voor 1.524 gulden, dat wil zeggen voor 40 cent per vierkante meter. Er wordt daarna een krediet verstrekt voor 32.463 gulden en 27 cent voor de aanleg van een toegangsweg¹ naar de te bouwen school, met inbegrip van een overbrugging² van de Oosterpoortsgracht en een weg door het plantsoen tot de Pakhuissteeg. Bovendien stelt de gemeente een bedrag van 92.000 gulden ter beschikking voor de stichtingskosten en staat de in de school aanwezige leer- en hulpmiddelen in bruikleen af. En tenslotte zal zij jaarlijks 7.000 gulden vergoeden aan het Rijk als bijdrage in de exploitatiekosten.

Woensdag 4 januari 1911 wordt afscheid genomen van het oude gebouw aan de Muntstraat en wordt het nieuwe gebouw in gebruik genomen. Twee dagen wordt er feest gevierd "waarbij de opvoeringen getuigen van een peil dat met de tegenwoordige schoolbevolking niet licht meer te bereiken zou zijn", aldus rector J.D. Poll in een terugblik in het gedenkboek dat in 1938 werd samengesteld ter gelegenheid van het 70-jarig bestaan van de school.

Of de burgemeester van Hoorn dinsdag 4 januari 2011 de jarige met een bezoek zal vereren, weet ik niet. Het zou wel een mooie geste zijn nu de OSG aan het begin van een nieuwe eeuw een moeilijke tijd doormaakt en er hardop wordt nagedacht over nieuwe huisvesting!

1 Bij raadsbesluit wordt in 1922 aan deze weg de naam Johan Messchaertstraat gegeven.

2 In 1915 krijgt de nieuwe brug bij raadsbesluit de naam Veliusbrug.

Woensdag 4 Januari 1911.

1a. Ontvangst der Reunisten in 't Parkhotel om 1 uur.
b. Afscheid van het oude gebouw.
Rede door een Oud-Leerling.

2. Opening van het nieuwe gebouw om 3 uur,
opgeleust door een Orchest van Leerlingen en Oud-Leerlingen.

3. Reunie op de Groote Societeit.

4. Reunie-Diner in het Doelen-Hotel om 5 uur precies.

5. Feestavond in de Parkzalen.
Aanvang 8¹/₂ uur. Zaalopening 8 uur.

PROGRAMMA :
uit te voeren door Leerlingen en Oud-Leerlingen.

1. **Openingsrede.**

2. **Marche Militaire**, Orchest . . . . . SCHUBERT.

3. **Liederen van Dalcroze.**
a. Quand le Mai va v'nir.
b. L'Oiselet a quitté sa branche.
c. Bean pêcheur s'embarque.
d. Vivons en chantant!

4. **Iste deel van „Eine kleine Nachtmusik“**, Orchest MOZART.

5. **Grieksche Dans**, naar aanleiding van de muziek van
Iphigenia in Aulis . . . . . GLUCK.
Leider: De Heer M. POLAK, Amsterdam.

□ **PAUZE** □

Programma bij openingsfeest

STADSBEELD

Restauraties, wijzigingen en verval

EGBERT OTTENS

Bierkade 11 en 12, rijksmonument, beschermd stadsgezicht

Twee kleine woningen zijn samengevoegd door verwijdering van de houten tussenmuur, die geen constructieve functie had en evenmin waardevolle historische elementen bevatte. Het plan is met respect voor de historiciteit van de pandjes uitgewerkt, waarna de Commissie Welstand en Monumenten er mee instemde.

Breed 22, gemeentelijk monument, beschermd stadsgezicht

Onlangs werd in de vergadering van de Commissie Welstand en Monumenten gemeld dat architectenbureau TPAHG historisch onderzoek doet ten behoeve van de renovatie en restauratie van dit pand. Dit in opdracht van de heer Jaap Blokker. In dit gemeentelijk monument, een tweelingpand, begon het consortium van de firma Blokker.

Het nabij gelegen Breed 12 is het geboortehuis van de grondlegger van de Blokkerbedrijven. In de jaren negentig van de vorige eeuw is het pand, na restauratie, aan Oud Hoorn geschonken. In het pand Breed 22, bevond zich de eerste grote winkel van de familie Blokker.

Dorpsstraat 6, beeldkwaliteitsplan linten

Voor een gesloopte woning is een nieuwbouwplan ingediend dat qua opzet en architectuur niet aansluit bij de beeldkwaliteit van de linten en de omliggende woonhuizen. De Commissie Welstand en Monumenten sprak haar bezorgdheid uit over de binnenplanse

vrijstellingen die de gemeente volgens de commissie te gemakkelijk verleent. In de commissie is vrij lang bij de beeldkwaliteit van de linten stil gestaan. Het plan is aangehouden totdat van de zijde van de gemeente meer duidelijkheid over het beleid is gegeven.

Gouw 25-27, beschermd stadsgezicht

Het beleid rond de samenvoeging van panden roept, naar aanleiding van dit plan, toch weer vragen op. Het gaat in dit geval om winkelpanden met nauwelijks historische waarde. Boven de winkel komen woningen. De opdrachtgever wilde die op onaanvaardbare wijze via het binnenterrein ontsluiten. Daar had de Commissie Welstand en Monumenten ernstig bezwaar tegen. Een later voorstel om dat vanaf de Gouw te doen verwierf uiteindelijk goedkeuring.

Hoofd

Een aantal omwonenden aan het Hoofd en Achter op 't Zand heeft een zienswijze ingediend naar aanleiding van de beschikking voor de nieuwe brug tussen Hoofd en Oostereiland. De bewoners vinden het ontwerp een aantasting van het historisch stadsbeeld. Bovendien vrezen zij dat de bredere en zwaardere uitvoering dan de oorspronkelijke brug meer verkeer zal aantrekken dat ook nog eens harder zal rijden. De brug past niet bij de kleinschaligheid van de binnenstad.

Koepoortsweg

De Commissie Welstand en Monumenten heeft met waardering kennis genomen van de redengevende beschrijvingen voor de woonhuizen Koepoortsweg 51-59-94-95-126-131-133-135. De commissie adviseert de panden op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. De Koepoortsweg is in cultuurhistorisch opzicht belangrijk vanwege de stedenbouwkundige structuur. In dat licht had voor enkele panden mogelijk een iets lichtere bescherming, bijvoorbeeld als beeldbepalend pand, volstaan, aldus de commissie. De commissie vraagt aandacht voor de bescherming van bomen langs de route.

Oude Doelenkade, beschermd stadsgezicht

Een aantal horeca-eigenaren heeft gevraagd om terrassen langs de kade te mogen opstellen. Zolang dat bijdraagt aan de verlevendiging van het stadsbeeld, heeft Oud

Hoorn daar geen bezwaar tegen. De beeldkwaliteit van het gebied dient wel te worden bewaakt. Het moet geen opeenstapeling van meubilair worden, terwijl het meubilair in de jaargetijden dat de terrassen niet in gebruik zijn dient te worden opgeruimd. De Commissie Welstand en Monumenten heeft zich over het verzoek gebogen maar de vraag voorlopig aangehouden.

Westerblokker 112, gemeentelijk monument

De eigenaar wil dit pand, dat aan de achterzijde al eens is uitgebouwd, nog verder vergroten. Daar bevindt zich een oorspronkelijke houten serre, die kenmerkend is voor dit monument en volgens de Commissie Welstand en Monumenten behouden dient te worden.

Zon 11, rijksmonument, beschermd stadsgezicht

Vele jaren eindigde deze rubriek met het noemen van dit pand omdat dit

pand te bijzonder van architectuur is om verloren te laten gaan. Inmiddels zijn de raamkozijnen vernieuwd en opgeknapt. We hopen dat de werkzaamheden aan en in het zeer oorspronkelijke pand een goed vervolg krijgen.

OVERZICHT LEZINGEN SEIZOEN 2011

Maandag 31 januari

Anne Doedens – De Hoornse regentenfamilie Bredehoff.

Hun oorsprong uit Antwerpen, Breda en Dordrecht. Nadat mr. Adriaen zich in Hoorn had gevestigd wordt zijn zoon Francois de elfde heer van Oosthuizen. Om zijn pretenties te onderstrepen liet hij in Oosthuizen een groot herenhuis bouwen, dat hij als schout van Hoorn, 'de Gerchtigheid' noemde. Van hem is ook het praalgraf in de kerk van Oosthuizen. Zijn echtgenote Cecilia de Jonge van Ellemeet was de drijvende kracht achter de oprichting van het Huiszittende Armen-Weeshuis aan de Veemarkt dat zij met een gift van 100.000 gulden gunstigde.

Dinsdag 15 maart

Joris Oddens – Een vorstelijk voorland Reisverslag van de jonge Hoornse regent Gerard Hinlopen van Hoorn naar Istanbul. Deze reis speelt zich af aan de vooravond van het Rampjaar 1672 waarin in Hoorn de aanhangers van stadhouder Willem III het voor het zeggen kregen. De

staatsgezinde Hinlopen besloot tot een subtiel protest.

Maandag 2 mei

Hanno Brand – De Hanze, een internationaal handelsnetwerk.

De Hanze heeft een klank van internationale samenwerking, wederzijds vertrouwen en ondernemerschap. Dit is niet in overeenstemming met de werkelijke handelwijze, maar toch was de Hanze gedurende vier eeuwen de drijvende kracht achter de economische ontwikkeling tussen het Noordzeegebied en het gebied rond de Baltische staten. Dit internationaal handelsnetwerk bestond uit ongeveer 200 steden van Reval (nu Tallin) in het Oosten tot Stavoren in het westen.

De lezingen zullen plaatsvinden in de Bibliotheek aan de Wisselstraat. (Dus niet in het Pakhuis Theater) Aanvang 20.00 uur. Toegang € 4,00, leden van Oud Hoorn € 2,50.

Reserveren via info@oudhoorn.nl of 0229-273570.

VERSLAG NAJAARSLEDENVERGADERING

Verslag van de najaarsledenvergadering
Vereniging Oud Hoorn op 23 oktober 2010
in de Oosterkerk te Hoorn

JAAP BRONKHORST

Aanwezig 52 leden
Afericht van Marjan Faber, Ank Korver, Ed Wagemaker, Frans van Iersel, Nelleke Huisman, Rita Lodde, Eddy Boom, Jan Floris en Piet van Iersel.

1. Welkom en algemene mededelingen

De voorzitter heet allen welkom en in het bijzonder de heren Boezaard, Van Diepen, wethouder Pijl en de heer en mevrouw De Jong. Hij verontschuldigt zich voor de relatief magere bestuursdelegatie.

2. Verslag voorjaarsledenvergadering

Abusievelijk is de naam van de auteur van het verslag niet vermeld. Dit is de
Aangezien er geen opmerkingen zijn gemaakt op het verslag met dank aan de secre

<http://www.gvanstijn.nl/>

3. Actualiteiten en mededelingen aan het bestuur.

De voorzitter spreekt zij over het feit, dat de Engelbe gemeentelijke monumentenlijst wordt geplaatst. Door het bestuur van de vereniging is bezwaar aangetekend tegen het voornemen van het college om een strook van 5 meter aan de westzijde van de begraafplaats Keern af te halen t.b.v. het tracé van de nieuwe ontsluitingsweg. Door de vereniging is in maart 2008 aan de gemeente voorgesteld om drie begraafplaatsen op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. Door tijdgebrek bij bureau Erfgoed is dit nog niet gehonoreerd. Vanuit een commissievergadering viel te beluisteren dat een aantal raadsleden moeite heeft met de toename van het aantal gemeentelijke monumenten.

Het bestuur van de vereniging vindt dit onzin. De aangewezen panden aan de Koepoortseweg, en de stolpboerderijen en tuinderswoningen langs de dorpslinten in onze gemeente zijn stuk voor stuk de moeite waard om te behouden. Naar het pand Breed 22 wordt cultuurhistorisch onderzoek gedaan t.b.v. restauratie in opdracht van de heer J. Blokker. In september heeft onze zustervereniging uit Enkhuizen een bezoek gebracht aan Hoorn. De werkzaamheden aan het Oostereiland vorderen gestaag. Als het eiland volgend jaar wordt geopend, heeft Hoorn er een schitterend opgeknapt

monumentaal complex bij. Met een reeks aan activiteiten zal volgend jaar het Juniusjaar worden gevierd. Junius was een belangrijke wetenschapper die op 1 juli 1511 aan de Kerkstraat in Hoorn is geboren. In het verenigingsgebouw is op dit moment een expositie van Peter de Rijcke te zien. Begin volgend jaar komt er een vervolgtentoonstelling van het aan ons geschonken materiaal van de familie Van der Zel. Voor de jeugd wordt overwogen om een jeugdlidmaatschap te introduceren. Ook in het kwartaalblad zal er af en toe ruimte worden gegeven aan de jeugd. De restauranthouders

willen graag terrassen aan het water van de Oude Doelenkade creëren. We moeten ervoor waken dat er geen schreeuwerige parasols etc. komen. Om de kademuur van de Oude Doelenkade tegen instorten te behoeden worden er noodmaatregelen getroffen door de gemeente. Door onderspoeling wijkt de kademuur een centimeter per week.

4. Monumentenprijs 2010

Voorafgaande aan de prijsuitreiking geeft de heer Joop van Diepen een presentatie over het ontstaan van de tuinderswoningen aan de dorpslinten in Zwaag. Zo legde hij het verschil uit tussen boeren en tuinders. De boeren hadden een vast laag inkomen door het melkgeld. Dat was altijd hetzelfde en er waren weinig mogelijkheden om eens iets extra te krijgen. Ze waren in het algemeen dan ook zuinig. De tuinders daarentegen waren afhankelijk van de prijs die hun producten op de veiling opbracht. Dat varieerde, waarbij er af en toe een goed

Mevrouw De Jong,
de heer De Jong en
voorzitter Egbert Offens
bij de uitreiking van de
Monumentenprijs 2010
van Oud Hoorn

jaar tussen zat. Dan kon er geïnvesteerd worden waardoor de woning of de schuur verbouwd werd. De woningen werden door de plaatselijke timmerman ontworpen en gebouwd. De oudste dakvorm was het schilddak, daarna werd ook het zadeldak toegepast. Na negentienhonderd kwamen de mansardekap en het hollandse spant. De dakpannen waren eerst rood, daarna kwam de gesmoorde pan, die beter bestand was tegen het regenwater. Na de eerste wereldoorlog kwam de verbeterde hollandse pan, na de tweede wereldoorlog de opnieuw verbeterde hollandse pan. Ook de kruispan, de muldenpan en de tuiles du nord werden toegepast. Zo liggen ook op het prijswinnende pand Dorpsstraat 5 te Zwaag de tuiles du nord. In het verleden hadden de boerderijen veel land en grote gezinnen. Voor de zoons werd naast de ouderlijke boerderij een paar bunder land afgestaan waar bessen, druiven, pruimen, appels en peren geteeld werden. Op dat stuk land liet de zoon dan een tuinderswoning bouwen. Na de presentatie bedankt de voorzitter de heer Joop van Diepen en geeft een toelichting op de keus van de toekenning van de monumentenprijs van de vereniging Oud Hoorn aan de tuinderswoning aan de Dorpsstraat 5. Nu eens niet een keus voor de oude historische binnenstad met al zijn monumenten, maar een keus voor een restauratie aan het dorpslint in Zwaag. Deze prijstoekenning is tevens een oproep aan de gemeente om nog zorgvuldiger om te gaan met de linten. En om de bouwplannen, die er zijn, buitengewoon kritisch te beoordelen. Hij vindt dat al te veel van het oorspronkelijke karakter verloren is gegaan. Hierna reikt de voorzitter de prijs uit aan mevrouw De Jong voor de manier waarop dit pand door haar is laten restaureren. Mevrouw De Jong bedankt de voorzitter voor de prijs en is zeer vereerd. Zij beschrijft de historie van het pand. Opdrachtgever was haar vader, tuinder Piet de Jong, die er in 1931 met zijn echtgenote Divera Buis ging wonen. De ouders van Divera Buis woonden in de naastgelegen stolp op nummer 7. Dit was een rijksmonument, dat door brand is verwoest en later werd herbouwd. De oprichter van Oud Hoorn, de heer Kerkmeier bracht onder meer een bezoek aan haar ouders om op de waardevolle stolp te wijzen.

5. Rondvraag.

Piet Verhoeven meldt dat Arie Boezaard, die de presentatie van de verloren stegen gaat doen, vandaag jarig is. Mevrouw Wigard mist de telefoonnummers op de uitnodiging om af te berichten, en meldt hierbij de heer Wigard af.

6. Presentatie van Arie Boezaard.

Arie heeft historisch onderzoek gedaan naar verdwenen stegen in de binnenstad van Hoorn. Dat zijn er zo'n 60. Hij toont een stadsplattegrond waarop ze zijn aangegeven. Hierna noemt hij de vergeten steegnamen, waarna hij de steeg op de plattegrond aanwijst en een foto toont van de huidige situatie. Zo ook laat hij de historische namen zien van diverse panden in de stad met bijbehorende foto's.

De voorzitter bedankt Arie voor de presentatie

7. Sluiting.

De voorzitter sluit de vergadering en nodigt iedereen uit om naar de onthulling van het straatnaambord te gaan.

8. Onthulling

Wethouder Pijl onthult na enkele korte woorden het straatnaambord van de Knipboogsteeg.

Deze steeg ligt naast het pand Bierkade 10, eigendom van de Vereniging Oud Hoorn, en ook de steeg blijkt eigendom van de vereniging te zijn. Dit bord is de eerste van een reeks straatnaamborden, die de gemeente voornemens is te gaan plaatsen. In 1984 is door de toenmalig voorzitter van de Vereniging Oud Hoorn, de heer Baltus, een verzoek gedaan de vergeten stegen te benoemen. Dit gebeurt dus nu met 26 jaar vertraging.

Wethouder Michiel Pijl onthult het eerste straatnaambord van verdwenen stegen in Hoorn: de Knipboogsteeg

BLOEDVERGIETEN OP DE ROODE STEEN

FELICIA PEERENBOOM EN MYRTHE DE JONG

Wellicht kent u de Roode Steen, het bruisende plein in de binnenstad van Hoorn en tevens het kruispunt van zes straten en stegen. In de zomermaanden het toeristische hart, met kaasmarkten, terrasjes en ander cultureel vertier. De Roode Steen draagt een hogere historische waarde met zich mee dan menigeen zal verwachten. Vanuit deze positie is de stad Hoorn ontstaan en heeft zich vervolgens ontwikkeld tot de locatie van bestuur, handel en rechtspraak. Het plein heeft zijn naam te danken aan de terechtstellingen die werden uitgevoerd, waarbij het bloed zou hebben gevloeid over de bestrating. De steen, gelegen naast het standbeeld van Jan Pieterszoon Coen, zou hierdoor een rode kleur hebben gekregen. Is de steen werkelijk rood vanwege het bloed of is het slechts een legende? We nemen u mee naar de middeleeuwen.

Volgens Theodorus Velius, de Hoornse geschiedschrijver, bouwden drie broers uit Hamburg in 1316 een herberg met daarbij drie huizen op bovengenoemde locatie. De herberg diende als logement voor kooplieden en de drie huizen werden gebruikt voor opslag van waarden en goederen. Uit archeologisch onderzoek is gebleken dat het ontstaan van de stad van veel eerder moet zijn geweest. Toch kan de Roode Steen worden beschouwd als het centrale punt van waaruit de stad zich heeft ontwikkeld. Boeren uit de nabije omgeving brachten hun producten op de markt en kooplieden dreven handel. Voorname overheidsgebouwen werden opgericht, zoals het stadhuis, de Waag en het Statencollege. Door de voortdurende handel in zuivelproducten kreeg het plein als bijnaam de 'Kaasmarkt'. Het stadhuis dat aan dit plein gevestigd was, dateert uit 1420. De kelder van het gebouw diende als gevangenis waar veroordeelden werden vastgehouden. Daarbij

Het bestuur van de vereniging probeert meer jongeren voor de historie van de stad en het werk van de vereniging te interesseren. Daartoe wordt samengewerkt met het middelbaar onderwijs. Ook worden rondleidingen georganiseerd voor leerlingen uit het basisonderwijs. Zo nu en dan kan een werkstuk dat naar aanleiding daarvan is gemaakt worden gepubliceerd. Hieronder geven Felicia Peerenboom en Myrthe de Jong een verantwoording van hun opdracht.

kwamen er regelmatig belangrijke vergaderingen aan de orde. Tegenwoordig is de omlijning van dit oude gebouw nog te zien in de kasseien. Waar normaal het bekende waaierspatroon het plein siert, is er in tegenstelling een stuk (vlakbij de voormalige bioscoop) waar rechte kasseien liggen. In de 16e eeuw vestigde het Statencollege zich in het gebouw van het huidige Westfries Museum. Het Statencollege was opgericht om het verzet tegen de Spaanse koning in de Tachtigjarige oorlog te organiseren en te financieren. De zeven steden; Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Edam, Medemblik, Purmerend en Monnikendam maakten deel uit van dit college.

Over de reden voor het vestigen van het college in Hoorn wordt het volgende gezegd: *'als zynde een Stadt midden tusschen d'ander steden in gelegen en daer men al van outs af gewoon was meest alle by-een roepingen te doen.'* Andere onderwerpen van overleg binnen de muren van het gebouw waren de Munt, de Admiraliteit en de V.O.C. Tijdens de periode dat het Statencollege in het gebouw zat, heeft zij het pand ook verbouwd en daarmee het huidige uiterlijk bepaald. De functies die de Roode Steen vroeger had, zijn door de eeuwen heen vervaagd en ten slotte verloren gegaan. Tegenwoordig hebben grand cafés, restaurants en andere eetgelegenheden zich gevestigd op deze locatie. Sinds juni 2007 is de kaasmarkt weer in ere hersteld en vindt deze regelmatig plaats op de Roode Steen. Gelukkig zijn voor wat betreft de meeste van deze panden de originele details bewaard gebleven. Wie de sfeer zelf wil proeven, raden wij zeker aan het plein te bezoeken en gebruik te maken van verschillende activiteiten: het bezichtigen van het museum, dineren op een terras of het bezoeken van de kaasmarkt. Het is allemaal mogelijk op dit bijzondere en waardevolle plein, de Roode Steen.

Verantwoording

Begin vorig blok kregen wij voor het vak geschiedenis de opdracht een werkstuk te maken met als hoofdthema West-Friesland. De opdracht was simpel: kies een geschiedenisonderwerp over West-Friesland en stel hier een hoofdvraag bij op. Verdeel deze hoofdvraag vervolgens in deelvragen. Daarnaast moest er een artikel worden geschreven dat zo in een krant of tijdschrift kan staan. Zou je dit artikel echt gepubliceerd krijgen dan kreeg je een extra punt bij je cijfer.

Na enige lesuren brainstormen kwamen wij uiteindelijk uit op 'De Roode Steen door de eeuwen

heen". Wij hebben dit thema om diverse redenen gekozen. Zo is het een onderwerp waar veel informatie over te vinden is. Daarnaast is het een nog niet eerder behandeld onderwerp en vinden wij het leerzaam en interessant. In de loop der tijd is onze motivatie toegenomen, naarmate wij ons verdiepten in het onderwerp werd het steeds interessanter.

De bronnen die wij gebruikt hebben zijn o.a. websites en boeken uit de bibliotheek. Hiernaast hebben wij nog enige onderzoek gedaan naar het onderwerp in de omgeving van Hoorn. Zo zijn wij op een vrije dag naar het Westfries Museum gegaan waar we een interview hadden met Hieke Stapel van de afdeling educatie. Zij vertelde ons over de geschiedenis van het gebouw en beantwoorde al onze andere vragen. Daarna heeft zij ons meegenomen door het museum om enkele delen van het museum te tonen, zoals de vergaderzaal en de originele rode steen. Tenslotte liet zij ons op het plein de omligning van het huidige stadhuis in de kasseien zien. Iets waar we zelf overheen hadden gekeken. Daarnaast zijn we naar het Westfries Archief geweest. Hier hebben we enkele oude documenten ingezien, waaronder eindschrijftjes over de kaasmarkt. Helaas was het aanbod hier zeer beperkt. Toch was het een leuke manier van onderzoek doen. In onze praktische opdracht worden diverse aspecten van het onderwerp behandeld. Voornamelijk het verleden van de Roode Steen zelf wordt onder de loep genomen, waarbij het ontstaan, stadsrechten en straffen worden besproken. Vervolgens komen voornamelijk gebouwen als het Westfries Museum, de Waag, het voormalige stadhuis en huidige gebouwen die gevestigd zijn op de Roode Steen aan de orde. Het standbeeld van Jan Pieterszoon Coen is eveneens een deelonderwerp van het werkstuk. De hoofdvraag van ons onderwerp luidt als volgt: Hoe heeft de Roode Steen, met omliggende gebouwen, zich ontwikkelt vanaf het begin tot het heden? Deze hoofdvraag hebben wij opgedeeld in deelvragen, waarbij de hierboven genoemde onderwerpen aan bod komen. Uiteindelijk hebben wij een verantwoording, een proloog en een conclusie (antwoord op de hoofdvraag) aan de praktische opdracht toegevoegd. Als allerlaatste hebben we het krantenartikel gemaakt. Dit bestaat vooral uit de conclusie van het werkstuk en een korte samenvatting van de deelvragen. Het is ons ook gelukt dit artikel te publiceren. En wel in het Noordhollands Dagblad. Het moeilijkste gedeelte van dit werkstuk was om een goed en origineel

**Rode Steen, Kaasmarkt,
1e helft 18e eeuw, met
oude stadhuis en Waag**

onderwerp te kiezen. Velen hadden al een werkstuk over kasteel Radboud, de V.O.C. en Snouck van Loosen gemaakt. Ons onderwerp was nog nooit behandeld en we waren er daarom heel blij mee. Vooral toen bleek dat de Roode Steen zo'n grote rol in de geschiedenis van de stad Hoorn heeft gespeeld. Door dit werkstuk hebben wij een veel beter beeld gekregen hoe de stad er vroeger uit moet hebben gezien (o.a. door vele plattegronden die we voor ogen kregen). Het leukste gedeelte was de manier van onderzoek doen. Dus niet alleen droge informatie van Internet en boeken verwerken, maar ook erop uit om interviews te doen en stoffige oude documenten doorspitten.

Resultaat van het werkstuk: een 8! En daar zit de extra punt voor het publiceren van het krantenartikel nog niet bij...

Gebruikte literatuur

De rode steen of kaasmarkt te Hoorn- een bouwgeschiedenis van een stedeplaats; Geert van Boxtel - kandidaat-scriptie – KHI Amsterdam – 1985-'86. *Hoorn, huizen, straten, mensenmomenten uit de geschiedenis van monumenten*; F.H.J.M. Van Balen, G. Boekhout, D. Breebaart, H. Brouwer, L.P.M. Hoogeveen, E.M.W. Saaltink, J. Schouwink-van der Windt, H.A.M. Stumpel, F. Uiterwijk – Een jubileum uitgave van de Stichting Stadsherstel Hoorn en de Vereniging Oud-Hoorn tot stand gekomen in samenwerking met de gemeente Hoorn 1982. *Rode Steen: centrum door de eeuwen heen?*; Dorien Partiman, Hoorn 1989. *Uit de schemer van Hoorns verleden (1300-1536)*; drs. J.P.H. van der Knaap en L.M.W. Veerkamp – uitgegeven door Vereniging Oud-Hoorn 1996. *J.P. Coen- dagen en daden in dienst van de VOC*; Ruud Spruit (oud-directeur Westfries Museum); in 1979 uitgegeven door De Haan. *Westfries Museum*; kleine monumenten reeks; Ruud Spruit, uitgegeven in 1987 in 's-Gravenhage. En voorts diverse bronnen op internet.

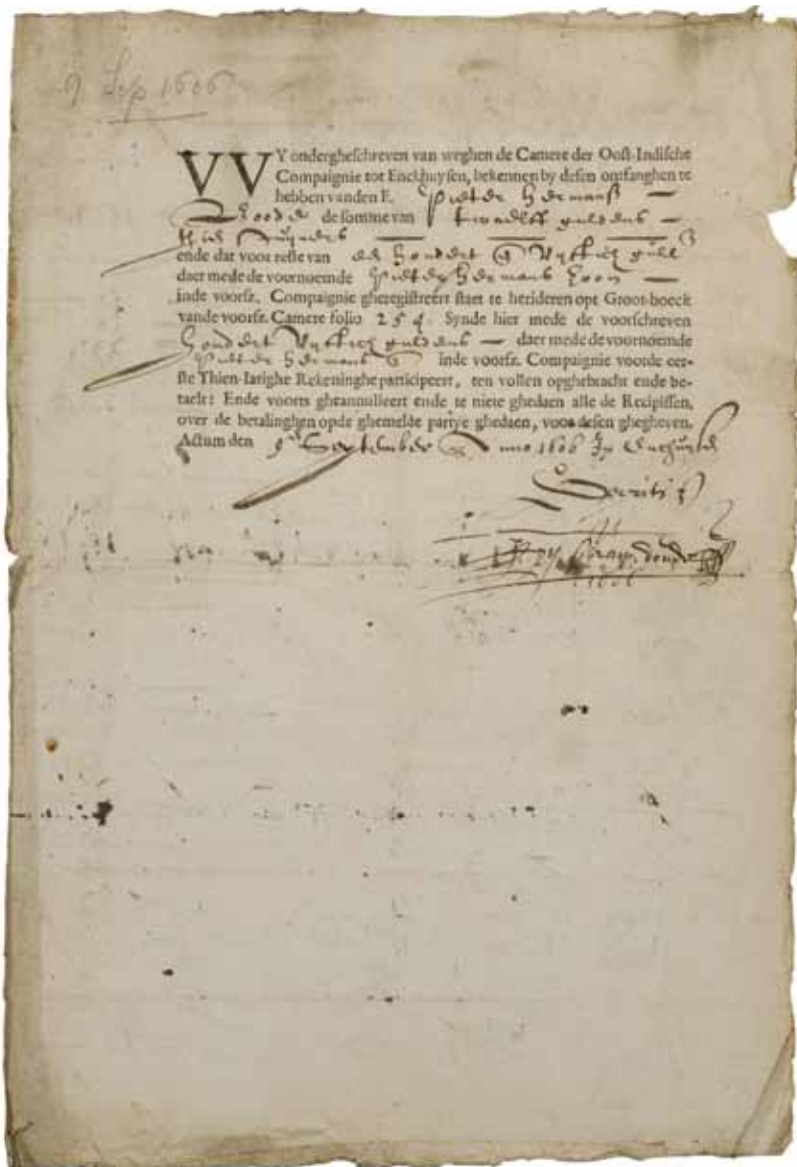
DE ONTDEKKING VAN HET AANDEEL

JAN DE BRUIN

Het zal je maar gebeuren: je bezoekt voor de eerste keer een archief en binnen de kortere keren doe je een wereldvondst. Het overkwam geschiedenisstudent Ruben Schalk uit Utrecht. In februari van dit jaar vond hij tijdens zijn scriptieonderzoek in het Westfries Archief te Hoorn het tot nu toe oudst bekende 'aandeel' ter wereld. Het stuk dateert van 9 september 1606 en is uitgegeven door de VOC-kamer Enkhuizen.

Voorzijde van het aandeel (Hoorn, Westfries Archief)

Het document staat op naam van de Enkhuizer Pieter Hermanszoon. Eigenlijk heette hij Pieter

Harmensz, zijn beroep was 'kamerbode' of 'burgemeesterenbode' op het toenmalige stadhuis van Enkhuizen. Na zijn overlijden in 1638 liet hij het aandeel na aan zijn weduwe en hun dochter Ada. Uiteindelijk is het terechtgekomen in het stadsarchief van Enkhuizen, dat tegenwoordig in het Westfries Archief wordt bewaard.

De Verenigde Oostindische Compagnie was de grootste handelonderneming in de zeventiende en achttiende eeuw. Het was de eerste naamloze vennootschap met vrij verhandelbare aandelen ter wereld. De openbare inschrijving in de VOC liep tot 1 september 1602. Iedereen kon zijn geld inleggen in de nieuwe onderneming. Onder de investeerders in Enkhuizen (538 in totaal) bevonden zich opvallend veel ambachtslieden, kleine ondernemers en burgers zoals Pieter Harmensz. De VOC-kamer Enkhuizen had, na Amsterdam en Middelburg, met f 540.000 de op twee na grootste inbreng in het aandelenkapitaal van de VOC. Ter vergelijking: in Hoorn bedroeg de inleg f 266.866. Het Enkhuizer 'aandeel' dateert van 9 september 1606. Dat is de datum waarop Pieter Harmensz zijn laatste termijn betaalde van zijn investering van 150 gulden. Deze werd bijgeschreven in het Grootboek van de VOC-kamer Enkhuizen. Als bewijs van betaling kreeg Pieter Harmensz dit aandeel, dat eigenlijk een soort kwitantie is. Heel bijzonder zijn ook gedetailleerde beschrijvingen aan de binnenkant van dividenduitkeringen tot maar liefst 1650. Aantekeningen op drie eerder ontdekte aandelen lopen veel minder lang door. Dankzij de vondst en onderzoek van de Universiteit Utrecht is duidelijk geworden dat de VOC aanvankelijk veel meer financiële problemen had dan tot nu toe bekend was en dat de bedrijfsvoering niet soepel verliep. Naast de uitgifte van aandelen sloot de VOC leningen af bij onder andere particulieren om de expeditie te kunnen bekostigen. Vanwege de financiële nood keerde de VOC in het begin geen dividend uit. Pas toen de aandeelhouders in opstand kwamen, kregen zij vanaf 1610 dividend uitgekeerd, deels in geld en deels in specerijen. Hun aanspraken op zeggenschap in de bedrijfsvoering bleven echter onbeantwoord. Dit komt niet overeen met het bestaande beeld van de VOC als eerste moderne 'open' onderneming. Overigens behielden de aandeelhouders wel recht op dividend. De binnenkant van het aandeel laat juist het buitenspel zetten van de aandeelhouders heel mooi zien. Ze werden gecompenseerd door dividendbetalingen ter waarde van hun oorspronkelijke inleg en een

jaarlijkse rentevergoeding van 6,25%, wat niet meer was dan de toenmalige rente voor Hollandse obligaties. Dat dit bedrag zo laag was, is dankzij het scriptieonderzoek van Ruben Schalk goed te

Fragment van de vorige 'recordhouder', een aandeel van de VOC-kamer Amsterdam van 27 september 1606 dat naar alle waarschijnlijkheid door diefstal uit het Stadsarchief van Amsterdam is verdwenen. Het wordt tegenwoordig door een groep Duitse investeerders te koop aangeboden. (Stadsarchief Amsterdam)

begrijpen. Vanwege de voortdurende geldproblemen van de VOC-kamer van Enkhuizen in de vroege jaren van de bedrijfsvoering moest geld worden geleend. Waarschijnlijk uit geldgebrek én om de crediteuren niet voor het hoofd te stoten met hoge dividenduitkeringen (geld dat dan immers niet meer gebruikt kon worden voor rentebetalingen aan obligatiehouders) werd de vergoeding voor de aandeelhouders gelijkgesteld met de rente op Hollandse obligaties.

Vrijwel meteen na het sluiten van de inschrijving ontstond er handel in VOC-aandelen. Dit vormde de aanzet voor het ontstaan van de Amsterdamse Beurs, de oudste effectenbeurs ter wereld. Het Enkhuizer aandeel is bijna drie weken ouder dan de vorige recordhouder, gedagtekend 27 september 1606. Dat document is in handen van een groep Duitse beleggers, die het voor een astronomisch bedrag te koop aanbieden. Hoe dit exemplaar in Duitsland terecht is gekomen, is overigens onduidelijk. Zeker is dat het omstreeks 1980 nog in het Stadsarchief Amsterdam berustte.

Vorbereidingen

Het was begin dit jaar nog niet te voorzien wat de vondst van Ruben Schalk teweeg zou brengen. Wel was meteen duidelijk dat we te maken hadden met een document van (inter)nationaal belang, dat ruime media-aandacht verdiende. Een zorgvuldige

voorbereiding was noodzakelijk. Eerst voerde het Westfries Archief gesprekken met het Stadsarchief Amsterdam over een mogelijke aanpak. Vervolgens werd kort voor de zomer een projectgroep geformeerd, bestaande uit Dirk Dekema (directeur Westfries Archief), Ad Geerdink (directeur Westfries Museum) en schrijver dezes. Vanzelfsprekend werd tevens de eigenaar van het aandeel, de gemeente Enkhuizen, hierbij betrokken, alsmede de gemeentelijke afdelingen Communicatie van Hoorn en Enkhuizen. En natuurlijk ook Ruben Schalk en zijn studiebegeleiders dr. Oscar Gelderblom en dr. Joost Jonker van de Universiteit Utrecht. Voor de coördinatie van de contacten met de landelijke media werd Joke Bosch, zelfstandig adviseur uit Amsterdam, ingehuurd. De organisatie van de officiële presentatie werd geregeld door het bedrijf *Hoorn Events. The Image Firm* uit Enkhuizen werd benaderd voor het bouwen van een speciale website. Ten slotte werd aan *Museumfilm* uit Amsterdam opdracht gegeven om een korte film te maken over het Westfries Archief en de vondst van Ruben Schalk.

De datum van de officiële presentatie werd vastgesteld op 9 september, de 404de verjaardag van het aandeel. Als locatie werd gekozen voor de Westerkerk in Enkhuizen, de kerk waar bode Pieter Harmensz in 1638 werd begraven in het graf Middelkap 386. De volgende dag zou over

Overleg van de projectgroep in de kerkeraadkamer van de Westerkerk op de dag vóór de officiële presentatie. Van links naar rechts: Jade Koster (Communicatie gemeente Enkhuizen), Robert Reus (gemeentesecretaris Enkhuizen), Jan de Bruin (Westfries Archief), Rob van Loon (Hoorn Events), Frans van Leeuwen (The Image Firm) en Ruben Schalk. (foto Westfries Archief)

de vondst een tentoonstelling in het Westfries Museum worden geopend. Alle voorbereidingen moesten worden gerealiseerd in minder dan drie maanden, midden in de vakantieperiode. Uiteraard moest het nieuws van de vondst tot 9 september geheimblijven. Achteraf gezien kan worden vastgesteld dat de kring van ingewijden wat dat betreft zeer gedisciplineerd heeft gewerkt. In een betrekkelijk klein aantal bijeenkomsten werden de taken binnen het projectteam verdeeld en de

Belangstellenden tijdens de presentatie
(foto Westfries Archief)

voortgang bewaakt. Daarbij werd voortreffelijk samengewerkt. Het proces leek zo nu en dan op een vorm van simultaanschaak. Presentatie, tentoonstelling, website, pers en communicatie hadden elk een eigen aanpak en dynamiek, maar tegelijkertijd waren er allerlei dwarsverbindingen tussen de verschillende onderdelen. Als voorbeeld noem ik de inbreng van de Utrechtse historici, die nauw betrokken waren bij de inhoudelijke afstemming.

De presentatie

Aan de media was een paar dagen voor de officiële presentatie onder embargo de nodige informatie verstrekt over de vondst. Toch begon de 9^e september met het onaangename nieuws dat op een lokale website al om negen uur 's ochtends een bericht werd geplaatst over de vondst. Gelukkig was een telefoontje voldoende om dit tot het Uur U, half vijf 's middags, in de wacht te laten zetten. Gelukkig werd het niet opgepikt door andere media. De drukbezochte bijeenkomst in de Westerkerk begon

dan ook in de verwachtingsvolle sfeer, waarop we hadden gehoopt.

Het dagprogramma stond onder leiding van Hans Goedkoop, bekend als presentator van het programma *Andere Tijden*. Eerst wist hij de spanning nog vakkundig op te voeren tot het moment waarop burgemeester Jan Baas van Enkhuizen, Dirk Dekema (directeur Westfries Archief) en ontdekker Ruben Schalk het 'oudste aandeel ter wereld', opgesteld in een vitrine, mochten onthullen. Via Twitter en andere media werden we op de hoogte gesteld van de snelheid waarmee het nieuws zich over de wereld verspreidde. RTV Noord-Holland deed in het journaal van vijf uur rechtstreeks verslag van de gebeurtenissen in de Westerkerk. RTL Nieuws volgde even later met een uitgebreid item. De opnamen hiervoor waren 's ochtends al in het Westfries Archief gemaakt. Het NOS Journaal volgde om zes uur. Op het internet ging het sneller. Binnen de kortste keren was het nieuws overal bekend, bijvoorbeeld op de websites van de landelijke kranten. Uiteindelijk werden tientallen webberichten gevonden verspreid over vrijwel heel West-Europa, de Verenigde Staten (bijvoorbeeld een uitgebreid bericht op *Bloomberg*), Brazilië, China, Japan, India, Indonesië, Australië en Ghana. Het enige minpunt was, dat uitnodigingen voor *De wereld draait door* en *Pauw en Witteman* ondanks veelbelovende contacten uiteindelijk uitbleven. Ruben Schalk en Dirk Dekema waren 's avonds wel op Radio 1 te horen in een uitzending van omroep MAX.

Tentoonstelling en website

De doelstelling om maximale media-aandacht voor de vondst te genereren was overduidelijk gehaald. Op vrijdag 10 september werd het nieuws nog eens breed uitgemeten in alle landelijke en regionale kranten. Ook de publieke belangstelling voor de opening van de tentoonstelling in het Westfries Museum door oud-'Henkuzer' Gerrit Zalm was groot. Overigens moet hier nog worden vermeld dat de tentoonstelling in de onvoorstelbaar korte tijd van vijf dagen werd opgebouwd. Behalve 's werelds oudste aandeel en allerlei prachtige stukken uit de eigen collectie was dankzij bruikleen van het Nationaal Archief in Den Haag ook het grootboek van de VOC-kamer Enkhuizen te zien, met daarin de inschrijving van het aandeel van Pieter Harmensz. Ook het octrooi (de oprichtingsakte) van de VOC van 20 maart 1602, werd speciaal voor de tentoonstelling vanuit het Nationaal Archief overgebracht.

De toestroom van bezoekers in het eerste weekeinde was enorm. Op zaterdag, Open Monumentendag(!), kwamen naar schatting 800 mensen naar het Westfries Museum, waaronder mr. Pieter van Vollenhoven.

Wat blijft?

Alhoewel de tentoonstelling op het moment van het schrijven van dit artikel nog ruim drie weken te gaan heeft, kunnen we nu al terugkijken op een zeer intensieve en inspirerende periode van samenwerking tussen Westfries Archief, Westfries Museum en de andere betrokkenen. De presentatie, de tentoonstelling en de website hebben daar kwalitatief en qua uitstraling enorm van geprofiteerd. De samenwerking krijgt ook steeds meer gestalte in het Historisch Informatiepunt (HIP) in de Openbare Bibliotheek in de Wisselstraat. Joost Jonker verzorgde hier op 19 oktober een goed bezochte lezing over het onderzoek van de Universiteit Utrecht naar financiële markten in Europa tijdens de Republiek. In het HIP en het Westfries Archief zijn trouwens ook kleine tentoonstellingen over het aandeel en de VOC ingericht.

De website over het oudste aandeel blijft actief, en wordt onderhouden door het Westfries Archief en het Westfries Museum. De site is in het Nederlands en het Engels te bekijken via www.oudsteaandeel.nl en www.oldestshare.com. Hierop is het document te zien, een transcriptie van de zeventiende-eeuwse tekst en waar nodig verklarende teksten. Op 9 september werd de website ruim 3800 maal bezocht. Even leek het er zelfs op dat de server het dataverkeer niet aankon. Het bezoekersaantal is inmiddels gestabiliseerd op zo'n 40 per dag. Ook het filmpje zal op het internet te zien blijven, onder andere op *youtube* (www.youtube.com/watch?v=r-pJAhRvLPA).

In de toekomst zal het aandeel van Pieter Harmenz een rol blijven spelen als belangrijk symbool van de historie van onze regio. Zoals Ad Geerdink het bij de opening van de tentoonstelling formuleerde: "West-Friesland heeft er een icoon bij." De tijd zal leren of het Westfries Archief zich de beheerder van het oudste aandeel ter wereld mag blijven noemen. De jacht op een nieuwe recordhouder is in ieder geval geopend. Op een vraag van een verslaggever van RTV Noord-Holland of hij niet een beetje jaloers was op Enkhuizen, antwoordde burgemeester Van Veldhuizen van Hoorn: "Absoluut niet. Ik ben er van overtuigd dat er ergens een nóg ouder Hoorns aandeel is. Vroeg of laat wordt dat gevonden."

De aantekeningen over uitkeringen van dividend aan de binnenzijde illustreren dat de VOC tot 1630 grote financiële problemen had, en dat de aandeelhouders in 1612 buitenspel werden gezet en geen invloed meer hadden op de bedrijfsvoering (Hoorn, Westfries Archief)

VAN KEUKENMEID TOT DRINKEBROER

Eten en drinken op kunstwerken uit de Gouden Eeuw

AD GEERDINK

Schilderijen en prenten zijn een rijke bron van informatie over de eet- en drinkgewoontes van onze voorouders in de Gouden Eeuw, zoals blijkt uit de tentoonstelling *Smakelijk Eten* in het Westfries Museum (zie kader).

De verstandige kok

In 1652 schildert Jan Albertsz Rotius de heren officieren van het groene vendel van de Hoornse schutterij aan de maaltijd in de Oude Doelen. Het

Pieter Cornelisz van Rijck, *Groentemarkt*, 1622. (North Carolina museum of art, Raleigh, purchased with funds from the state of North Carolina)

is niet zomaar een maaltijd. Op de achtergrond brengt een bediende net een indrukwekkende kalkoenpastei binnen. Die wordt, afgaande op de glazen en de prominent afgebeelde nautilusbeker met de nodige wijn weggespoeld.

Schilderijen als de 'Schuttersmaaltijd' van Rotius zijn een dankbare bron van informatie voor wie wil weten wat er in de Gouden Eeuw op tafel stond. Veel andere bronnen zijn er niet. Kookboeken waren er nauwelijks. Er is maar één gedrukt kookboek uit de zeventiende eeuw bekend; 'De Verstandige Kock', verschenen in 1667 als onderdeel van een handboek voor eigenaren van buitenhuizen. Maar gelukkig is er aan schilderijen en prenten

waarop eten en drinken staat afgebeeld geen gebrek. Dergelijke voorstellingen waren in de Gouden Eeuw enorm populair. Er ontstonden zelfs verschillende genres; stillevens met vis, geschoten wild of een enkel stuk fruit. Dankzij deze enorme productie is de hele weg die het voedsel in de zeventiende eeuw aflegde, van het land of het water naar de markt en vandaar via de keuken naar de tafel aan de hand van de kunstwerken te volgen.

Hoornsche wortel

Neem het genre van de marktscène. Daaruit valt op te maken wat er allemaal op de vis-, fruit- en wildmarkt te koop was. Een aanbod dat verbaast door de grote variatie. Op schilderijen van groentemarkten is bijvoorbeeld goed te zien dat er destijds veel meer soorten wortelen werden verkocht, witte, paarse, gele en bruine. De oranje wortel, die nu standaard is, was in de zeventiende eeuw een noviteit. Geteeld door tuinders uit de regio en daarom de 'Hoornsche wortel' genoemd. De schilderijen zijn geen exacte weergave van de werkelijkheid. De schilder maakte zijn werk in het atelier en nam de vrijheid om groente en fruit uit verschillende seizoenen te combineren wanneer dit voor de compositie beter uit kwam.

Prachtig om te zien zijn de zogenaamde keukerstukken, voorstellingen van keukenmeiden die bezig zijn het eten voor te bereiden. Ze geven ons letterlijk en figuurlijk een kijkje in de keuken van de zeventiende eeuw. Daardoor weten we dat het fornuis in de zeventiende eeuw nog vrijwel onbekend was en dat er in de haard, boven open vuur, gekookt werd.

Ook heel informatief zijn de stillevens van gedekte tafels, uiteenlopend sobere 'ontbijtjes' tot pronkstilleven van rijk uitgedoste tafels met de meest exotische gerechten. Die vertellen niet alleen wat onze voorouders op het bord en in het glas kregen, maar ook welk bestek, servies en glaswerk zij tijdens de maaltijd gebruikten. Aardig om te vermelden is dat de vork destijds nog niet werd gebruikt, maar de 'frickedil' al wel op het menu stond.

Overvloed

Het beeld dat uit al deze schilderijen en prenten vooral blijft hangen is wat de Engelse historicus Simon Schama in zijn standaardwerk over de Gouden Eeuw zo mooi 'overvloed en onbehagen' noemt.

Voor hen die het konden betalen was er in de zeventiende eeuw geen nee te koop. Er werd vier

keer per dag gegeten. De tafel tijdens de belangrijkste maaltijd van de dag, de middag- of noenmaaltijd was rijk gevuld, met wild, vis, gevogelte, vlees en groenten. Steevast pittig gekruid met groene kruiden en specerijen, smaakcombinaties van pittig en zoet die Oosters aandoen. Het fenomeen tussendoortje had toen ook al zijn intrede gedaan, haring, pannenkoeken, wafels of een portie mosselen waren favoriete 'snacks'.

En al bij al dit heerlijk werd stevig gedronken. Bij gebrek aan schoon drinkwater was bier standaard. Iedereen dronk het, van jong tot oud, bij iedere maaltijd. Maar wijn en likeuren vonden in de betere kringen ook gretig aftrek. En aan het eind van de zeventiende eeuw werd het drinken van koffie en thee met de bijbehorende zoetigheden een ware rage.

Dat je hier dik van werd was geen probleem. Het beste gewicht was in de Gouden Eeuw geen evenwicht, maar overgewicht. Wie het goed had, liet het zien. De mannenmode met de korte jaks en buikbanden accentueerde de bolle buik nog eens extra. Voor hen die dit alles niet konden betalen, was schraalhans keukenmeester. Een kom gortepap of waterige vissoep getrokken van visafval was hun

Joachim Anthonius Wtewael, *De keukenmeid* 1620-1625 (Centraal Museum, Utrecht. Aankoop met steun van de vereniging Rembrandt 1999)

Jan Albertsz Rotius, *Schuttersmaaltijd*, 1652. (Westfries Museum, Hoorn)

Adriaen van Ostade,
Feestende boeren in
een herberg, 1673.
(Amsterdams Historisch
Museum)

dagelijks lot. Dan waren de wezen nog relatief goed af. Die kregen tenminste nog twee keer per dag te eten en één keer in de week op woensdag vlees of vis.

Onbehagen

Misschien was het wel dit contrast, waardoor de overvloed in betere kringen ook een gevoel van onbehagen oproep. Was matigheid niet een veel betere deugd? Dichters als Jacob Cats en dominees, zoals de Hoornse voorganger Jacobus Hondius, waren die mening toegedaan. Hondius nam overvloedig eten, drinken en roken op in zijn *Swart Register van Duysent Sonden*. In het kookboek 'De Verstandige Kock' is het ideaal van matigheid ook terug te vinden, al zal een gerecht van duif gevuld met peterselie, gember, suiker, boter en rozijnen bij u misschien niet meteen die associatie oproepen.

Het kookboek was vernieuwend omdat het eten en het verwerken van verse groenten sterk werd aanbevolen, iets wat tot die tijd als ongezond werd beschouwd.

Ook in vele schilderijen zat een oproep tot matigheid. Min of meer verborgen. Alleen te begrijpen voor hen die de symbolische betekenis van bepaalde voorwerpen kenden, zoals een geschilde citroen, het meest gebruikte symbool voor matigheid. Een goed verstaander verbaasde zich niet over een schedel op een rijk uitgedoste tafel. De schedel herinnerde de kijker aan zijn eigen sterfelijkheid en riep op te werken aan het eigen zieleheil in plaats van zich enkel over te geven aan aardse geneugten.

Zelfs in vele op het eerste gezicht louter vrolijk bedoelde schilderijen, met uitgelaten drinkende gezelschappen zit eenzelfde boodschap; overdaad schaadt. Of zoals Jacob Cats het kort maar krachtig samenvat: 'Suypen en vreten doet luttel weten' Waarvan akte.

Van 10 december 2010 t/m 13 maart 2011 is in het Westfries Museum de expositie *Smakelijk Eten* te zien. Een tentoonstelling over eten en drinken in de Gouden Eeuw.

De expositie is samengesteld door gastconservator Donna Barnes, een specialiste op het gebied van de verbeelding van het dagelijks leven op kunstwerken uit de Gouden Eeuw. Deze Amerikaanse schreef ook het prachtige boek dat bij de expositie verschijnt. Hierin laat oud-directeur Ruud Spruit zijn licht schijnen over de voedselproductie in West-Friesland in de zeventiende eeuw. Het boek dat 128 pagina's telt en 70 afbeeldingen bevat kost € 29,90. Het is verkrijgbaar bij de boekhandel, het Westfries Museum en de winkel van Oud Hoorn.

Behalve het Westfries Museum, besteden ook het Museum van de Twintigste Eeuw en het Affichemuseum gelijktijdig aandacht aan het thema eten en drinken.

Meer informatie is te vinden op www.Hoornmuseumstad.nl

DE RIDDERIKHOFFPANDEN

In maart 2011 verschijnt een nieuw boek in de Bouwhistorische Reeks van de Publicatiestichting Bas Baltus. Het boek vertelt de bouw- en bewoningsgeschiedenis van drie panden gelegen aan beide zijden van de Hoornse Waag op de hoek Roode Steen en Grote Oost. De drie panden zijn in de loop van de eeuwen beurtelings met elkaar verbonden geweest. Het grote imposante gebouw aan de Roode Steen vindt zijn oorsprong in de 16e eeuw. Het was aan de achterzijde verbonden met het erf van een pakhuisje aan het Grote Oost (het huidige nummer 3). Halverwege de 19e eeuw werden beide panden officieel van elkaar gescheiden en vanaf die tijd heeft het kleine pand aan het Grote Oost een eigen geschiedenis.

In 1936 kwam de verbintenis tussen Roode Steen 9 en Grote Oost 5 tot stand toen eigenaar Johan Ridderikhoff met zijn kostuumbedrijf bijna letterlijk uit het pand aan het Grote Oost barstte. Vanaf dat moment was het voorname pand aan de Roode Steen niet meer dan een opslagloods voor kleding. Zowel Roode Steen 9 als Grote Oost 5 werden een begrip in Hoorn, niet alleen vanwege hun bestemming als kostuumverhuurbedrijf maar vooral vanwege hun eigenaar, Johan Ridderikhoff. Deze Horinees was niet alleen bekend in Hoorn en omstreken: in heel Nederland was zijn naam bekend van toneel/theater en variété. Vanaf de verkoop van de panden aan Stichting Stadsherstel Hoorn wordt er gesproken over 'De Ridderikhoffpanden'.

De geschiedenis van de panden liet vele sporen na die tijdens de restauratie van de panden Roode Steen 9 en Grote Oost 5 zorgvuldig zijn bestudeerd. Vooral Roode Steen 9 bleek een lastig pand dat maar moeizaam zijn oorsprong en geschiedenis leek te willen loslaten. Vele uren bracht bouwhistoricus en architectuurkenner bij uitstek Henk Zantkuijl door in het pand, vaak vergezeld door Arie Boezaard, toenmalige hoofd Monumentenzorg van de gemeente Hoorn. Zij onderzochten het pand van top tot teen en braken zich regelmatig het hoofd over steeds weer nieuw ontdekte bouwsporen. Menigmaal verzuchtte de heer Zantkuijl: "het pand praat niet met me".

Kunsthistorica Willeke Jeeninga heeft de geschiedenis van de drie panden onderzocht en beschreven. Bouwhistoricus en architectuurkenner bij uitstek Henk Zantkuijl heeft op grond van de bouwsporen en de gevonden inventarissen een reconstructie van de panden gemaakt. Verder leveren Sanne Alberts, Bernice Crijns, Arie Boezaard, Jan van der Heijden en Joost Büchner hun deskundige bijdrage aan dit bijzondere boek.

PRIJS EN KORTING BIJ VOORINTEKENING

Het boek verschijnt als deel 15 in de Bouwhistorische Reeks Hoorn (20x28 cm in full color) Het is rijk geïllustreerd en heeft een omvang van ca. 300 blz. Het boek is verkrijgbaar bij de Vereniging Oud Hoorn en de Hoornse boekhandels. De winkelprijs bedraagt € 29,90. Als u het boek bestelt **vóór 31 januari 2011**, ontvangt u een korting van € 5,- en vermelden wij uw naam in het boek. Bestellen is mogelijk via www.oudhoorn.nl. U kunt uw bijdrage overmaken op rek.nr. 329702726 t.n.v. Publicatiestichting Bas Baltus o.v.v. 'Boek Ridderikhoff'. Dit alles voor 31 januari 2011, want na die datum geldt de korting niet meer en wordt uw naam niet in het boek vermeld.

Indien u het boek per post wilt ontvangen, maakt u het bedrag van € 31,90 over. Uw intekening is pas geldig na ontvangst van uw betaling.

AFHAALADRES

Vereniging Oud Hoorn, Onder de Boompjes 22, 1621 GG Hoorn, op dinsdag en donderdag van 10-16 uur en zaterdag van 10-14 uur. Telefoon 0229-273570.

BESTELLEN PER E-MAIL BESTELLEN PER E-MAIL

Ga naar de website van Oud Hoorn. Onder het kopje Boek Ridderikhoffpanden vindt u de tekst bestellen. Klik bestellen en u kunt een e-mailbericht invullen. In de e-mail dient u te vermelden:

- naam en voorletters,
- straat en huisnummer,
- postcode en woonplaats en telefoonnummer
- hoeveel exemplaren, (let op: per post € 31,90 per boek, ophalen € 24,90 per boek.
- wanneer het geld is overgemaakt op rek.nr. 329702726 t.n.v. Publicatiestichting Bas Baltus.
- de wijze waarop uw naam in het boek vermeld dient te worden: naam, voorletters en woonplaats.

SCHRIFTELIJK BESTELLEN

Als u schriftelijk wilt bestellen, stuurt u een briefje met bovengenoemde gegevens aan de Vereniging Oud Hoorn, Onder de Boompjes 22, 1621 GG HOORN.

Augustus t/m oktober 2010

CRIST STOFFELEN

Ook deze keer is er over de afgelopen periode weer een flink aantal nieuwe aanwinsten te vermelden. Ik bespreek eerst enkele van de aankopen in deze periode.

Op 28 mei 1932 werd het laatste gat van de Afsluitdijk gedicht. Om hierbij stil te staan en te benadrukken dat de Zuiderzee hiermee veranderde in het IJsselmeer, verscheen in datzelfde jaar het boek *'De Zuiderzee. Een herinneringswerk'*. De heer H. Colijn, voorzitter van de Zuiderzeeraad, en vele andere deskundige lieden droegen hun steentje bij aan de totstandkoming van dit omvangrijke, prachtige boekwerk. Vele fraaie illustraties

Margaretha en haar zoon Willem V in het Wapenboek van de Gelderse heraut Hendrik van Heessel uit 1456. (Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, Antwerpen)

verluchten en verduidelijken de tekst. Talrijke aspecten uit verleden, heden en toekomst van de Zuiderzee en het land en de plaatsen er omheen worden uitvoerig behandeld. Het spreekt voor zich, dat ook Hoorn hierbij regelmatig aan de orde komt. De geschiedenis van 37 graven en gravinnen van Holland is te lezen in het boek *'Graven van Holland. Middeleeuwse vorsten in woord en beeld (880-1580)'* van Dick de Boer en Erik Cordfunke. In 1995 verscheen de eerste versie onder de titel *Graven van Holland. Portretten in woord en beeld (880-1580)*, twee jaar later gevolgd door de tweede druk. In de dit jaar verschenen versie zijn veel nieuwe gegevens verwerkt. Ook staan er veel nieuwe illustraties in, onder meer uit het recentelijk ontdekte Wapenboek van de Gelderse heraut Hendrik van Heessel uit 1456. Het resultaat is een prettig leesbaar en mooi boek. Op de hierbij afgedrukte illustratie kunt u lezen: 'Margriet die Keyserinne' en 'Wilhelm, sijn wijf was ut Engelland'. Het betreft hier Margaretha van Henegouwen (1311-1356) en haar zoon Willem V (1333-1389), die tussen 1346 en 1351 elkaar de grafelijke titel betwisten. Van deze graaf Willem V ontvingen Enkhuizen en Hoorn in 1356 hun stadsrecht. Zijn Engelse echtgenote was Machteld van Lancaster (1339-1362). Vanaf 1356 ging Willems geestelijke gezondheid hard achteruit. Hij werd wel de 'dolle' graaf genoemd. Eenmaal krankzinnig verklaard, werd hij in 1358 opgevolgd door zijn jongere broer Albrecht van Beieren. Van 1358 tot zijn overlijden in 1389 verbleef Willem onder curatele in een kasteel in Henegouwen.

In ons kwartaalblad van juni 2004 vermeldde ik het boek *Coens eerherstel* van Professor C. Gerretson uit 1944. Daarin wordt uitgegaan van het standpunt dat historici niet uit het heden dienen te oordelen, maar vanuit het verleden moeten denken, wil men tegenover historische personen geen onrechtvaardigheid begaan. Naar aanleiding van o.a. dat boek heeft Dr. J.C.H. de Pater indertijd een daarop aansluitend artikel gepubliceerd, getiteld *Jan Pietersz. Coen en het Calvinisme van zijn tijd*. De Pater was namelijk van mening dat men niet alleen van de rechtsopvattingen van Coens tijd moest uitgaan, wat Gerretson vooral doet, maar ook van de godsdienstige opvattingen die Coen huldigde. De Pater heeft de hoofdzaken van dat artikel in 1952 in een boekje verwerkt onder de titel *Jan Pieterszoon Coen en Indië in zijn tijd*. Dit slechts 23 pagina's tellende boekje heb ik onlangs aan onze verzameling kunnen toevoegen.

In september verscheen *'Platte Tijs, de Robin Hood van de Lage Landen'*, André Nuyens' nieuwste boek

OUD HOORN

voor de jeugd. Hierin hebben zijn dochter Nienke en zoon Misja Nuyens ieder ook een hoofdstuk voor hun rekening genomen. De populaire vertellingen rond Platte Tijs spelen in verschillende tijden waarin de machtsverhouding tussen rijk en arm erg groot was. Hij is een legendarisch persoon, die eertijds in onze Lage Landen - zoals Robin Hood in Engeland - rijken beroofd zou hebben om vervolgens de buit te verdelen onder de armen. Een gevelsteen in het Westfries Museum herinnert nog aan de tijd dat Platte Tijs in de omgeving van Hoorn actief was en gevangen zat in de Oude Oosterpoort. In deze jeugdroman laat Nuyens Platte Tijs zelf zijn levensgeschiedenis vertellen. Tijs verhaalt van de sociale wantoestanden die hem tot zijn daden hebben gebracht. Hij doet dat op een vlotte, vaak humoristische manier en geeft ook ruimte aan de romantiek. Hierdoor is zijn verhaal prettig leesbaar geworden. Ik vind het echter wel jammer, zelfs enigszins storend, dat in dit boek naast historisch juiste topografische namen ook meer dan nodig fictieve namen zijn gebruikt. Waarschijnlijk hebben kinderen daar minder moeite mee dan volwassenen, maar toch!

In oktober verscheen *'Ziel en zaligheid'*, het door Herman Lambooy geschreven deeltje 13 van de serie *West-Friesland toen en nu*. Met het 15^e en laatste deeltje zal deze reeks in december 2010 worden afgesloten. Helaas zijn er regelmatig fouten in de tekst blijven zitten, in het ene deeltje meer dan in het andere. Zo wordt Bernardus Paludanus in deeltje 13 Rutger Paludanus genoemd. Hoorn blijkt ineens een woonlocatie met de naam Appelmarkt gehad te hebben. Waar zou dat geweest zijn? De fouten in het stukje over Maria van Hoorn noem ik maar niet apart, want dan moet ik blz. 45 geheel herschrijven! Het is desalniettemin een aardige serie geworden met niet te zware kost en fraaie illustraties.

Vervolgens nog wat aandacht voor de jongste schenkingen. Het is fijn dat de gulle gevers ons hun schenking hebben toevertrouwd. Namens de vereniging mag ik hen daar hartelijk voor bedanken.

Zaterdag 4 september was een groep vrijwilligers van onze zustervereniging Oud Enkhuizen bij ons te gast. Als dank voor de ontvangst ontvingen wij uit handen van voorzitter Klaas Koeman het boek *'Onder één dak, wonen en werken in boerenhuizen en boerderijen in Enkhuizen'*. In deze recente uitgave van Oud Enkhuizen beschrijft Suus Messchaert-Heering de situering en geschiedenis van de vele, meest verdwenen stadsboerenhuizen, die Enkhuizen ooit

Maquette Oude Oosterpoort te Hoorn; inzet gevelsteen hoofd van Platte Tijs. (Westfries Museum, foto Ben Olijve)

rijk was. Vele oude foto's en andere illustraties verfraaien dit naslagwerk.

De heer Theo van Vliet uit Hoorn schonk ons *'De Katholieke Encyclopaedie'*, een 25 delen tellende Nederlandstalige algemene encyclopedie. Het betreft hier de in de jaren 1949 t/m 1955 verschenen tweede druk. In deze tijd van internet is dit toch een mooie en nuttige aanvulling op onze verzameling, want in degelijke oude naslagwerken als deze kun je nog altijd dingen vinden, waar je op internet vergeefs naar zoekt.

De heer Pieter Herour uit Landsmeer kwam vele jaren geleden bij toeval in het bezit van een stapeltje documenten, waarvan het merendeel betrekking heeft op een in 1840 geboren oud-Horinees. Onlangs schonk hij ons deze papieren. Er zit aardig wat interessant materiaal bij, waarvan echter het meeste niet bij ons thuishoort. Daarvoor is al een betere bestemming gevonden. Zeker met materiaal als dit, waarbij we te maken hebben met persoonlijke gegevens, gaan wij bij Oud Hoorn zeer zorgvuldig om.

Tot zover het laatste nieuws over ons documentatiecentrum. Voor vragen, opmerkingen en schenkingen kunt u mij bereiken op telefoonnummer 0229-235227.

VAN DE BESTUURSTAFEL

EGBERT OTTENS

Begraafplaats Keern

Namens de vereniging heeft het bestuur bezwaar aangetekend tegen het voornemen van het College van Burgemeester en Wethouders om een strook van vijf meter aan de westzijde van de begraafplaats Keern af te halen ten behoeve van het tracé van de nieuwe ontsluitingsweg van de stad. De gemeenteraad heeft vorig jaar al met dat tracé ingestemd. Over het voor en tegen van deze tunnel valt een flinke politieke boom op te zetten. Dat doen we nu niet. In het volgende blad willen we een interview met wethouder Louwman opnemen over zijn ambities, ideeën en de Poort van Hoorn, waaronder het plan voor de ondertunneling van het Keern valt. Bovendien hebben we de wethouder al uitgenodigd voor de voorjaarsledenvergadering 2011.

Wat ons dwars zat en wat de aanleiding was voor het bezwaarschrift is dat Oud Hoorn maart 2008 voorstelde om drie begraafplaatsen op de gemeentelijke monumentenlijst te zetten. Daaronder die aan het Keern. De Monumentencommissie adviseerde daar positief op. Het college antwoordde in beginsel positief tegenover het voorstel te staan. Vanwege tijdgebrek bij de afdeling Erfgoed kon het het voorstel echter vooralsnog niet worden gehonoreerd. In ons bezwaarschrift verwijzen we naar deze toezegging. Waar wij bezorgd om zijn is dat die vijf meter een camel-nose blijkt te zijn. Je trekt eraan en ineens komt er een heel beest binnenwandelen.

Ook hebben we het college gewezen op de activiteiten van een werkgroep van Oud Hoorn die een aantal graven op de bewuste begraafplaats heeft opgeknapt, waaronder ernstig vervallen grafmonumenten van belangrijke Hoornse burgers. De werkgroep heeft verder een inventarisatie gemaakt van de overledenen die op deze begraafplaats werden begraven.

Hoorn monumentenstad

Onlangs besprak de algemene raadscommissie de Evaluatie Nota Kunst en Cultuur. Enkele raadsleden gaven te kennen moeite te hebben met de sterke toename van het aantal monumenten. Er werd zelfs gerept van het misbruik maken van de regeling door op deze wijze invloed uit te oefenen. Als dat zo zou zijn dan is dat onjuist. Maar ons bestuur heeft dat niet kunnen ontdekken. Recent is een aantal woningen aan de Koepoortsweg op de gemeentelijke lijst gekomen. En een aantal woningen komt

binnenkort op die lijst. Terecht naar onze mening, want èn de Koepoortsweg èn een aantal woningen vertegenwoordigen een onmiskenbaar waardevolle cultuurhistorische waarde, die behouden dient te blijven. Hetzelfde geldt voor de tuinderswoningen en stolpboerderijen langs de dorpslinten in onze gemeente, waarvoor de aandacht beslist vergroot mag worden.

Tevens werd betoogd dat meer Hoornse monumenten aan Hendrick de Keyser overgedragen moesten worden omdat deze vereniging relatief weinig monumenten in Hoorn zou hebben. Wij van Oud Hoorn weten sinds vorig jaar beter. In Hoorn heeft Hendrick de Keyser haar relatief grootste bezit in den lande en dat bestaat ook nog louter uit topstukken!

Bezoek Oud Enkhuizen

Begin september bracht onze zustervereniging uit Enkhuizen een bezoek aan Hoorn. Bij de viering van ons negentigjarig jubileum kregen we voor bestuur en vrijwilligers een bezoek aan Enkhuizen aangeboden. Dat bezoek verliep zo geanimeerd en beviel zo goed dat we afspraken om dat elke twee jaar over en weer te herhalen. Zo kunnen we ideeën uitwisselen en over en weer van elkaar leren. Een aantal gidsen verzorgde een interessante stadswandeling. En we bezochten onder andere het Oostereiland. Samen hebben we geprobeerd om ook Medemblik voor deze samenwerking te interesseren. Maar daar houdt men de boot vooralsnog af.

Oostereiland

De werkzaamheden op het Oostereiland vorderen gestaag. Het is indrukwekkend wat daar wordt gepresteerd. Het is een aanrader om op een mooie winterdag eens te gaan kijken. Als het eiland volgend jaar wordt geopend heeft onze stad er een schitterend opgeknapt monumentaal complex bij.

Expositie Peter de Rijcke

Na de expositie met werk van Peter Dorleijn is nog tot eind van dit jaar een expositie van werk van Peter de Rijcke Hoorn en omgeving te zien. De tentoonstelling *Hoorn en omgeving* schetst naast zijn grote liefde voor de stad en de haven, tevens een beeld van de ontwikkeling in het werk van De Rijcke.

Expositie Van der Zel 2

De tentoonstelling De Rijcke wordt vanaf de tweede week van januari 2011 opgevolgd door

een nieuwe tentoonstelling met materiaal uit de rijke beeldcollectie van Giel van der Zel. Opnieuw schitterende ansichten en foto's van beelden uit het vervlogen Hoorn bijeen gebracht door Femke Uiterwijk, Marit Veerman en Trudy de Rooij.

Jeugd

In het Kwartaalblad willen we voortaan ook ruimte geven aan de jeugd. In de vorm van een werkstuk bijvoorbeeld dat op de geschiedenis van onze stad ingaat. Zo wil het bestuur actief de belangstelling bevorderen. Ook de gidsen organiseren regelmatig met Hoornse scholen rondleidingen in de stad, die zeer goed aanslaan. Er wordt aan gedacht om een speciaal jongerenlidmaatschap te introduceren.

Hollandprijs en website

De website van onze vereniging is door de Historische Vereniging Holland genomineerd voor de Hollandprijs. Cultureel Erfgoed Noord-Holland en het Provinciaal Historisch Centrum van het Erfgoedhuis Zuid-Holland zijn nauw betrokken bij de opzet en de uitvoering van deze Hollanddag. Dit jaar staan de websites van de historische verenigingen centraal. Bij de beoordeling wordt in het algemeen gekeken naar vorm en inhoud van de website en in het bijzonder wordt nagegaan in hoeverre lokale historische informatie op de site aangeboden wordt. 19 November is de uitslag, die uiteraard op de website gemeld zal worden.

De website is ook sterk verbeterd wat de zoek- en

navigatiemogelijkheden betreft. Ook op de website willen we meer ruimte bieden aan jongeren. Goede ideeën zijn welkom.

Monumentenprijs Oud Hoorn 2010

Over de monumentenprijs 2010 van onze vereniging leest u elders in het blad meer. De prijs werd dit jaar toegekend aan mevrouw en de heer De Jong, broer en zus, voor de restauratie van de tuinderswoning Dorpsstraat 5 in Zwaag. De prijs is tevens een signaal naar de gemeente om meer zorgvuldig de beeldkwaliteit van de linten te bewaken.

Maquette

De maquette van Hoorn, die nu nog een plek heeft in het Museum van de 20e eeuw moet daar eind dit jaar weg. Het museum bereidt de overstap voor naar het Oostereiland. We zijn in overleg met het Westfries Museum dat de maquette graag wil onderbrengen. Lukt het om daar een goede plek te vinden dan wordt de maquette opgeknapt. De mogelijkheden om de maquette met moderne mogelijkheden aan het heden aan te passen worden onderzocht. Zo worden de educatieve mogelijkheden van de maquette vergroot.

Cadeau-lidmaatschap

Voor de komende feestdagen kunt u nog royaal cadeauabonnements afnemen en rondstrooien. Ook zijn er in de winkel schitterende boeken verkrijgbaar en zeefdrukken.

Cadeau-lidmaatschap voor de Vereniging Oud Hoorn

U ontvangt hiermee een bijzonder cadeau.

Degene, die u dit cadeau schenkt, wil u graag in de gelegenheid stellen kennis te maken met de activiteiten van de Vereniging Oud Hoorn. U ontvangt vier maal per jaar het kwartaalblad van de vereniging en het welkomstpakket. U draagt bij aan het behoud van Hoorns stadsgezicht en van de monumenten. Kortom, aan het behoud van de schoonheid van Hoorn.

Door het jaar zijn er lezingen en stadswandelingen. Ook het volgen van een bouwkunscursus behoort tot de mogelijkheden.

De informatie daarover vindt u behalve in het kwartaalblad ook op onze website: www.oudhoorn.nl

U bent op dinsdag en donderdag van 10-16 uur en op zaterdag van 10-14 uur van harte welkom in ons verenigingsgebouw Het Oostindisch Pakhuis, Onder de Boompjes 22, Hoorn.

Ons telefoonnummer is 0229-273570.

Ons emailadres is info@verenigingoudhoorn.nl

Alle reden om na het cadeaujaar uw lidmaatschap voort te zetten!

U wordt daaraan door de Vereniging Oud Hoorn tijdig herinnerd.

Dan kunt u uw keuze aangeven.

Veel genoegen gewenst.

MEN VRAAGT ONS

FEMKE UITERWIJK

Deze foto vond ik in de verzameling van Giel van der Zel en omdat ons blad omstreeks 15 december uitkomt en hopelijk de daaropvolgende veertien dagen bij u door of in de bus valt, dacht ik deze winterse foto wel te kunnen plaatsen. Als tekst staat bij deze foto: 1928, Hoornse Hop, Koek en Zopie, Vrouwtje Pronk. Omdat ik zelf sinds enkele jaren in de Geldersesteeg woon, werd ik ook nu nog gedurende enkele koude winters geconfronteerd met een Koek en Zopie op het Hoornse Hop.

Na het schaatsen op die soms mooi bevroren vlakke een lekkere kop warme chocola te drinken, dat was heerlijk! Nu schaatste ik zelf niet, maar van het

kijken naar wel schaatsende familieleden en andere Hoornse inwoners krijg je juist bijna bevroren tenen. De Koek en Zopies, die mij en anderen van warme dingen voorzagen, werden wel beheerd door Horinezen, dacht ik. Maar wie kan mij nog iets vertellen over vrouwtje Pronk? Ze heeft haar eigen warme pantoffels aan en ze staat op een stuk karton van een dubbelgevouwen doos. Dat houdt de kou wel wat tegen. Ze draagt ook warme kleding en ze glundert dan ook. Ze lijkt het wel naar haar zin te hebben, hoewel ze het verdiende geld wel hard nodig zal hebben gehad. En wie herkent nog één van de kinderen? Als ze nog leven, moeten ze nu al in de negentig zijn, maar wie weet herkent u een familielid?

HONDERD JAAR TENNIS IN HOORN

In 1911 nam een aantal officieren in Hoorn het initiatief tot oprichting van een tennisvereniging. Dit was de start van een lange geschiedenis op het gebied van tennis. Op een bepaald moment waren er twee verenigingen, Toss en Wimbledon, die in de jaren 60 weer opgingen in H.L.T.V. Juliana.

Laatstgenoemde vereniging bestaat in 2011 honderd jaar. Ter gelegenheid hiervan willen we in het jubileumjaar een boek uitgeven waarin 100 jaar tennis in Hoorn beschreven wordt. Maar we missen nog veel informatie. Zo weten we niet wie nu precies die officieren zijn geweest. Het zou mooi zijn wanneer we hun identiteit konden achterhalen. Ook ontbreekt het ons nog aan verhalen en vooral

aan foto's van de eerste 50 jaar.

Via het Kwartaalblad van Vereniging Oud Hoorn roepen we daarom een ieder op te zoeken in plak- en fotoboeken naar alles wat te maken heeft met tennis in Hoorn.

Mocht u iets vinden zou u dat dan met ons willen delen? We zullen er uiteraard zorg voor dragen dat al het materiaal keurig wordt behandeld en weer ongeschonden in uw bezit terugkomt.

Jan Oostrom
Pletering 15
1678 HL Oostwoud
Telefoon: 0229-202039
E-mail: oostrom47@zonnet.nl

OMSLAG KWARTAALBLAD 2010-3

Op de omslag van het vorige Kwartaalblad en de korte beschrijving ontvingen we een aantal reacties. René Volkers, de zoon van de schilder Adriaan Volkers van wie het schilderij dat voor de omslag werd gebruikt was schrijft onder andere dat de genoemde jaartallen niet kloppen. het volgende: 'Het klopt dat mijn ouders vanaf genoemd jaar op de Oosterpoort hebben gewoond. Echter niet langer dan ongeveer 10 jaar. Dit komt overeen met tijdstip van overlijden van mijn vader in 1983. Na de Oosterpoort hebben mijn ouders nog een behoorlijk aantal jaren op een bovenwoning aan het West gewoond. Dit komt niet overeen met hetgeen in het artikel wordt gesteld' De brug over de sluis was ook geen loopbrug maar een draaibrug en in het gele hokje bevond zich het contragewicht voor de brug. Hans Spranger zegt hetzelfde over het gele berghok. Het was voor het mechanisme van de brug. Het gebouwtje is het kantoor van de havenmeester die toentertijd een werkplek op het Houten Hoofd had. De visafslag was in de tijd dat het schilderij gemaakt was een zwart geteerd houten gebouwtje. In Hoorn in oude ansichten staat een foto van de oude visafslag. Ook de omslag van Oud Hoorn in vogelvlucht geeft een mooi beeld van het

"Stenen Hoofd" met brug en kast, hoewel door de sneeuw bedekt. Ook Jaap Wiggers meldt dat het bruggetje over de sas een draaibruggetje is. Geen loopbrug. En dat het tegengewicht van de brug zich in het gele hokje bevond. Wat de visafslag wordt genoemd is het kantoortje van de havenmeester. De visafslag is op het schilderij niet te zien. Van de Synagoge is slechts een klein stukje te zien, en de bovenkant van de zijgevel. 'De oude draaibrug is later vervangen en heeft tot het begin van dit jaar dienst gedaan als een soort loopplank naar een paar schepen van de Bruine Vloot die bij de brug van de Krententuin afgemeerd lagen en nu zijn weggehaald omdat ze de brug van de gevangenis gaan vernielen. Ter meerdere eer en glorie van een architect wordt een nieuw onding geplaatst.' Bram Klaij meldt tot slot hetzelfde over brug en gele gebouwtje.

CORRECTIE KWARTAALBLAD NUMMER 2

In het tweede kwartaalblad ontbraken helaas de namen van de auteurs. Het verslag van de Voorjaarsledenvergadering was van de hand van de secretaris Rita Lodde.

KORT OVERZICHT HISTORIE DE RIE-DIRECTIE

FRANS ZACK

Het vinden van een bronzen plaatje met de tekst "G. de Rie, mr. smid, Hoorn" vormde de aanleiding voor een artikel in het eerste kwartaalblad van dit jaar. Dit bronzen naamplaatje werd gevonden bij de aanleg van een rotonde te Wognum. Het verhaal, van de hand van Michiel Bartels, gemeentelijk archeoloog, ging over de herkomst van dit voorwerp. Bij de weergave van de historie van de firma De Rie werd echter de samenstelling van de directie niet juist weergegeven. Daarom nu een kleine aanvulling op dit eerder verschenen artikel. De oorsprong van het huidige bedrijf aan de Kernweg ligt aan de Gouw en de Gedempte Turfhaven. Het was op het adres Gouw 36 waar de grondlegger van het bedrijf, Gijs de Rie al sinds 1853 zijn smederij had. Zijn zoon, Nicolaas Johannes de Rie, is de naamgever van het huidige bedrijf. De leiding van het bedrijf is rond 1965 stilzwijgend overgegaan in handen van de zoons van Nic. de Rie sr.: Jan de Rie en Nic. de Rie jr. Door Jan de Rie werd samen met zijn broer Nic. een bloeiend

automobielbedrijf van de grond gebracht. Ook voor deze heren brak echter een moment aan om het roer van het bedrijf in andere handen te geven. Op vrijdag 10 mei 1991 werd een receptie gehouden waarbij de officiële directie-overdracht een feit werd. Jan de Rie, die tot op dat moment de verkoop voor zijn rekening nam, werd opgevolgd door zijn zoon Rob. Het gebeuren in de werkplaats stond al die jaren onder leiding van Nic. de Rie. Hij droeg zijn after-sales werkzaamheden over aan zijn zoon, Nico de Rie. De heer Jan de Rie overleed helaas op 15 december 2008 op 78-jarige leeftijd. Zijn broer, Nic. de Rie, woont nog altijd samen met zijn echtgenote in Huize Avondlicht te Hoorn.

Deze foto werd gemaakt op de dag dat de firma De Rie 75 jaar lid was van de Bovag. Zittend links Nic. de Rie met naast hem Jan de Rie. Staande links Nico de Rie en rechts Rob de Rie.

INHOUDSOPGAVE 2010

Kwartaalblad, redactie, lezers

	Lezers schrijven	88, 78, 62
Egbert Ottens	Voorwoord	94, 66, 2
Bert Stuurman	Het glas in beton raam van de Engelbewaarderskerk	78

Vereniging

	Overzicht lezingen	135
	cadeaulidmaatschap	127
Merwin Corbeau	Stadswandeling Reformatie	13
Diana v.d. Hoogen	Beeldbeheer	38
Diana v.d. Hoogen	Eenhoornwandelingen	39
Diana v.d. Hoogen	Ledenexcursie naar Huis Doorn	124
Gabriël de Leeuw	Een indrukwekkende gedenktocht	136
Rita Lodde	Jaarverslag 2009 27	
Rita Lodde	Najaarsledenvergadering	2009 52
Rita Lodde	Voorjaarsledenvergadering	2010 82
Egbert Ottens	Nieuwjaarstoespraak	4
Egbert Ottens	Van de bestuurstafel	132, 70, 48
Christ Stoffelen	Het Documentatiecentrum van Oud Hoorn	138, 86, 57
Peter Tack	Wandeling 40-'45	11

Stadsbeeld, monumenten, archeologie

Peter Dorleijn	De lange weg naar erkenning van varend erfgoed in Hoorn	76
W.P. Gerritsen	Eenhoorn als schilddrager aan de Hoornse Waag	14
Pieter Meijers	Grote Noord 33 30	
Pieter Meijers	Restauratie monumentaal dakkapel Grote Oost 4	126
Egbert Ottens	Stadsbeeld, restauraties, wijzigingen, verval	134, 80, 40
Christiaan Schrickx	Vondsten op de locatie Vogelpoel	140
Christ Stoffelen	't Wees Huys in Hoorn	54

Stadsgechiedenis

Michiel Bartels	Van de wagen gevallen	59
H. Bijhouwer	1945: De bevrijding in Hoorn	8
Frans van Iersel	Platte Thijs in Hoorn, 1970-1974	114
Joris Oddens	De reis en het rampjaar; een inwoner van Hoorn in het Ottomaanse rijk	97
Wil Schackmann	Hoorn en de lanbouwkoloniën	42
Jaap Toes	Hoorn als garnizoenstrad, deel 1	103
Jaap Toes	Hoorn als garnizoenstrad, deel 2	
Gerard Weel	De waarde van de Engelbewaarderskerk	20
Frans Zack	Hoorn in oorlogstijd	6
Frans Zack	Het verdwenen noodgeld van de gemeente Hoorn	68
Frans Zack	Succesvolle expositie 'Hoorn in oorlogstijd'	85

Instellingen, verenigingen, bedrijven

Eddy Boom	Anne Frank in Hoorn	12
Harm Stumpel	Vereniging Het Carillon	125
Ton van Weel	Publicatiestichting Bas Baltus	90

Personen, families

Femke Uiterwijk	Mevrouw E. van Unen-Plomper ons oudste lid?	128
Nancy Volten	Schilder Adriaan Volkers	137

Rubrieken

Femke Uiterwijk	Hoe Hoorn veranderde	144, 92, 64
Femke Uiterwijk	Men vraagt ons	89

HOE HOORN VERANDERDE

FEMKE UITERWIJK

Meermalen per week maak ik gebruik van het Kippenbruggetje, dat de verbinding vormt tussen het Nieuwland en het Munnickenveld. Vaak moet ik op mijn beurt wachten, omdat er druk gebruik gemaakt wordt van dit éénpersoonsbruggetje. Maar een rij kinderen zittend

op de leuning, daar heb ik nog nooit mee te maken gehad. Het is zo'n vredig tafereel! Maar ja, de foto is zo'n honderd jaar geleden gemaakt en er is dan ook geen enkel vervoermiddel te bekennen. Links langs de bovenkant van de kademuur werd tot 1898 een groente- en fruitmarkt gehouden.

De drie traptreden, die het de tuinders mogelijk maakten de wal te beklimmen, is op de oude en de nieuwe foto duidelijk zichtbaar. Als u op het bruggetje loopt of fietst, ziet ook nog de waterpoort van Hoorn, waardoor de tuinders het Nieuwland binnenvoeren.

Redactie:

Jos Biegstraaten, Jacq Entius,
Alex Flaming, Leo Hoogeveen,
David Michel, Ben Leek,
Egbert Ottens,
Christiaan Schrickx,
Femke Uiterwijk, Nancy Volten,
Frans Zack

Redactieadres:

D. Michel,
Matissehof 115, 1628 XT Hoorn
e-mail: redactie@oudhoorn.nl

Ereleden:

Mr.dr. B. R. Canneman
(1909-1982)
H. Krijgsman (1914-1990)
D. Breebaart (1905-2002)
C. Koppers (1921-1990)
Drs. H. M. van den Berg
(1918-2005)
J.L.N. Dijkstra (1930-1992)
J.M. Baltus (1939-1994)
J.P.H. van der Knaap (1936-2007)
J.E.J. Lamers
A. de Graaf
L.P.M. Hoogeveen
A. Boezaard
F. Uiterwijk
A.G.F. van Weel

Copyright:

Gehele of gedeeltelijke overname
van teksten en/of illustraties
uit dit blad is alleen toegestaan na
toestemming van de redactie.

Productie:

Van Vliet Printing B.V.
Verlengde Lageweg 1
1628 PM Hoorn
0229 – 214 454

